

54425

54425

303

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDINENSIS

SECTIO HISTORICA

1959

1959 JUN 8

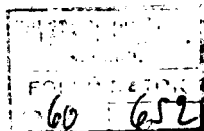

TÖRTÉNELEM

ИСТОРИЯ

HISTOIRE

VI.

SZEGED

1959

54425

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDINENSIS

SECTIO HISTORICA

1959

TÖRTÉNELEM

ИСТОРИЯ

HISTOIRE

VI.

SZEGED

1959

SZERKESZTETTE:
MÉREI GYULA

A kiadásért felelős a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Dékánja
A kézirat nyomdába érkezett: 1959. — Megjelenés: 1959. Példányszám: 500
1960

Terjedelem: 7 (A/5) ív

Készült: linó szedéssel, íves magasnyomással, az MNOSZ 5601-54 és az MNOSZ 5602-50 A.
szabványok szerint.

Szegedi Nyomda Vállalat 59-3356

G. SOÓS KATALIN:

TÍZ ÉV A SZEGEDI KOMMUNISTA MOZGALOM TÖRTÉNETÉBŐL*
(1919—1929)

A proletárdiktatúra bukásával felülkerekedő ellenforradalom szétzilálta a kommunisták sorait. Egy részük emigrációba kényszerült, az itthonmaradottakat halállal, börtönnel ítélte halgatásra a fehérterror. A vesztes forradalom és a mély illegalitás súlyos körülményei ellenére a párt újjászervezése, elsősorban a bécsi emigráció segítségével mégis elkezdődött.

A több bátor pártszervezési kísérlet eredményeként létrejött kommunista csoportok értékes munkát végeztek az üzemekben, szakszervezetekben, a szervezés és a propagandamunka területén, és lépéseket tettek az agitáció kiszélesítése érdekében is. A Kommunisták Magyarországi Pártja szervezeteinek újjáalakítása nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is folyt. E munka egyik állomása volt a KMP szegedi illegális csoportjának megszervezésére irányuló tevékenység.

A szegedi illegális szervezet életrehívásának kezdeményezése Telegdy Pál nevéhez fűződik, aki a KMP bécsi emigrációs Központi Bizottság utasítására 1921 áprilisában került Szegedre.¹ Telegdy ama bátor kommunisták egyike volt, akiket a győztes ellenforradalom sem térített el a forradalmi harctól és akik forradalmár tevékenységüket a Tanácsköztársaság megdöntése után is — illegálisan — folytatták. A Tanácsköztársaság fennállása alatt a soproni ifjómunkás mozgalom lelkes szervezője volt, 1920 januárjában több hónapi kényszerű magyarországi bújálás, rejtőzés után Bécsbe utazott. Itt új feladatokat, új megbízásokat kapott és ismét bekapcsolódott a Magyarországon folyó kommunista szervező munkába. 1921 áprilisában kezdődő szegedi illegális tevékenysége többirányú volt. Tervbe vette az ifjómunkások meg-

* A szegedi legális munkásmozgalom 1919—1929 közötti történetére vonatkozóan lásd: G. Soós Katalin: A munkásság helyzete és sztrájkharca Szegeden az 1920-as években. Acta Universitatis Szegedinensis Sectio Historica 1957. I. 25—56. oldal.

¹ Adatok Telegdy tevékenységére. P. I. Archivum. Szegedi törvényszéki iratok IV. 3867/1921.

szervezését, az emigrációs pártszervektől kapott pénzzel segítette a szegedi bebörtönzött kommunistákat, illetve azok családait, terjesztette az emigráció által Bécsben kiadott újságokat, röpiratokat. Elfogatásakor megtalálták nála a *Proletár*, *Értesítő*, *Vörös Újság*, *Bécsi Magyar Újság* néhány számát, továbbá olyan röplapokat is, amelyek közül a rendőrség előzőleg többet megtalált a MÁV szegedi igazgatósága előtt, a 46-os laktanya körül. Telegdy kapcsolatot tartott fenn a szegedi szociáldemokrata pártszervezettel és a Munkásotthonnal is, miután illegális tevékenységének nélkülözhetetlen előfeltétele volt, hogy ő maga is részesévé, ismerőjévé váljék a szegedi munkásmozgalomnak, megtalálja azokat az embereket, akikben megbízhat, és akiket a munkába bevonhat. Így ismerkedett meg többek között Jászi Ferencsel és Ladvánszky Józseffel, akik később több társukkal együtt meg is szervezték a KMP szegedi szervezetét.

Telegdy tevékenységét a KMP bécsi fórumai részéről Sallai Imre irányította. Az ő kezében futottak össze ugyanis az emigrációs szervezet és az itthon dolgozó kommunisták — így a szegediek — közötti kapcsolat szálai.² Sallai Imre, akivel annak idején Telegdy személyes ismeretségbe került, leveleiben közölte a KB rendelkezéseit; utasításokkal, pénzzel látta el megbízottját, de tőle kapta Telegdy a sajtó- és egyéb propagandaanyagot is. Sallai sokoldalú útmutatását, féltő gondoskodását tükrözi Telegdyhez írt egyetlen fennmaradt levele, továbbá három másik levelének a peranyagban idézett rövid kivonata. E levelekben a nemzetközi helyzet elemzése, a bécsi emigráció tevékenységének, konspirációs nehézségeinek ismertetése után részletes jelentést kért Telegdytől a magyarországi politikai helyzetről, működésének eredményeiről, részleteiről és intette, hogy tartózkodjék a túlzásoktól és a segélyezési munka végzésére vonatkozólag tanácsokkal látta el. A levelek szerint tervbe vették Telegdy bécsi utazását is. Sallai egy bizonyos K. Pista Szegedre küldését is megígérte, s arról érdeklődött, meg fog-e felelni. Telegdyt azonban még illegális tevékenysége kezdetén, 1921. június 2-án letartóztatták. A letartóztatás alapjául egy Bécsből küldött illegális sajtóanyagot tartalmazó csomag szolgált.

Telegdy első kihallgatása alkalmával mindent tagadott. Második kihallgatása során annyit elismert, amennyi a rendőrség kezére jutott anyagból kiderülhetett, többre azonban nem tudták rákényszeríteni, noha — mint a főtárgyaláson elmondotta — a rendőrségi kihallgatások során 5 ízben súlyosan bántalmazták, éjjeli kihallgatásokkal gyötörték. (Ugyanezen indokkal egyébként még tényszerű beismerését is visszavonta. Senkit sem adott ki azok közül, akikkel Szegeden kapcsolatba került.) Az 1922. november 2-i fellebbviteli tárgyalás súlyosbító ítéletétől — 4 évi börtön, 10 évi hivatalvesztés stb. — a szovjethatalom segítsége mentette meg. 1923 áprilisában mint cserefogoly kijutott a Szovjetunióba. Telegdy Pál mintegy két hónapig tartó szegedi tartózkodása során természetesen korántsem valósíthatta meg azokat a cél-

² Balla Aladárné: Sallai Imre és Fürst Sándor élete és mártírhalála. Bp. 1954. 68. és 74. old.

kitűzéseket, amelyekkel a KMP bécsi szervezete ideküldte. Csupán megkezdhetette a munkát, illetve igyekezett megteremteni annak feltételeit. Tevékenysége ennek ellenére értékes része a szegedi illegális kommunista mozgalomnak, hiszen rajta keresztül a KMP bécsi szervezete, illetve vezetői és a szegedi munkásmozgalom között közvetlen kapcsolat jött létre. Nem érdektelen megemlíteni, hogy letartóztatása után éppen azok az emberek álltak a pártépítő munka első sorába, akikkel rövid ittléte alatt megismerkedett.

Telegdy illegális tevékenységével párhuzamosan 1921 tavaszán több szegedi kommunista összeköttetésbe került néhány Szegedre illegálisan leutazó kommunistával, Csorba Máriával, Gyürki Máriával és Hajduczky Miklóssal, akik a Bécsben kiadott újságokat terjesztették, s e munkába a szegediek közül Ladvánszky József építőmunkást is bevonták. Ő azután a kapott sajtóanyagot tovább adta megbízható ismerőseinek, Jászi Ferencnek, Ladvánszky Vincének, Pintér Bélának és Varsandán Lászlónak, akik közül Jászi és Varsandán vele együtt már a Tanácsköztársaság ideje alatt is tagjai voltak a kommunista pártnak, és mint vöröskatonák fegyverrel is harcoltak a proletárdiktatúra megvédéséért.³

1921 novemberében a Budapestről lejáró kommunisták kezdeményezésére Jászi Ferenc, Ladvánszky József, Ladvánszky Vince, Pintér Béla és Varsandán László nyilatkozatot állítottak ki a KMP-be történt belépésükről és azt „A KMP szegedi csoportja” pecséttel látták el. Ezzel gyakorlatilag is megkezdődött Szegeden az illegális pártépítő munka.

Milyen célkitűzésekkel indultak el és mit akartak elérni a pártépítő munka kezdeményezői? Végső céljuk az új proletárforradalom előkészítése és a második magyar proletárdiktatúra kikiáltása volt. E cél elérését nem tartották ugyan a közeljövőben lehetségesnek, de úgy vélték, hogy az új forradalom a világforradalom segítségével lehetséges és győzhet, annak ellenére, hogy a magyar proletariátus egy veszített forradalom után volt, és hogy az ellenforradalmi rendszer megszilárdulni látszott. Úgy vélték, hogy a proletárdiktatúra kikiáltásának előfeltétele: „minél hatalmasabbá tenni a pártot”, főleg a szakszervezetekben létrehozott illegális sejtek révén. A pártszervező munka elindító nemcsak Szegeden, hanem környékén, a tanyákon is tevékenykedni akartak, tehát gondoltak a mezőgazdasági munkások megszervezésére is.

1921 novemberében négytagú szervező bizottságot hívtak életre az alábbi négy feladatkör ellátására: levelezés, szervezés a tanyákon, a Szeged környéki városokban és végül kommunista lapok terjesztése, ill. kihordása. A szervező bizottság a Budapestről kapott sajtótermékek terjesztésével eleinte szűkkörű propagandatevékenységet fejtett ki. Időszaki összejöveteleiken gondoltak elméleti tudásuk és általános műveltségük emelésére is. A klasszikusok közül Marx és Engels műveit olvasták, magyarázták (*A filozófia nyomorát, A természet dialektikáját, az*

³ Adatok az egész Ladvánszky József vezette mozgalomra. P. I. Archivuma. 23556/A. III. 1. 1922/7. sz. iratcsomó; valamint Ladvánszky Vince, Pintér Béla és Varsandán László szóbeli közlése 1955 áprilisában.

Anti-Dühringet és a Család, a magántulajdon és az állam eredetét.) Forgatták a Kommunista ABC-t, tanulmányozták a francia forradalom történetét.

A szervezet további munkájához igen nagy segítséget nyújtott az a budapesti kommunista csoport, amelyhez a Ladvánszkyhoz lejáró kommunisták, Csorba Mária, Gyürki Mária és Hajduczky Miklós is tartoztak, és amelyet Csató Károly budapesti nyomdász fogott össze. 1922 január eleji budapesti útja alkalmával Ladvánszky József megbeszélést folytatott e csoport több tagjával, s tőlük a bebörtönzött kommunisták megsegítésére pénzt kapott és magával hozott több példány *Vörös Újságot* és más illegális irodalmat is.

1922 január elején indult meg az illegális kommunista sejtek szervezése, elsősorban Szegeden. Sikerült kapcsolatot teremteni a Szeged környéki Alsóközponttal, Kiskundorozsmával, ezenkívül Makóval és Vásárhellyel is. A beszervezett „sejttagok” nem léptek be formálisan a KMP-be, de magukat kommunistáknak vallották, olvasták és terjesztették az illegális sajtót.

A szervező bizottság befolyásra tett szert a legális munkásszervezetekben is, elsősorban az építőmunkás-, szabó-, fodrász- és nyomdász szakszervezetekben. A szakszervezetekben végzett, s az ellenzéki elemek tömörítésére irányuló munkát segítette az a körülmény, hogy a szervező bizottság tagjai szakszervezeti tisztséget is viseltek. A kommunisták felszólaltak a szakszervezetek és a szociáldemokrata párt gyűlésein és bírálták a vezetőség munkáját. Emellett más munkásszervezetekben is dolgoztak. Az 1922. január 16-án újjászervezett Eszperantista Munkásegylet 9 alapító tagja között 3 kommunista volt, de legális tevékenységi területül szolgáltak a Munkásotthon és a Népkörök is. Az illegális kommunista pártszervezet a legális szervezetekben végzett munka révén tömegkapcsolatokra igyekezett szert tenni, bár az egyes üzemekben dolgozó munkásokra, sztrájk-, illetve bérharcaik irányítására és szervezésére kevés befolyásuk volt. Ez azzal magyarázható, hogy a szervező munka irányítói és a sejttagok között is kevés volt a gyári munkás, másrészt a szervező bizottság programja sem fordított kellő gondot erre a munkára.

A szervező bizottság nemcsak a szervezet kiépítésén tevékenykedett, s nemcsak propagandatevékenységet folytatott a sejttagok és a rokonszenvezők között, hanem megtette az első lépéseket a szélesebbkörű agitáció felé is azáltal, hogy kísérletet tett egy, az illegális szervezet irányítása alatt álló lap kiadására. Igen sok nehézséget kellett leküzdeniök, amíg megteremtették a lap kiadásának technikai előfeltételeit. A fejlécet, a nyomtatáshoz szükséges betűkeretet Varsandán László, a szervező bizottság nyomdász-tagja készítette, aki egy pesti útja alkalmával a szükséges egyéb nyomdafelszerelést is megvásárolta. A lapot különben *Kommün* címmel kívánták megjelentetni. Cikkeit elsősorban a szegedi szervezet vezetői, illetve tagjai írták volna. A lap összeállításához a budapesti kommunista csoport is segítséget ígért.

A szegedi és a budapesti illegális szervezet közötti összeköttetés Ladvánszky József január eleji útja után sem szakadt meg. A kapcso-

latot a Budapestről rendszeresen lejáró Jäger Jenő tartotta fenn, aki hathatósan segítette a szegedi kommunisták munkáját. A szervező bizottság üléseit, megbeszéléseit is rendszerint Jäger Jenő szegedi útja alkalmával tartotta és ilyenkor nemcsak szervezeti, hanem politikai, gazdasági kérdésekkel is foglalkoztak.

Jäger Jenő február 20-a körül írott levelében nagyobb óvatosságra hívta fel a szervező bizottság figyelmét azzal kapcsolatban, hogy a rendőrség elfogta a budapesti szervezet egyik tagját. A szegedi szervező bizottság azonban nyugodt volt és nem tartott attól, hogy a rendőrség nyomára jön tevékenységének. Pedig a szegedi rendőrség már hosszabb ideje figyelte őket. Az eszperantista munkások említett alakuló gyűléséről pl. jelentés készült, amely a 9 alapító tag közül 3-at kommunis-taként jelölt meg. Február utolsó napjaiban azután feljelentés alapján, kommunista szervezkedés vádjával letartóztatták az illegális szervező munka 5 vezető tagját (Jászi Ferencet, Ladvánszky Józsefet, Ladvánszky Vincét, Pintér Bélát és Varsandán Lászlót). A vezetők letartóztatását a szegedi sejttagok, szimpatizánsok és a makói csoport letartóztatása követte. Március folyamán Szegeden összesen 17, Makón 10 személy ellen rendelték el vizsgálatot. A letartóztatottak kihallgatása részben Szegeden és Makón, illetve a budapesti rendőrkapitányságon folyt.

Nehéz értékelni azt, hogy hogyan viselkedtek a letartóztatott kommunisták a rendőrség előtt, s a bírósági tárgyaláson. Magatartásukra hatással volt a Horthy-rendőrség ismert brutalitása, vallatási módszere. A rendőrség és az ügyészség híven teljesítette a királyi főügyésznek azt a felhívását, hogy „... az ügynek soronkívül sürgősen lefolytatását minden rendelkezésre álló eszközzel szorgalmazza”. A letartóztatottakat napi 7 dkg kenyérrel, hideg cellákban tartották, éjjeli kihallgatásokkal gyötörték, akasztással fenyegették. Legtöbbjüknek nem volt tapasztalata, hogyan viselkedjék ebben a helyzetben. A keresztkérdések is megnehezítették annak felismerését, hogy a rendőrség milyen adatoknak van a birtokában. Vallomásaik, védekezésük alapján kiderült, hogy akadt, aki nyilatkozott szervezeti kérdésekről is. Ez megkönnyítette a rendőrség dolgát, de semmit sem használt a letartóztatottak ügyének. A szegedi szervezet leleplezése és a rendőrségen tett vallomások sietteték Csató Károly kommunista csoportjának letartóztatását.

A szegedi kommunista per során kilenc kommunistát több évi börtönbüntetéssel sújtottak, a többit felmentették. A szegedi munkások legjobbjai, a kendergyári munkások, az Eszperantista Munkásegylet tagjai gyűjtést indítottak és erőikhez mérten segélyezték letartóztatott elvtársaikat.

Az illegális pártszervezet felgöngyölítése néhány évre visszavetette és megnehezítette ugyan az illegális kommunista munka folytatását Szegeden, de sem a letartóztatások, sem az ítéletek nem félemlítették meg annyira a legjobb munkásokat, hogy egyszer s mindenkorra letegyenek a forradalmi munkáról. Az 1921—22. évi szervezkedés, amely a győztes ellenforradalom viszonyai között tömegkapcsolatok és tapasztalatok hiányában elbukott, fontos szerepet töltött be a szegedi munkásmozgalomban. Résztvevői a bécsi és a budapesti központ iránymuta-

tása alapján felismerték a munkásmozgalom főkérdését és azt igyekeztek is megoldani. Kísérletük előkészítette a későbbi szervezkedések talaját és tapasztalatokkal szolgált a szegedi illegális szervező munkához.

Nincsen adatunk arra vonatkozóan, hogy a KMP újjászervezése 1924 végén Szegeden is a központi szervekkel állandó összeköttetést tartó szervezet létrehozását eredményezte volna. Az 1921—22. évi párt-szervező munka szegedi résztvevőinek letartóztatása és bebörtönzése után ennek elsősorban személyi feltételei hiányoztak, másrészt a szegedi rendőrség is kettőzött éberséggel őrködött a „társadalmi rend nyugalmán”. Egy laza, kommunistákból és kommunista érzelműekből álló csoport azonban 1925—26-ban is tömörült a börtönből kiszabadult Ladvánszky József építőmunkás köré.⁴ Ez a csoport hozzájutott az ekkori illegális marxista irodalom magyar nyelvű termékeihez, a *Munka és Tudás* sorozat egyes kiadványaihoz (*A Kommunista Internacionálé Alapkövei*, Tézisek, amelyeket Kun Béla tervezete alapján fogadott el a Komintern V. kongresszusa, a Komintern alapszabályzata és 12 határozata stb.). Olvasta a párt elméleti folyóiratát, az *Új Március*-t,⁵ a *Társadalmi Szemlé*-t és a 100%-ot. E kiadványok politikai és elméleti fegyvert adtak a szegedi kommunisták kezébe is. Ladvánszky József és harcostársai ekkor is felismerték a mozgalom soronlévő feladatát, hogy az új követelmények fokozott mértékben sürgetik az illegális munkának a legális tevékenységgel való kombinálását.

Ezekben az években a Magyarországi Szocialista Munkáspárt, a KMP befolyása alatt álló legális szervezet, amelyet a rendőrség állandóan üldözött s ennek következtében legalitásának fenntartása egyre kétségesebbé vált, a munkások szűkebb körében Szegeden is befolyásra tett szert. A helyi jobboldali szociáldemokrata pártvezetőség és Lájer Dezső titkár politikája visszatetszést keltett a legöntudatosabb munkásokban, másrészt, a dolgozókat vonzották az MSZMP programkövetelései.

Az MSZMP megbízottai 1925 június-július folyamán jártak Szegeden. Minden bizonnyal ekkor kerülhetett sor kapcsolat felvételére a budapesti MSZMP szervezettel. „... A rendőrség megállapítása szerint az elmúlt hetekben tényleg jártak Szegeden a Vági-párt ügynökei...” írta a *Délmagyarország* 1925. július 3-i száma. Az újságnak ezt követő megállapítása azonban, hogy ti. az SZDP tagjai között semmi eredményt nem tudtak elérni, nem felelt meg a valóságnak, hiszen ezentúl rendszeresen érkeztek Szegedre az MSZMP röplapjai és egyéb kiadványai. Ezt később a sajtó is elismerte, amikor arról írt, hogy a szegediek „Bu-

⁴ Ladvánszky 1921—22. és 1925—26. évi tevékenysége azt bizonyítja, hogy a szegedi munkásmozgalom egyik legöntudatosabb és legálidozatkészebb képviselője volt és az is maradt mártírhaláláig. A szegedi munkásmozgalom egyik régi veteránja írta róla visszaemlékezésében: „Ladvánszky József elvtársat a rendőrség többször letartóztatta, ennek dacára nagy pártűségről téve tanúságot, tovább szervezte a mozgalmat, míg egyik letartóztatása alkalmával a rendőrség annyira megkínozta, hogy sérüléseibe belehalt.” (P. I. Archivuma 26418/A. III. 1/1926. 5.)

⁵ P. I. Archivuma, 26418/A. III. 1. 1926/5.

dapestről kapják az instrukciókat magatartásukra és eljárásukra vonatkozólag, s a központ küldte meg nekik ládászámra a röpiratokat”.⁶ A propagandamunkát, amelyet a szegedi munkások és Szeged környéki parasztok között végeztek, Ladvánszky József irányította.⁷

1925 nyarán a csoport tevékenysége a környékbeli mezőgazdasági munkásság aratósztrájkjának megszervezésére irányult. Az MSZMP aratósztrájkra felhívó röplapjait Csongrádon kezdték el terjeszteni, ezekből azonban Szegeden is talált példányokat a rendőrség. Két szegedi munkást, Kamasz Imrét és Nagy Ferencet, az ekkor legálisan működő MSZMP kiadványainak terjesztéséért több napi fogházra bűntettek. A szegedi rendőrség közölte a sajtóban, hogy éber figyelemmel kísér mindennemű kommunista és felforgató törekvést, amelyek az állami és társadalmi rend megbontására irányulnának, s ezeket már csírájában elfojtja.⁸ 1926 novemberében a rendőrség minden „éber figyelme” ellenére ismét röpiratok jelentek meg Szeged utcáin. A lap szerint ezeket leginkább a külvárosokban s a Somogyitelepen ismeretlen, munkás kinézésű emberek terjesztették.⁹ A fővárosi központból kapott röpcédulákat bedugdosták az ablakok nyílásain, kapuajtók repedésein, házak falára ragasztották.¹⁰ Ezek a röplapok már az 1926-os parlamenti választás alkalmából készültek. Bár az MSZMP az 1926-os választáson nem indulhatott, mert az SZDP visszautasította egységszavazási ajánlatát, a kormány pedig érvénytelenítette képviselőjelöltjeinek ajánlásait, a választási hadjáratot mégis eredményesen felhasználta programjának népszerűsítésére. Követelte az államformának népszavazás útján való meghatározását és a köztársaság létrehozását; az egyházi és világi nagybirtokok kisajátítását és ingyenes felosztását a parasztság között; a Szovjetunió elismerését és a szovjet—magyar gazdasági szerződés megkötésével munkaalkalmak teremtését; a nyolcórás munkanap törvénybe iktatását és más szociálpolitikai törvényeket.¹¹

Az MSZMP munkáját a rendőri üldözés végül Szegeden is lehetetlenné tette. Gladich Józsefet, Ladvánszky Józsefet és Nagy Ferencet november 19—20-a körül kommunista szervezkedés vádjával bíróság elé állították. Mindkét szegedi napilap kiemelte, hogy a kihallgatás alkalmával minden felvilágosítást megtagadtak, s önérzetesen vallották magukat a Vági-csoport tagjainak.¹² A vádat később a bíróság — bizonyítékok híján — kénytelen volt enyhíteni és az eljárást csak tiltott

⁶ Szegedi Napló 1926. november 21.: A nyomozás befejeződött és a kommunistákat átadja a rendőrség az ügyészségnek.

⁷ U. ott.

⁸ U. ott. 1926. november 12.: A szegedi rendőrség cáfolja a fővárosi híreket, melyek szerint kommunista röpcédulák érkeztek Szegedre.

⁹ U. ott. 1926. november 20.: A rendőrség erélyesen nyomoz a kommunisták után.

¹⁰ U. ott. 1926. november 21.: A nyomozás befejeződött s a kommunistákat átadja a rendőrség az ügyészségnek.

¹¹ Nemes D.: A Kommunisták Magyarországi Pártjának harca 1919 augusztusától 1929 őszéig. Bp. 1954. 90. old.

¹² Délmagyarország, 1926. november 20.: Három napi elzárásra ítélték a Vági-röpiratok terjesztőit.

röplapok terjesztése miatt folytatták le. A három munkás két hónapi fogság után 1927 januárjában hagyta el az ügyészség fogházának celláit.¹³ Az MSZMP érdekében folytatott propagandamunka tehát egyrészt a rendőri zaklatás és üldözés miatt, másrészt a helyi szociáldemokrata pártszervezet jobboldali vezetőinek magatartása és politikája miatt Szegeden nem vezethetett legális MSZMP szervezet megszervezéséhez. A helyi opportunistáknak vezetőik ugyanis a liberális polgárság soraiban kerestek szövetségest s a néptömegek érdekeit képviselő s ezekért harcoló MSZMP-től pedig elzárkóztak. „A szegedi Szociáldemokrata Pártnak semmi köze nem volt a Vági-féle csoportozhoz” — írta a Délmagyarország.¹⁴ Lájer Dezső, az SZDP szegedi szervezetének titkára 1927 márciusi beszédében pedig már azt bizonygatta, hogy a Vági-párt (MSZMP) szereplése mérhetetlen károkat okozott a munkásságnak, s büszkén jelentette ki, hogy Szegeden ilyen mozgalomnak nincs talaja.¹⁵

A kommunista felvilágosító munka mégis tovább folyt a szakszervezetekben, valamint a rendőrség üldözésének kevésbé kitett legális kultúrszervezetekben (Eszperantista Munkásegylet, Gyermekegyesület, Munkás Dalegylet stb.). A felsőbb kapcsolatok sem szakadtak meg teljesen.

1928 májusában lord Rothermere fiának, Harmsworth-nak szegedi látogatása alkalmából egy nagy hűhóval már jóelőre beharangozott revíziós és szovjetellenes háborúra uszító nagygyűlést tartottak. Ezen a helyi szociáldemokrata pártszervezet is részt vett. Lájer Dezső párttitkár, a vezetőség többségének határozott tiltakozása ellenére, megállapodott a polgármesterrel abban, hogy a munkásság részt vesz az ünnepségen, sőt, szónokuk beszédét is mond.¹⁶

A Kommunista Ifjúsági Magyarországi Szövetsége ezt az alkalmat arra használta fel, hogy a szegedi munkásokat és dolgozókat forradalmi hagyományaikra figyelmeztesse és a revíziós politika lényegét leleplezze. Elhatározták a horthysta-revíziós körök ünnepségének megzavarását. A KIMSZ kiküldöttei május 19-én indultak Szegedre. Vonatbeli beszélgetésüket egy buzgó és megijedt feljelentő így adta vissza: „Szegedre igyekeznek és Lord Rothermeréről és fiáról, Harmswerthról beszélgettek. Elejtett szavakat hallott és csak annyit vett ki a beszédből, hogy ha mindent jól csinálnak, az esetben sikerül nekik bizonyos dolgot — de hogy mit, azt nem értette meg — megírsítani.”¹⁷ Az ifjú kommunistákat azonban a feljelentés nyomán még a szokottnál is serényebben figyelő rendőrség nem tudta elfogni és nagytömegű sokszorosított röpcédula jelezte szegedi útjukat és tevékenységüket.¹⁸ A

¹³ Délmagyarország, 1927. január 23.: Szabaddalra kerültek a Vági-párti röpiratok miatt letartóztatott munkások; és P. I. Archivuma 13 641. A. III. 1 (1929. 2).

¹⁴ Délmagyarország, 1925. július 3.: Szegeden is jártak, de eredménytelenül a Vági-párt agitátorai.

¹⁵ P. I. Archivuma. Szegedi rendőri jelentések, 1927. március.

¹⁶ Czibula Antal hagyatéka. Pártügyek. XXXIV. dossier. A szegedi szociáldemokraták beadványa az SZDP vezetőségéhez. Ezt az anyagot fia, Csongor Győző bocsátotta rendelkezésemre; szívességet ezúton is megköszönöm.

¹⁷ P. I. Archivum. Csongrád megyei főispáni biz. iratok. 1928. 85.

¹⁸ U. ott.

KIMSZ röpirata szenvedélyes szavakkal vádolta a magyar uralkodó osztályokat, a henyélő földesurakat, dologtalan gyárosok, semmirekellő hivatalnokok és tisztek úri társaságát, akik a nemzetközi — közte angol — reakcióval együtt Trianon revíziójának jelszavával titokban szovjetellenes háborút szítanak és a tömegeket új háború vágóhídjára akarják hurcolni. Megírta, hogy ezek voltak azok a gazdagok, akik a forradalom idején tőkések megszálló seregét hívták be, azok, akik a francia megszállás védelme alatt szervezték meg gyilkos ellenforradalmukat épp itt Szegeden a munkásság és a parasztság ellen, azok, akik ma is eladják kölcsönökért a külföldi bankároknak az országot, s akik részére a magyar nép véres izzadsággal robotol. A röpirat bebizonyította, hogy nem Trianon revíziója javíthatja meg a nép sorsát, hanem a dolgozók összefogása elnyomóik ellen. A röpirat utolsó mondatai a szegedi munkásokhoz és ifjómunkásokhoz szóltak és arra buzdították őket, hogy tüntessenek a háború ellen, sorakozzanak fel a földbirtokosok és a burzsoázia, Somogyi-, Wimmerék és az őket kiszolgáló Lájerek szövetsége ellen.¹⁹ Bár a KIMSZ akciója nyomán nem sikerült megzavarni a nagygyűlést, a harcos röpirat fontos igazságok birtokába juttatta azokat, akik elolvasták.

— * * —

Az eddig feltárt tények alapján elmondható, hogy bár 1925 és 1929 közt a szegedi illegális mozgalomnak nem voltak olyan jelentős állomásai, mint a húszas évek elején, a munkások, a dolgozók legjobbjai akkor is helyes irányban keresték és találták meg küzdelmeik folytatásának útját és módját.

¹⁹ P. I. Archivum. Röpiratgyűjtemény: Munkások! Ifjómunkások! Szegény-parasztok! Henyélő földesurak... Kommunista Ifjómunkások Magyarországi Szövetsége.

DIXV ANS DE L'HISTOIRE DU MOUVEMENT COMMUNISTE DE SZEGED (1919—1929)

par Catherine G. Soós

A la base documents d'archives et de presse relatifs la présente étude traite de l'histoire des mouvements communistes illégaux de Szeged entre 1919—1929. L'auteur met au point qu'après la chute de la république des Conseils la réorganisation des cellules du Parti des Communistes en Hongrie se poursuivait non seulement dans la capitale, mais aussi en province. Le mérite d'avoir ressuscité le cellule illégale de Szeged appartient à Pál Telegdy, qui, sur mandat du centre d'émigration viennois travaillait à Szeged à partir du mois d'avril 1921 jusqu'à juin de la même année. Après son arrestation et condamnation des militants nouveaux occupèrent sa place, et ces derniers, sous la conduite de l'ouvrier du bâtiment, József Ladvánszky, au mois de novembre 1921, fondèrent la cellule locale du PCH. Cette organisation fonctionna jusqu'à la fin du mois de février 1922, et en établissant des relations avec plusieurs villes et villages dans la région de Szeged, elle déploya une activité de propagande et d'agitation parmi les ouvriers. Son activité fut interrompue par l'arrestation des communistes de Szeged et des membres des cellules communistes des environs de la ville. Dans les années de 1925—26, un groupe peu consistant, se composant de communistes et d'éléments procommunistes se rassembla de nouveau autour de József Ladvánszky, sorti de prison, et se rattacha au travail de propagande et d'agitation, poursuivi dans l'intérêt du Parti Socialiste Ouvrier Hongrois. Ceci, en raison de la politique des dirigeants droitiers du parti socialdémocrate local, ne pouvant conduire à la formation d'une organisation légale du PSOH, le travail de propagande communiste se poursuivait dans les syndicats, ainsi que dans les organisations culturelles légales, moins sujettes aux persécutions.

Г. Каталин Шоос:

10 ЛЕТ ИСТОРИИ СЕГЕДСКОГО КОММУНИСТИЧЕСКОГО ДВИЖЕНИЯ (1919—29)

На основе архивного материала и периодической печати автор трактует об истории деятельности нелегальных коммунистических организаций в Сегеде за 1919—29 гг. Она показывает, что после падения Советской республики восстановление организаций Коммунистической Партии Венгрии происходило не только в столице, но и в провинциях. Инициатива восстановления сегедской нелегальной организации принадлежит Пал Телегди, которой по решению венского эмиграционного центра КПВ работал в городе Сегеде с апреля по июнь 1921 года. После его ареста и осуждения его деятельность продолжали новые борцы, которые под руководством строителя Йосиф Ладвански в ноябре 1921 года организовали сегедскую группу КПВ. Организация действовала до конца февраля 1922 года и создавая связи с го-

родами и селами в окрестностях Сегеда, она проводила пропагандистскую и агитационную деятельность среди рабочих. Её Деятельность прервалась из-за одна непрочная группа, состоящая из коммунистов и коммунистически настроенных людей, опять сплотилась вокруг освободившегося из тюрьмы Иосиф Ладвански и включилась в пропагандистскую и агитационную работу, ведённую в интересах Венгерской Социалистической Рабочей Партии. Однако эта работа не могла привести к созданию легальной организации ВСРП с одной из-за полицейского преследования, с другой стороны из-за политики правого руководства местной социалдемократической парт-организации. Таким образом коммунистическая просветительная работа велась дальше в профсоюзах, и в легальных культурорганизациях, которые были подвергнуты преследованиям в меньшей степени.

SERFŐZŐ LAJOS:

A MUNKÁSSÁG HELYZETE
ÉS A KOMMUNISTÁK TEVÉKENYSÉGE SZEGEDEN
AZ 1929—33-AS GAZDASÁGI VÁLSÁG IDEJÉN

1929-ben még a kapitalizmus válságokkal zsúfolt történetében is ismeretlen méretű katasztrófa sújtotta a világ $\frac{5}{6}$ részét. Rászakadt a kapitalista világra az eddig legsúlyosabb kapitalista válság.

Ez a túltermelési válság elsősorban abban különbözött minden eddigitől, hogy a kapitalizmus általános válságának talaján játszódott le. Ennek következtében mélységében és szélességében hallatlan méreteket öltött. Kiterjedt minden tőkés országra. Súlyosbította a válságot az az eddig nemigen tapasztalt, de most már törvényszerű körülmény, hogy az ipari válság összefonódott a mezőgazdasági válsággal. A monopol-szervezetek ugyanakkor mindent elkövettek annak érdekében, hogy a monopolárakat fenntartsák.¹

Mindezek a körülmények nemcsak mélységében és kiterjedésében, hanem időtartamában is rendkívülivé tették az 1929—33-as válságot, amely természetesen elérte a kapitalista nagyhatalmak szánalmas függvényét, a Horthy-Magyarországot is.

Az általános törvényszerűségeken belül, mint minden más kapitalista országban, nálunk is bizonyos sajátosságokat mutat a válság. Az ipari válság alakulásánál figyelembe kell vennünk a következőket:

„1. Az 1926—1929 alatt rövid fellendülési időszak alatt a magyar ipar nem jutott olyan csúcsponthoz, mint a vezető tőkés államok ipara, és így a válság alatti visszaesése is természetesen kisebb volt; 2. A belső fogyasztópiac magyarországi zsugorodását bizonyos mértékig ellensúlyozta a behozatal elzárása; 3. a vezető tőkés országokhoz viszonyítva aránylag kisebb méretű átlagos visszaesésen belül azonban az egyes iparágak helyzete igen különbözőképpen alakult (ez fontos a szegedi helyzet megítélése szempontjából. — S. L.) és 4. ipari munkásosztály helyzetét... az ipari termelés viszonylag kisebb méretű visszaesése is

¹ Az 1929—33. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. (Akad. Kiadó, Bp. 1955. Szerk.: Incze Miklós. 4—7. old.)

katasztrófálisan rosszabbította. (A dolgozat célját tekintve, ez szintén igen fontos. — S. L.).”²

Különösen súlyossá tette nálunk a helyzetet az, hogy az ipari válság a mezőgazdasági válsággal összefonódva jelentkezett. Magyarország túlnyomórészt mezőgazdasági jellegű ország, ipára főleg a belső piacra termelt. A mezőgazdaság válsága következtében ez a piac hihetetlen mértékben összeszűkült. Nem tudja elfogyasztani az ipar termelvényeit, ugyanakkor nyilvánvalóan csökken a városi lakosság fogyasztóképessége is a mezőgazdaság irányában. A kettő közötti kapcsolat, a mezőgazdasági és ipari válság egybefonódottsága egyre mélyebbre rántja a magyar népet a nyomorba. A válság méretének jellemzésére említést érdemel, hogy az ipari termelés viszonyszámokban így alakult:

1929	100
1930	94,4
1931	83,4
1932	75,9
1933	88,1 ³

A kapacitás kihasználása a tárgyalt időszakban 62%-ra csökken. Ezekből következik, hogy a munkásosztály nyomora a válság alatt állandóan nő. A nyomor fokát a munkanélküliség hatalmas számai bizonyítják legjobban:

1929	75 ezer
1930	130,3 „
1931	181,2 „
1932	239,7 „
1933	241,0 „

fő volt munka nélkül évi átlagban.⁴ Ehhez járult még a részleges munkanélküliség. A válság alatt az üzemek időleges szüneteltetése miatt mintegy 10 millió munkanap keresetét veszítették el a munkások.⁵

A munkabérek — még a gyáripari statisztika szépített adatai szerint is — 23%-ot csökkentek 1929 és 1933 között.⁶ Mindezekhez hozzájárult még az emberi erőt végletekig kizsákmányoló Bedeaux-rendszer, amely a munkaintenzitás nagymérvű fokozásával próbálta biztosítani a tőkésnek hasznát a válság időszakában is.

A válság könyörtelensége elérte Szegedet is. Pedig Szeged a Horthy-fasizmus éveiben kiváltságos helyzetet élvezett Magyarország városai között. Ezt a szégyenteljes kivételes helyet annak köszönhette, hogy innen indult el Horthy gyászos útjára, amely hazánk történetének legsötétebb 25 évéhez vezetett. A magyar fasizmus ideológiájának, „a szegedi gon-

² Uo. 130. old.

³ Uo. 131. old.

⁴ Uo. 333. old.

⁵ Uo. 335. old.

⁶ Uo. 337. old.

dolatnak”, szülőhelyéül tüntették fel Szegedet és így kezelték politikájukban. Meddő kísérleteket tettek arra, hogy csillogóvá varázsolják a „gondolat” bölcsőjét. Klebelsberg, a Bethlen-kormány fő kirakatrendezője, kultuszminisztere, volt ekkor Szeged kormánypárti képviselője. Szegedet a sovinizmus örületében a magyar kultúrfőlény beszédes bizonyítékává, a Trianon elleni tiltakozás élő bástyájává akarta tenni a dolgozók filléreiből. Szeged kipróbált vezetői — pártkülönbség nélkül — Somogyi polgármester, Aigner főispán a kormánypárt részéről, Rassay az ellenzéki képviselő, Wimmer Fülöp, a Kenderfonógyár ellenzékieskedő vezérigazgatója és a többiek mind Szeged elhivatottságáról, „a magyar Jövő”-ben betöltendő fontos szerepéről fecsegték. „Nemzeti érdek fűződik ahhoz, hogy a kormány figyelme fokozottabb mértékben forduljon a jövőben is Szeged felé, amely városra meggyőződéseim szerint a nemzet életében igen nagy szerep vár.” Annál is inkább, mert „A nemzeti újjáéledés Szegedről indult ki. A nemzet Phönix madara ott bontotta ki szárnyát.”⁷ — hangoztatta Körmendy Mátyás felsőházi tag. Klebelsberg, szerepében tetszelegve, játssza Szeged protektorát, jótévőjét. Ígér Szegednek fűt-fát. Szeged politikusai pedig egymással versenyezve dicsőítik ténykedését s rakják lába elé Szeged hódolatát. Speciális szegedi eszköz ez a helyi uralkodó osztály kezében, amellyel az osztályharcot próbálja tompítani, indokolatlan reménységet csempészve Szeged dolgozóinak szívébe. De van egy másik országosan használt eszköz is ugyanerre a célra, a dolgozók félrevezetésére, amely szintén szorosán összefügg a „szegedi gondolattal”. Ez pedig a bús-magyar jajveszékelés Trianon felett. Trianont állítják oda bűnbakul az uralkodó osztály minden gazságának fedezésére. Trianon az oka minden bajnak, nehézségnek, Trianon pedig egyenes következménye a Tanácsköztársaságnak. Nem a kapitalista rendszerben, hanem Trianonban keresik az okát a válságnak is. A válság azért következett be, mert: „Magyarországot a trianoni békeszerződés megfosztotta természetes gazdasági erőforrásainak nagy részétől.”⁸ Nagy hangon követelik tehát a revíziót. Uszítanak a szomszéd országok ellen. Az uralkodó osztály szegedi tagjai is élnek ezzel a fegyverrel. A törvényhatósági bizottság ülésén kéri Tonelli Sándor: „Emberek, értsétek meg egymást. Ebben az egy kérdésben nálunk ne legyenek pártok, csak magyarok.”⁹ És Lájer Dezső szociáldemokrata párttitkár, hogy bebizonyítsa, mennyire egyetért ebben a kérdésben is a burzsoáziával, gyorsan kijelenti ugyanitt, hogy a szociáldemokrata párt „csak a revízió keresztülvitelével látja megoldhatónak a súlyos külpolitikai, területi, gazdasági és szociális problémákat.”¹⁰

Hiábavaló azonban az uralkodó osztály és a jobboldali szociáldemokrácia minden kísérlete az osztályharc lefékezésére, az országos méretekben tovább folyik, és folyik Szegeden is. Különösen élessé és elkeseredetté válik az 1929—1933. évi válság alatt. A válság lerántja

⁷ Szegedi Napló 1929. június 28. Körmendy Mátyás beszéde a felsőházban.

⁸ Szegedi Napló 1930. június 8. (Mi felemelt fővel mondhatjuk, hogy akarjuk a revíziót.)

⁹ Szegedi Napló, 1930. június 8., uo.

¹⁰ Uo.

a leplet Szeged állítólagos jólétéről, nagy jövőjéről. Feltárja Szeged igazi helyzetét, a dolgozók tízezreinek nyomorát, a munkásság elviselhetetlen életét. Ugyanakkor megmutatja azt is, hogy Szeged népéből semmiféle propaganda és demagógia nem ölte ki a forradalmi hagyományokat. Élénken él 1848 és 1919 emléke. Ennek szellemében folytatja harcát a szegedi munkásság egyre élesebben a válság időszaka alatt.

A munkásság helyzete

Nem célja ennek a dolgozatnak az ipari válság részletes elemzése, az ipari termelés, a kereskedelmi forgalom csökkenésének stb. megvizsgálása. A munkásság helyzetének, a munkanélküliségnek, a munkabérek alakulásának megértéséhez azonban szükséges ezt is néhány szóval érintenünk.

Szeged nem volt nagyipari jellegű város. Kisiparosai, kisüzemei azonban bőven voltak. Az 5—20 munkást foglalkoztató műhelyek és vállalatok száma 159 volt. A 159 munkaadónál csaknem 2000 munkás dolgozott. A 20 munkásnál többet foglalkoztató üzemek száma 1930-ban 52 volt. Ebből 8 fonó-szövő, 5 ruházati, 9 élelmiszeripari, 8 faipari, 3 bőripari üzem volt. A legnagyobb szegedi üzemek (a Kenderfonó, az Újszegedi Kender- és Lenszövő) is ebből a csoportból kerültek ki. Ebben az időben azonban egyikük munkáslétszáma sem érte el az 1000 főt.

A vas- és fém-, a gép-, valamint az építőipart mindössze 8 kisebb gyár képviselte a 20 munkásnál többet foglalkoztató üzemek között. Az ide tartozó 52 üzemben egyébként összesen 4 228 munkás dolgozott.¹¹

A fentiekből látható, hogy Szeged iparában a könnyűipar — főleg a textilipar — dominált.

Említettük már, hogy a válság egyik sajátossága Magyarországon az volt, hogy nem egyformán érintett minden iparágat. Éppen a textilipar volt az egyik olyan iparág, amely legkevesebbet szenvedett a válság alatt. Ez azonban csak országos viszonylatban volt így, Szegeden nem érvényesült ez az általános jelenség. A tulajdonképpeni textilüzemek Szegeden nagyon szerény méretű gyárak voltak, amelyek „szakszerűtlenség és tökehiány miatt kevésbé versenyképesek”.¹² Így vagy kénytelenek beolvadni a nagyobb üzemekbe, esetleg külföldi tőkét igénybe venni, mint a Hazai Textilipari Rt., amely 1930-ban Angol-magyar Jutafonó és Szövőipari Rt. néven alakult újjá, vagy be kell zárniok kapuikat, mint másik két kisebb textilgyár tette.¹³

A nagyobb textilipari gyárak Szegeden a kendergyárak. Ezek azonban a textiliparon belül országosan is legjobban megcsínylették a válságot. Ez nyilvánvaló, hiszen nem elsősorúan fontos fogyasztási cikkek gyártottak. A mezőgazdaság pedig, e gyárak termékeinek csaknem kizárólagos felvevője, egyre kevesebb zsákot, kötelet stb. vásárolt. Így

¹¹ Az 1930. évi népszámlálás, III. rész. (Magyar Stat. Közlemények, Bp. 1934.)

¹² A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése a kerület 1930. évi közgazdasági viszonyairól. Szeged, 1931.

¹³ Uo., az 1931-es évről.

érthető, hogy Szeged legnagyobb gyáraiban is rohamosan csökkent a termelés. A Szegedi Kenderfonó már 1930-ban áttért az 5 napos munkahétre. Az Újszegedi Kenderipari Rt. pedig 1931-től kénytelen csökkentett munkamenettel és létszámmal dolgozni. Szegeden tehát még a viszonylag jobb helyzetben levő textilipart is súlyosan érinti a válság.¹⁴

A többi gyárak munkásai méginkább megsínylezték a válságot. Ez Szegeden elsősorban az építőiparra és a vele kapcsolatos iparágakra vonatkozik. Az építőipar válsága természetesen rendkívül sok kisiparost is érintett. A téglagyárak termelése már 1931 végére 30—40%-kal esett. A magánépítkezés úgyszólván teljesen megszűnt, az állami építkezés pedig a válság előttinek 20%-ára csökken 1932-re.

Az építkezés pangása hatott a faiparra, — a fűrészgyárakra, asztalosokra — is. Az olyan asztalosok, akik azelőtt 15—20 munkást foglalkoztattak, ekkor 1—2 munkással dolgoztak, ha teljesen be nem szüntették a munkát.¹⁵

Az élelmiszeripar sem volt jobb helyzetben. Az országos híré Backmalom, amely eddig éjjel-nappal ontotta az export-lisztet, 1930-tól az exportlehetőségek csökkenése miatt rátért az idénymunkára. Még a világhíré terméket előállító Pick-féle szalámigyár is az exportlehetőségek szűkülése miatt panaszkodott.¹⁶ 1929-hez viszonyítva 1932-ben 40%-kal csökkent a szegedi vágóhídon belső fogyasztásra levágott állatok száma. Kenyérből már 1931 végére 50%-os, a süteményből 70%-os a fogyasztás csökkenése, és így a pékek 20%-a beszüntette a munkát.¹⁷

A még nem érintett iparok helyzetére is fel lehetne hozni hasonló adatokat. Az elmondottakból is világos azonban, hogy a válság, éppúgy mint az egész országban, Szegeden is rendkívül nehéz gazdasági helyzetet teremtett és ennek a nehéz helyzetnek elsősorban a munkásosztály életére volt kegyetlenül súlyos hatása.

Hogy milyen mélyen rántotta nyomorba a válság Szeged munkásságát, az talán a *munkanélküliség* nagymérvű megnövekedésében figyelhető meg a legjobban.

Sajnos, magáról a munkanélküliségről nincsenek megbízható adatok. Somogyi polgármester ugyan többször kijelenti, hogy a „tisztánlátás kedvéért” összeírattja a munkanélkülieket, de valószínűleg megriadt a várható nagy számtól és nem végeztette el az összeírást. Így a munkanélküliséggel foglalkozó szociális bizottság adataira és a Hatósági Munkaközvetítő Hivatal jelentéseire kell támaszkodnunk. (Ezeket a Szegedi Napló hasábjain közzétették.) Ezek a források nyilvánvalóan szépítik a valóságot. Ugyanakkor a Munkaközvetítő Hivatal nem minden munkanélkülit tart számon, hiszen nagyon sok munkás hiábavalónak és reménytelennek tartja a munkaközvetítő ajtájában való ácsorgást. Azonban még a hiányos adatok révén is megdöbbentő eredményekhez jutunk. Szeged munkásságának az összlétszáma az 1930-as népszámlálás adatai szerint 12 820 fő volt. Ez a létszám ekkor további 9 057

¹⁴ Uo., az 1932-es évről.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

főt tartott el. Mivel a munkanélküli statisztikák nem tesznek különbséget az ipari és a mezőgazdasági munkanélküliek között, meg kell említenünk itt, hogy Szeged nagy mezőgazdasági területei következtében, a kisbérloket nem számítva, 4221 mezőgazdasági napszámos-munkás élt kb. ugyanennyi eltartottal a város területén.¹⁸

A közgyűlés szociális bizottsága 1930. március 29-én a következőket közli: 1929 decemberében — tehát amikor az ipari válság tulajdonképpen megkezdődik — a munkanélküliek száma 800, 1930 januárjában 1 700, 1930 márciusban 2 600 (70%-uk szakmunkás).¹⁹ Tehát rövid három hónap alatt 3 és félszeresére nőtt a munkanélküliek száma. Megjegyezhetjük, hogy Incze Miklós adatai szerint ebben az időben Miskolcon, amely iparilag fejlettebb város mint Szeged, 2 000 munkanélküli van.²⁰

Ettől kezdve 1932 végéig egyenletesen nő a munkanélküliség. 1931-ben 4—5 ezer fő között ingadozik. 1932-ben 6 000 fővel eléri a legnagyobb számot. 1932 júliusában, tehát abban az időszakban, amikor az idénymunkák miatt legnagyobb a munkalehetőség, 5 000 a munkanélküliek száma. Ennél valószínűleg nagyobb volt az évi átlag, hiszen az idénymunkák meglehetősen rövid ideig tartanak, de ha ezt a 5 000 főt vesszük is évi átlagnak, látjuk, hogy a szegedi munkásságnak legalább 29,3%-a — egyharmada — egész évben munka nélkül volt. Ebben természetesen még nincsenek benne a részleges munkanélküliek.²¹

A munkanélküliek számának ingadozásából kiviláglik, hogy bőven vannak olyanok is, akik nem egész évben vannak munka nélkül. Látuk, hogy 1932 tele és nyara között kb. 1 000 fővel ingadozik a munkanélküliek száma, tehát 1932-ben ezer munkás a fenti 5 000-en kívül szintén nem dolgozik hosszabb-rövidebb ideig. Sajnos, a rövidített munkahetektől származó munkanélküliséget még felbecsülni sem lehetséges, pedig nyilvánvaló, hogy az itt kieső munkanapok száma is hozzájárult a részleges munkanélküliséghez. Ennek illusztrálására csupán egy példát: Láttuk, hogy a Kenderfonógyár áttért az 5 napos munkahétre. Ez ugyanazt jelentette, mintha a gyár 900 főnyi munkássága 53 munkanapon, lényegében egy évben 2 hónapon át munka nélkül lett volna. Ezt természetesen nem számították munkanélküliségnek a Hatósági Munkaközvetítő Hivatalban, pedig több üzemnél csökkentett munkahetet vezettek be.

Még szemléltetőbbé tesszük ezt a szomorú képet, ha a munkapiac alakulását megnézzük. A Munkaközvetítő Hivatal jelentése szerint a betölthető munkahelyek száma 1930-ban az 1929-es év 58%-ára esett.

¹⁸ Az 1930. évi népszámlálás. II. rész. (Magyar Stat. Közlemények. Bp. 1934.)

¹⁹ Szegedi Napló, 1930. márc. 29. (Négy órán át tárgyalta a szoc. bizottság a munkanélküliség kérdését.)

²⁰ Incze Miklós: Válság és nyomor a Horthy-rendszerben. (Művelt Nép. kk. 1952.) 15. old.

²¹ Szegedi Napló, 1932. július 19. (Közel 5000 munkanélkülit tartanak nyilván Szegeden.)

A szakmunkások számára még siralmasabb a helyzet. Míg 1929-ben az összmunkahelyek 25%-a a szakmunkásoké, addig 1930-ban a munkahelyek 8%-a jut a szakmunkásokra.²²

Ha a továbbiakra nézve nincs is ilyen összefoglaló statisztikánk, a Munkaközvetítő Hivatal egy-egy hétre vonatkozó jelentéseiből láthatjuk, hogy a helyzet tovább romlott.

1931 augusztusának első hetében 48 munkahelyre 1 176 munkás jelentkezett. 1931 szeptemberének első hetében 2 munkahely van és 1 771 munkakereső. Egyetlen munkahelyre pl. 76 bádogos jelentkezett. Es így megy ez tovább a ~~március~~ végéig. Azok után, amit az ipar helyzetének vázolásánál láttunk, nem meglepő a szakmunkások igen nagy száma. Ezek a szegedi üzemekből elbocsátott gyári munkások. Főleg textil-, ruha-, bőr- és faipari munkásokról van szó. Rendkívül sok közöttük az építőipari munkás: kőművesek, szerelők, bádogosok.

A sok munkanélküli szakmunkás miatt rendkívüli módon megsaporodott az önálló iparendelélyt kérők száma. Volt olyan munkás, hogy egyetlen munka elvégzéséért kért iparendelélyt.

1930. március 26-án a szegedi munkaadók szövetsége javaslatot nyújtott be a Szociális Bizottsághoz a munkanélküliség csökkentésére. Ebben megállapította, hogy „a legmesszebbmenő szociális törekvéseink mellett is az a helyzet állott elő, hogy Szeged város ipari vállalatai a munkanélküliségen addig, amíg részükre a viszonyok meg nem változnak, még csak enyhíteni sem tudnak”. Ezért rajtuk kívül álló tényezőknek kell segíteniök. A „közületek” tegyenek intézkedéseket a munkanélküliség csökkentésére. Különböző közmunkák megindítását javasolják és ezzel úgy vélik, hogy eleget tettek a „legmesszebbmenő szociális kötelezettségeiknek”.²³

A kapitalisták azonban a nehéz gazdasági viszonyok között is minden úton-módon igyekeztek biztosítani a maguk profitját. Elsősorban a régi kipróbált eszközükhöz, a *munkabérek* leszállításához folyamodtak. A Munkaadók Szövetsége 1929 októberében megtárgyalja a munkabér kérdését. Wimmer Fülöp, a Kenderfonógyár vezérigazgatója volt a hangadó. Javasolta az alapbérek csökkentését. Olcsóbb lett a megélhetés, különösen a kenyér, tehát a bérleszállítás jogos a munkaadók részéről — hangoztatta. A Munkaadók Szövetsége úgy döntött, hogy októberre még kifizetik a szeptemberi béreket, a további bérezést pedig egyezkedés alapján állapítják meg. Wimmer sokallotta ezt az engedményt. Ő azonnal le akarta szállítani a béreket és ki is lépett a Munkaadók Szövetségéből. Még nála is türelmetlenebb volt a fűrészgyárak kartellje. Ez már októberben 10%-os bérleszállítást rendelt el. A munkások 5%-os csökkentésbe hajlandók voltak belemenni. A kartell azonban nem engedett, mire a Silvánia fűrészgyár 100 munkása október 4-én sztrájkba lépett. Október 7-én a Lippai-fűrészgyár, majd 8-án a Winkler-fatelep munkásai is beszüntették a munkát. A sztrájk kb. 3 hétig tar-

²² Szegedi Napló, 1931. január 22. (A szegedi munkapiac 1930-ban.)

²³ Szegedi Napló, 1930. március 27. (A szegedi munkaadók szövetségének javaslata a munkanélküliség enyhítésére.)

tott. A jobboldali szociáldemokrata vezetők — jellemzően — a polgármestert kérték fel a közvetítésre. A közvetítő munka eredményeképpen a munkások 3 heti sztrájk után felvették a munkát, anélkül, hogy munkabérük elleni tökéletes támadást sikerült volna kivédeniük.

Általában a munkabércsökkentések mindenütt bekövetkeztek. A munkásság nem tudta elhárítani a bérleszállítást. Ebben közrejátszott az is, hogy a szakszervezetek és az SZDP áruló vezetői nem szerveztek nagyszámú sztrájkot, és ha spontán kitört is ilyen, nem támogatták, ellenkezőleg: mindenáron igyekeztek azt leszerelni.

Nem ritkaság a kapitalistáknak az a fogása sem, amit az Erdélyi-cég követett el. A főispánt felkereső egyik küldöttség asszonytagja mondtotta el, hogy az Erdélyi-cég elbocsátotta a 28 fillér órabérért dolgozó női munkásait, s helyettük ugyanilyen bérért férfimunkásokat fogadott fel.

Ilyen előzmények után születnek meg azután a 20—60 fillérig terjedő órabérek, amelyek a létfenntartáshoz szükséges cikkek minimális beszerzését is alig biztosítják a nyomorgó munkáscsaládoknak.²⁴ Mélyen le kellett tehát szállítani a munkásságnak az igényeit. A Szakszervezeti Tanács index-számai szerint az 1932-es évben a heti kiadások fedezésére szükséges 67,19 P helyett 38,40 P állt átlagosan a munkások rendelkezésére. Az élelmezésre szükséges 21,68 P helyett csupán 10,51 P-t fordíthattak erre a célra.²⁵

A magyar munkásosztály nyomorúságát, jogfosztottságát bizonyítja az is, hogy egész Európában, — Törökországon és Albánián kívül — csak Magyarországon nem volt törvénybe iktatva a napi 8 órás *munkaidő*. A szegedi munkásságnak is egyik fő követelése ennek bevezetése. A főispánt felkereső egyik munkásküldöttség igen erélyesen követelte a 8 órás munkanapot a főispántól.²⁶

Foglalkoztak a kérdéssel a szegedi gyárosok és vállalkozók is. Érdeképviselőtükbén, a Szegedi Kereskedelmi és Iparkamarában vitatják meg a problémát. Wimmer Fülöpnek volt legnagyobb befolyása a gyűlésen. Mivel mindig „liberális” gondolkodású ember volt, kijelenti, hogy elvileg egyetért a 8 órás munkaidővel, de a textilszakmát kivételnek tartja. Ugyanis a kenderfonás idénymunka és így okvetlenül szükség van a hosszabb munkanapra. Gábor György az Orion Bőrgyár képviselőjében azonnal csatlakozik hozzá. Kétségtelenül helyes elvileg a 8 órás munkaidő, — mondja — de kivételek vannak. Ő hozza elő azt a megszokott demagóg fogást is, hogy a 8 órás munkaidő csökkentené a keresetet és így növelné a nyomort, Bauer József nagyfuvarozó ugyan csak kivihetetlennek tartja, hogy munkásainak 8 órás munkaidejük legyen. A tanácskozókat „meggyőzik” az elhangzott érvek és a következő határozatot küldik el a kereskedelmi és népjóléti miniszterhez: „... a Kamara elvileg elfogadja a nyolcórás munkaidő gondolatát és hozzá-

²⁴ Szegedi Napló, 1930. március 27. (Aigner Károly dr.: A legmesszebbmenően exponálom magamat a dolgozni akaró magyar munkásság érdekében.)

²⁵ Az 1929—33. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. 340. old.

²⁶ Szegedi Napló, 1930. március 27. (Aigner Károly dr.: A legmesszebbmenően exponálom magamat a dolgozni akaró magyar munkásság érdekében.)

járul, hogy a kormány az erre vonatkozó törvényjavaslatát a Parlament elé terjessze, amennyiben megfelelő kautálékkal gondoskodik általában a magyar ipar és az egyes iparágak versenyképességéről.” A kautálék között legfontosabbnak tartják, hogy az egyes iparágak között különbséget tegyenek. Eldöntik tehát, hogy ámbár elvileg helyes a 8 órás munkaidő, gyakorlatilag azonban csak maradjon meg a 9, 10 vagy több órás munkanap.²⁷

A három legfontosabb kérdésből, a munkanélküliségből, munkabérekéből és munkaidőből, lényegében a munkafeltételek alakulásából láthatjuk, hogy a válság milyen mérhetetlen nyomorba döntötte Szeged munkásságát.

Az elmondottakkal még korántsem teljes a kép. Megdöbbentő színekkel egészíti ki a lakáskérdés is. Vizes esztendőekben a külvárosok lakásait állandóan talajvíz fenyegeti. Még rosszabb a helyzetük azoknak, akik bérházakban laknak. A munkások reménykedve várták, hogy befejeződjenek az úgynevezett „Taschler-telki” építkezések, ugyanis a város itt több bérházat építtetett. Ezeket a házakat — mint a város vezetői ismételtelen kijelentették — kifejezetten munkáslakásoknak szánták. 1930 májusában a házak végre elkészültek. Azonban óriási felháborodást keltve, kiderült, hogy a „munkáslakásokból” egyetlen egyet sem kaptak munkások. Csupa tisztviselőt, városi alkalmazottat telepítettek a házakba. A polgármester azzal indokolta az intézkedést, hogy a munkások úgysem tudnák megfizetni a lakbért, hiszen a régi bérházak munkáslakóinak házbérfizetése is akadozik.²⁸

Valóban a házbéreket egyre nehezebb kifizetniök a munkásoknak. A városi bérházakban ugyanis az egyszobás lakások évi bére 500, a kétszobás lakásoké pedig 1000 pengő. A magánházaknál még magasabb a lakbér. Ez megoldhatatlan helyzet elé állítja a munkanélkülieket, de a csökkenő keresetű dolgozókat is.²⁹ A munkást tehát nemcsak a munkanélküliség réme tartja rettegésben, hanem az a gond is, hogy bármelyik nap lakás nélkül maradhat a család. Ez a munkanélkülieknél mind gyakrabban be is következik. Mindennapos Minyó József napszámos esete, aki 1932 szeptemberében nem kapott munkát és nem tudta kifizetni a 16 pengős lakbért egyszobás lakásáért. Egyik este, amikor hazaért a munkakeresésből, az utcán találta a feleségét két gyermekével együtt.³⁰ Vagy Tóth Józsefné története, akinek a polgármesterhez írt kérvénye egyetlen jajszó. Egy fia súlyos betegen fekszik, munkája nincsen. „Bútorom elárverezik. A lakásból ki kell menni. Hová? Merre? Nem vagyok én lusta dolgozni, csak tudjam, hogy fizetnek érte. Nem akarok a város pénzén henyélni, de hová, merre menjek? A szegényt mindenütt el-

²⁷ Szegedi Napló, 1930. május 10. (Értekezlet a Kereskedelmi és Iparkamarában a 8 órás munkaidő bevezetéséről), valamint A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 1930. május 15-én tartott teljes ülésének jegyzőkönyve. (Szegedi Levéltár.)

²⁸ Délmagyarország, 1930. május 31. (A Taschler-telki „munkáslakásban” egyetlen munkás sem kapott lakást.)

²⁹ Uo.

³⁰ Szegedi Napló, 1932. szeptember 23. (Egy szegény napszámos kilakoltatása.)

utasítják.”³¹ — írja. Maga a város jár elől jó példával. 1932 januárjában felmond a városi bérházak azon lakóinak, akik huzamosabb ideje nem fizettek lakbért. Február elején megkezdik a kilakoltatást. A kormány egy rendeletet ad ki, amely szerint a munkanélkülieket nem lehet azonnal kilakoltatni, a polgármester azonban hozzáfűzi: „A rendelkezések azonban nem fogják azt jelenteni, hogy bárki a munkanélkülségre való hivatkozással kivonhassa magát a lakásért járó bér megfizetése alól.”³² A rendelet tehát írott malaszt marad és végeredményben a munkanélkülieket akkor dobhatják ki az utcára, amikor az a háziúrnak, vagy a városnak jólesik.

Mindezekhez járul még a *népegészségügy* siralmas állása. Szegeden, a klinikák városában magasabb a tüdővészben elhaltak száma, mint országos viszonylatban. Éppen ezért tartották 1930-ban a „magyar betegséggel” foglalkozó orvoskongresszust. Itt jelentette ki dr. Inkovich László professzor: „Szegeden a szegényebb néposztálynak összes gyerke tbc-vel van fertőzve.”

Dr. Herzsényák Mihály adatokkal támasztotta alá a fenti állítást: 10 000 emberből külföldön 8—10, országos átlagban 25—30, Szegeden 32—40 ember hal meg évenként tüdővészben.³³

Csökken a házasságkötések száma és a gyermekszaporulat. Erkölcsi züllés, öngyilkosságok sorozata bizonyítja még beszédesen a válság okozta nyomort.³⁴

Az uralkodó osztály kísérletei a „válság hatásának enyhítésére”

A válság mélyülésével, a nyomor növekedésével egyre magasabb fokra emelkedett a dolgozók elégedetlensége. Az uralkodó osztály látta ezt. Elsősorban ebből a tényből fakadó politikai megfontolás és nem a segíteni akarás készítette arra, hogy hozzáfogjon a hókusz-pókusz és tervezgetés után a „bajok megoldásához”. Azonban a nagyhangú ígéretek a gyakorlatban semmiféle eredményt nem hoztak. A válság egész ideje alatt évenként legalább kétszer bejelentik, hogy sikerült végleges megoldást találni a munkanélkülség, a nyomor enyhítésére. De maga az a tény, hogy az uralkodó osztály egyes szervei vagy képviselői állandóan új és új elképzelést javasolnak, bizonyítja, hogy a kérdést a legkevésbé kielégítő mértékben sem sikerült megoldani.

A munkanélküliek, ellátatlanok megsegítésében igen fontos eszköznek szánták a *népkonyhát*. Előbb egy, majd két ilyen intézmény működött Szegeden, amely hivatva lett volna arra, hogy az egyre szaporodó munkanélküli tömeget meleg étellel lássa el.

³¹ Szegedi Levéltár. Polgármesteri elnöki iratok, 1929/10 952.

³² Szegedi Napló, 1932. január 21. (A napokban megjelenő rendelet szerint a munkanélkülieket nem lehet kilakoltatni.)

³³ Délmagyarország, 1930. jún. 11. (Orvoskongresszus Szegeden.)

³⁴ Újszülöttek száma 1929-ben: 3180, 1930-ban már csak 3038. 1928-ban 40, 1929-ben 58, 1930-ban 71 öngyilkosság történt, és így tovább. — (Szegedi Napló, 1931. febr. 5. Egyre kevesebb gyermeket szülnek a szegedi anyák.)

1930 első felében 367 pár kötött házasságot, 1931 megfelelő időszakában már csak 298. — (Szegedi Napló, 1931. jún. 10. Csökken a házasságkötések száma.)

A népkonyha azonban közel sem jutott ennek a célnak a megvalósításához, csupán egy szégyenteljes vonással gazdagította a Horthy-rendszer arculatát.

Szegeden a munkanélküliséggel egyenes arányban nőtt a népkonyhákra szorulóknak száma. A munkahiány miatt az utcára kerülő munkaképes, erős férfikat kényszerítette arra a nyomor, hogy beálljanak a sorba és várják az ingyenlevesnek kikiáltott förtelmes lötytyöt. És ez a sor állandóan növekedett. 1930-ban még csak 2 ezer főből áll, 1931 őszére felszökik 5 ezerre, hogy végül 1932—33-ban tízezer körül állapodjon meg. És mit kapnak a népkonyhán? Már 1930-ban, amikor még aránylag kevés embert láttak el, egy hivatalnokokból álló bizottság megállapítja a menüről, hogy a leves élvezhető, bár kissé kevés. A kenyéradaggal azonban még ők sincsenek megelégedve, tekintve, hogy abból a 12 pengős búzaár ellenére 6 dkg jut csupán egy főre. Javasolják, hogy a kenyeret emeljék fel fejenként 30 dkg-ra. Ez azonban csak javaslat marad. Az állam és a város nem túlságosan erőltette meg magát anyagi téren. Erre vall az is, hogy Shwoy altábornagy, a szegedi helyőrség parancsnoka eldicsekedett azzal, hogy napi 20 filléres fejenkénti összegből 150 munkanélkülit sokkal jobban látnak el, mint a város népkonyháin. Dr. „vitéz” Szabó Géza tanácsnok élenken tiltakozott az összehasonlítás ellen. Ugyanis a két ellátás minőségét lehetetlen egymás mellé állítani, mert a város 12 fillérből állítja elő fejenként az ebédet és ebben a 12 fillérben benne van az összes rezsiköltség, tüzelő, kiszolgálás, stb. Elképzelhetjük, milyen lehetett ez a 12 filléres ebéd, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az újság, amely ezt a hírt közölte, szintén 12 fillérbe került.³⁵

De még ezt a minimális segítséget sem tartotta fenn a város egyformán a válság egész tartama alatt. Különösen, miután Gömbös került a kormány élére, aki nagyhangon kijelentette, hogy ingyenes segély nem lesz, viszont munkaalkalom igen. Ez az ígélet a gyakorlatban úgy festett, hogy Szeged 1933-ban 165 ezer pengővel kezebbet kapott az inségesek segítésére, mint az előző évben. Így az ellátás ha lehet, még rosszabbodik, ugyanis a megígért munkaalkalmak csak jelentéktelen közmunka megindításában valósultak meg. Végeredményben tehát az uralkodó osztály e téren megnyilvánuló porhintési kísérletei eredménytelenek maradtak.

Mindez elmondható az uralkodó osztály másik vérszegény próbálkozásáról, a *közmunkáról* is. A munkanélküli családok a tél közeledtével türelmetlenül várták a hó leesését, persze nem azért, hogy a hótakaróval borított természet szépségeiben gyönyörködhessenek, hanem mert a hó leesésétől remélték a téli időszak egyetlen munkaalkalmának lehetőségét, — a hólapátolást.

Még sem várják a város munkába szólító intézkedéseit, hanem a hólehullásával azonnal gyülekezni kezdenek és dideregve izgulnak azon, sikerül-e bejutni ama szerencsések közé, akik részt vehetnek az egy-

³⁵ Szegedi Napló, 1932. január 19. (A városi népkonyhák kosztja és a katonaság ebédtetési akciója.)

két napos munkában. Mert kivételes szerencsének számít a hólapátolás. Ilyen szerencsés volt 1929 februárjában az a 360 munkanélküli, akit felfogadtak hólapátolásra. Olyan munkaalkalom ez, „amely sok munkás számára jelent kenyeret és meleg ételt.”³⁶

1929-ben tekintélyes szám volt ez a 360 család a munkanélküliek között. Később azonban a munkanélküliség ugrásszerű növekedésével a több ezres munkanélküli létszámhoz viszonyítva elenyészően csekély maradt. Pedig ez a 360 fő a legnagyobb hó eltakarítására is elég Szegeden.

Egyre nehezebb tehát bejutni ebbe a keretbe. És mit ért vele, aki mégis hozzájutott a munkaalkalomhoz? Lyukas cipőben, egy szál madzaggal átkötött kiskabátban robotolt egy-két napig pár pengőért. Amikor pedig véget ért a munka, várhatta a következő havazást. Természetesen sokkal kisebb reménnyel és lehetőséggel, mint azelőtt, hiszen bármikor a fejéhez vághatják, hogy a legutóbbi alkalommal ő már dolgozott. Így festett közelebbről nézve a közmunka leggyakoribb formája, a hólapátolás. Persze, ez rendkívül kevés volt a munkanélküliek elégetlenségének levezetésére.

Az uralkodó osztály látta, hogy többet kell tenni ennek érdekében.

1930. januárjában tehát a hatóság felhívást intéz a munkanélküliekhez, hogy lehet feliratkozni közmunkára. Gyorsan jelentkezik kb. 2 ezer munkanélküli. Csekély részüket munkába állítják, a többséget azonban türelemre intik, mondván, hogy most már össze vannak írva és sor fog kerülni munkába állításukra.³⁷ A munkanélküliek természetesen nem nyugszanak meg, különösen amikor látják, hogy az ígéretek-ből alig teljesül valami.

Február 13-án 200 munkanélküli keresi fel a városházát. Nyugtalanok azon, hogy még mindig nem vették fel őket munkára. A küldöttségjárás megismétlődik április 28-án,³⁸ majd 29-én is.³⁹ És így megy ez lényegében végig az egész válság alatt. Elhangzik az ígéretek sokasága, közülük azonban alig teljesítenek valamit. 1930 őszén például beharangozzák a végleges megoldást. A meginduláshoz még Klebelsberg is megérkezik Szegedre. Végeredményben azonban az ínségmunkák ha itt-ott folynak is, lehetetlen célnélküli robotba fulladnak. 1—1,50 pengő napszámért végzik a munkások a legembertelenebb földmunkákat, ugyanakkor, amikor 1 kg kenyér ára 42—46 fillér. Megindulnak a Búvár-tó feltöltési munkálatai, feltöltik a Marx teret és elvégeznek még néhány hasonló rendkívüli erőfeszítést igénylő földmunkát.⁴⁰

A szegedi munkásmozgalom veteránja, id. Komócsin Mihály így emlékezik erre: „A szegedi halastó földmunkálatainál egy pengő és öt-

³⁶ Szegedi Napló, 1929. február 15.

³⁷ Szegedi Napló, 1930. február 14. (A munkanélküliek gyűlésük után tüntetésre készültek.)

³⁸ Szegedi Napló, 1930. ápr. 29. (Munkanélküliek küldöttsége a polgármesternél.)

³⁹ Szegedi Napló, 1930. ápr. 30. (Csütörtökre újabb szükségmunkát rendelt el a város.)

⁴⁰ Szegedi Napló, 1931. jan. 21. (Megkezdték a Mars tér feltöltését.)

ven fillér napszámot kaptam. Esőben, sárban csak ástunk, ástunk. Reggel olyan sötétben kezdtük meg a munkát, hogy nem is láttuk egymást, és este amíg csak láttunk, nem jöhettünk ki az ásott gödörből.”⁴¹

A munkanélküliek száma közben egyre szaporodott. 1930 őszén már 3—4 ezer ember várja a munkába állítást, amit a város alig pár hónapja elhangzott ígéretei ellenére sem tud teljesíteni. Még súlyosabbá válik a helyzet a Gömbös-kormány hatalomra kerülésével. Gömbös ígér fűt-fát, erőyes harcot a kartellek, mint a kapitalizmus túlhajtásai ellen stb. Hogy mennyire váltja valóra ígéretét, azt 1932 végén Szegeden is látjuk. Megoldása annyiból áll, hogy a nőtlen munkanélküliek dolgozhatnak egy hetet, a nők két hetet egy hónapban, különböző közmunkákon. Igaz, hogy ígéretének másik felét, amely a munkanélküli segélyek beszüntetésére vonatkozott, maradéktalanul betartotta. Szeged munkásainak helyzetén ez azonban már nem sokat változtatott. Munkanélküli segély ugyanis azelőtt sem volt Szegeden.

Amikor 1929-ben megszaporodik a két-három pengős gyorssegélyt kérők száma, Somogyi polgármester kerekén kijelenti, hogy nem hajlandó segélyt adni, mert ez munkátlanságra csábít. Hiába követelik ezután a segélyt, 1930. február 15-én egy küldöttség javasolva, hogy a város 2 pengő inségadót vessen ki a tehetős családokra,⁴² és hiába jelenik meg 1930 márciusában 500 főből álló tüntető tömeg, közöttük 100 asszony, szintén a munkanélküli segélyt követelve, a polgármester nem enged álláspontjából.⁴³

A szegedi uralkodó osztály, amely orgiáknak beillő dáridókkal ünnepel egy-egy alkalmat, mint pl. a Fogadalmi templom avatása, Klebelsberg látogatásai,⁴⁴ Aigner főispán 10 éves jubileuma,⁴⁵ amely egymás után rendezi zajosabbnál zajosabb mulatozásait a Kass leeresztett hatalmas függőyei mögött, nem hajlandó arra, hogy rendszeres segélyt biztosítson Szeged munkanélkülijeinek.

Ellenben hajlandó *jótékonykodni*. Hiszen egyik alkalom ez is a mulatságra, amikor is az aranyifjúság a jótékonykodó nőegyesületek bálján kész reggelig táncolni, hogy a „szegény elesetteknek” — mint ők mondják — néhány fillér jusson. Amikor azonban nyíltan a zsebbe kelletne nyúlni, és egyszerűen csak adni, a burzsoázia nem erőlteti meg magát. Nem sok sikerrel folyik az a demagóg akció sem, amelyet a „jótékony” kormányzóné indít a sokgyermekes anyák megsegítésére még 1929 nyarán. Különösen arról panaszkodnak a lapok, hogy a bankok és nagyvállalatok nem igyekeznek hozzájárulni az akció sikeréhez. Végül a hatóság kénytelen közbelépni, hogy a kormányzóné „őfőméltósága” szégyenben ne maradjon. Így tudnak azután valahogy össze-

⁴¹ Hősi harcok emlékei. Szikra, Bp. 1955. 103 old.

⁴² Szegedi Napló, 1930. febr. 16. (A munkanélküliek inségadó kivetését kérték a várostól.)

⁴³ Szegedi Napló, 1930. márc. 29. (Négy órán át tárgyalta a szociális bizottság a munkanélküliség kérdését.)

⁴⁴ Szegedi Napló, 1931. jún. 13. Szeged város garden-partyja a vendégek tiszteletére.)

⁴⁵ Szegedi Napló, 1931. jún. 13. (Aigner Károly dr. 10 éves jubileumának megünneplése.)

kaparni évenként egy-egy nevetséges összeget, amellyel néhány sokgyermekes anyának kiszúrája a szemét.⁴⁶

Nem sokkal sikeresebbek a főispán évenként meginduló úgynevezett „kis-rongyos” akciói. Kis rongyos! Ezt a nevet adják a szegedi proletárok gyermekeinek. Ilyen cégér alatt zajlik a főispán jótékony-sága, amely abban merül ki, hogy a burzsoá gyermekektől elnyúlt ruhadarabokat összegyűjtik és karácsonykor kiosztják a szegény gyermekek részére. Természetesen hatalmas céccal, karácsonyfaünnepéllal egybekötve teszik ezt, közben szinte csöpög róluk saját jótékonykodásuk tudata. Arról persze már nem vesznek tudomást, hogy azt az egy kis cipőt, amelyet valamelyik proletárgyerek kapott, otthon még két-három testvér várja, hogy felváltva viselhessék.⁴⁷

Az uralkodó osztálynak természetesen mindezen ténykedésében nagy segítségére volt mindenkori hű szövetségese, az egyház. Igyekezett betölteni megszokott szerepét, az osztálybéke hirdetését. Most a válság által kiélezett viszonyok között még nagyobb szükség volt erre. Ezt a békét tartotta szem előtt akkor is, amikor csatlakozott a nyomorenyhítő akciókhoz. Mozgósította a lelkeseket, szerzeteseket, apácákat, a Szív-gárdát és minden klerikális szervezetet ennek érdekében.⁴⁸ Az egyház gyűjtéseket indított jótékony célra.⁴⁹ A népkonyha személyzete például apácákból került ki Szegeden.⁵⁰ Mindent megragadtak, hogy befolyásukat kiterjesszék a munkanélküliekre, hogy forrongó kedélyeiket a vallás mákonyával elaltassák. Maguk a szegedi papok is adtak ingyen ebédet. A csanádi püspök is. Ez persze csak annyiban különbözött a városi népkonyhától, hogy sokat kellett imádkozni az ebéd felett és nem volt szabad hangosan káromkodni, ha rossz volt a leves.⁵¹

Népkonyha, inségmunka, jótékony-ság. Ebben állt az uralkodó osztály porhintése. Ez volt mindaz, amit tett a nyomorgók segítésének érdekében.

A KMP működése Szegeden a válság alatt

A válság terheitől sújtott proletariátus tömegeinek, a szervezett és szervezetlen, a munkanélküli munkásoknak mozgósítása, harcba hívása a munkásság politikai pártjaira várt. Elsősorban a legalitást és elég széles tömegbefolyást élvező Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak

⁴⁶ Szegedi Napló, 1931. jan. 16. (A kormányzóné köszönete Szeged városának.)

⁴⁷ Szegedi Napló, 1929. okt. 11. (Aigner Károly dr. főispán és feleségének ki-tüntetése.)

⁴⁸ Szegedi Napló, 1932. jan. 4. (Serédi Jusztinián hercegprímás: Segítségért kiált a küzdő emberek milliója.)

⁴⁹ Szegedi Napló, 1932. jún. 4. (A jótékony egyesületek szövetsége 12 000 le-velezőlapon hívta fel a város lakosságát.)

⁵⁰ Szegedi Napló, 1932. jan. 19. (A városi népkonyhák kosztja és a katonaság élelmezési akciója.)

⁵¹ Városok Lapja, 1931. okt. 15. (Glattfelder püspök a téli hónapokban vasár-naponként 200 ebédet oszt.)

kellett volna ezt megtennie. A párt jobboldali vezetői azonban ebben a nehéz időszakban is a Bethlen—Peyer paktum szellemében működtek. Elméleti és gyakorlati opportunizmusukon kívül a „szélsőségektől” való félelem, a kommunistákkal való még élesebb szembefordulás jellemezte magatartásukat a válság alatt. Ez a magatartás gyakran közös platformra sodorja őket az uralkodó osztállyal. Bizonyítja ezt egy kis jelenet is, amely 1931 februárjában játszódik le az Országházban. Ernst Sándor népjóléti miniszter kijelenti: „Szegeden, Csongrádon, Dorozsmán egyes emberek dolgoznak állandóan a nép között.” A továbbiakban kéri a szocialistákat, hogy legyenek valamennyien egyek abban, hogy a rend fenntartása a felforgató elemekkel szemben biztosítható legyen. A kérést általános helyeslés követi a Ház *mindkét* oldalán,⁵² tehát a szocialista képviselők részéről is.

A népjóléti miniszter Szegedet említette elsőnek, mint ahol állandóan „felforgató elemek” dolgoznak a nép között. A szegedi jobboldali szociáldemokrata vezetőknek tehát különösen sok dolguk akadt, ha meg akartak felelni annak a bizalomnak, amelyet a kormány beléjük helyezett. Ugyanazt és ugyanazzal a módszerrel végzik Szegeden is, mint vezetőik országos viszonylatban. Ami Peyer a parlamentben, ugyanaz Lájér Dezső szociáldemokrata párttitkár, a peyeri vezetés helyi exponense Szegeden. Egy jószemű újságíró a városi közgyűlés egyes tagjait jellemezve, így ír Lájér Dezsőről: „Szocialista, pontosabban szociáldemokrata. Ezt azért tartjuk fontosnak hangsúlyozni, mert mint vezér, ő képviseli a „legszélsőségesebb” elemet a közgyűlésben. Valójában nem szélsőségesebb akarmályik gondolkodó kispolgárnál. Azok közé a „klasszikus” szociáldemokraták közé tartozik, akik már Bismarck, a „vaskancellár” idejében oszlopos támaszai voltak a polgári társadalomnak és akik miatt a szociáldemokrácia felmorzsolódásra van ítélve a két szélsőség, a nemzeti szocializmus és a kommunizmus között. Amiket mond — más fel-találásban — pl. Csávossy Elemér jezsuita páter is elmondhatná, sőt el is mondja”.⁵³

De más jobboldali vezetőkől is kijutott Szegednek. A város szociáldemokrata képviselője 1931-ig Peidl Gyula volt, ez az árulásban megöregedett szociáldemokrata, aki az első magyar Tanácsköztársaság romjain alakította meg rosszemlékű szakszervezeti kormányát, 1931 után pedig Kéthly Anna, aki a második proletárdiktatúra egyik élvonalbeli ellenségeként az 1956. évi ellenforradalom alatt, majd után a nyugati emigrációban tette fel a koronát hazaáruló, osztályáruló szerepére. Ilyen kipróbált kezekben volt tehát a szegedi munkásság vezetése, és így biztosítva van a szociáldemokrata párt országos politikájának keresztül-vitele Szegeden. Élén járnak mindjárt a Bedeaux-rendszerrel kapcsolatos sztrájkok leszerelésében is. A famunkások 1929 őszén lezajlott sztrájkjának sikertelensége teljes egészében az ő rovásukra írandó. A polgármestert kéri fel, hogy közvetítsen a munkások és munkaadók

⁵² Szegedi Napló, 1931. febr. 5. (A parlamentben tovább feszegették a kar-tellek bűneit.)

⁵³ Szegedi Napló, 1932. október 31. (A tisztelt közgyűlés.)

között. A továbbiakban azután a polgármesterrel és a munkaadókkal összejátszva sikerült nekik leszerelniök a sztrájkot.

A munkanélküliek kijátszásában is jeleskedtek a jobboldali szociáldemokrata vezetők. A munkanélküliek szervezett megmozdulásait sohasem ők rendezték, hanem — mint látni fogjuk — az illegális KMP. Az ő ténykedésük abban merült ki, hogy küldöttségeket vezettek felváltva hol a főispánhoz, hol a polgármesterhez. 1930. március 26-án pl. Lájér egy munkásküldöttség élén többek között ezeket mondta: „Méltóságod segítségétől reméljük, hogy ez a tarthatatlan helyzet megváltozik és hisszük, hogy ha a hatóság és a kormány összefog, akkor a mi sorsunk is jobbra fordul.”

A kormány és a törvényhatóság összefogásától várja tehát a helyzet jobbra fordulását, helyett, hogy a munkanélküliek és a dolgozó munkások összefogását hirdetné ennek érdekében. A főispán természetesen hasonló udvariassággal felelt: „Higgyék el, hogy a legnagyobb részvétellel és igazán fájdalmas lélekkel látom ezt a helyzetet, amelyben a szegedi munkások vannak... Szívem melegeivel figyelem a magyar munkások sorsát.”⁵⁴

Ezzel a kérdés el volt intézve. A főispán a lehetőségek megvizsgálását átruházta egy ad hoc bizottságra, Lájér pedig megviszi a kedvező fogadtatás hírért a munkásoknak. Egy-egy ilyen alkalomkor a szociáldemokraták gyűlést hívnak össze a munkanélküliek részére és elmondják a megszokott, kitarásra és türelemre intő szavakat. Érdekes, hogy a hatóság, a rendőrség mindig engedélyezi ezeket a gyűléseket, habár általában tartózkodik a népgyűlések megengedésétől. Magábanvéve ez is bizonyítja az uralkodó osztály és a szociáldemokraták együttműködését.

Elvértve Szegeden is használják a Peyer-féle kirohanási taktikát.⁵⁵ Itt a Szociális Bizottságban történnek Lájér részéről hasonló megnyilvánulások. Az egyik gyűlésen még azt is merészeli követelni, hogy a háztulajdonosok tataroztassanak a munkanélküliség csökkentése érdekében. A dolog megértése kedvéért el kell mondanunk azonban, hogy amíg ez a tárgyalás folyt, a munkanélküliek tüntettek a városháza előtt.⁵⁶

Azonkívül, hogy Szeged dolgozóit az uralkodó osztály — a már említett módon — igyekezett minden lehető eszközzel, még az országosnál is nagyobb mértékben félrevezetni, a megalkuvó szociáldemokrata vezetők politikájának tulajdonítható, hogy az 1931-es országgyűlési választásokon a vidéki titkos kerületek közül egyedül Szegeden csökkent az SZDP-re leadott szavazatok aránya. Ugyanis míg 1926-ban az összes szavazatok 25,4%-át, 1931-ben már csak 24,1%-át szereztek meg a szociáldemokraták. Ugyanakkor pl. Debrecenben 21,9%-ról

⁵⁴ Szegedi Napló, 1930. március 27. (Aigner Károly dr.: A legmesszebbmenően exponálom magam...)

⁵⁵ Szegedi Napló, 1930. február 14.

⁵⁶ Szegedi Napló, 1930. márc. 29. (Négy órán át tárgyalta a szociális bizottság a munkanélküliség kérdését.)

26,2⁰/₀-ra, Hódmezővásárhelyen 24,5⁰/₀-ról 30⁰/₀-ra nőtt a szociáldemokrata szavazatok aránya.⁵⁷

Mégis az SZDP a kormánypárt mögött második pártként végzett a választásokon és ismét küldött Szeged szociáldemokrata képviselőt a parlamentbe (Peidl helyett Kéthlyt). A pártnak ugyanis az elmondottak ellenére jelentős tömege és befolyása volt Szeged dolgozói között. Ennek nyilván több oka volt. Az MSZDP jelentős múltra tekinthetett vissza Szegeden is. Egyedüli legális munkáspárt lévén, a munkások jó-része tőle várta érdekei képviselését. A munkások az SZDP keretein belül, annak szemináriumain ismerkedtek a marxizmus elemeivel. Az adott körülmények között ez rendkívül jelentős volt. A KMP is ezekre az alapokra támaszkodott nevelő munkájában, miközben természetesen leleplezte az opportunistáé nézeteket. A legnagyobb vonzóerőt az biztosította a szociáldemokrata pártnak, hogy a párt és szakszervezetek keretet nyújtottak, ha meglehetősen korlátozottan is, a munkások szervezeti és politikai életéhez. A Hétvezér utcai munkásotthonban, az építőmunkások székházában stb. mozgalmas élet folyt. Szemináriumok, gyűlések, megannyi vitalehetőség. A munkanélküliek itt gyülekeztek, a tüntetők innen indultak útjukra. Ezeket a kereteket a KMP jól kihasználhatta és ki is használta. A párt- és szakszervezeti funkcionáriusok között voltak olyanok is, akik nem követték Lájert, hanem szemben álltak vele. Megmaradtak a munkásság igazi képviselőinek; némelyikük kapcsolatot tartott a MKP-vel, vagy egyenesen tagja is annak.⁵⁸

Ezek a tények adták meg az igazi vonzóerőt a szociáldemokrata pártnak.

Az illegális kommunista pártnak rendkívül fontos szerepe van abban, hogy a munkásosztály nem került teljes egészében jobboldali demagógok hálójába. Az a hősi küzdelem, amelyet a föld alá kényszerített kommunisták folytattak, nem múlt el hasztalanul. Hiába volt az uralkodó osztály féktelen terrorja, a munkásság egyetlen forradalmi képviselője, a KMP küzd a munkásság igazi érdekeiért. Nem akadályozzák meg ebben a sorozatos letartóztatások sem. Hiába viszik végbe a Horthy-pribékek uralmuk egyik legnagyobb gáztettét, Sallai és Fürst kivégzését 1932-ben. Az elesett harcosok helyébe újak állnak, és egyre nehezebb körülmények között folytatják harcukat. A rendőrterroron kívül meg kell küzdeniök a belső ellenséggel, a provokátorokkal és spiclikkel. Ezek ellenére azonban a lehetőségeket maximálisan kihasználva, el nem múló dicsőségű harcot folytatnak s jelentős eredményeket érnek el. Nemcsak a főváros dolgozóit szervezik és lelkesítik harcos megmozdulásokra és tüntetésekre, nem feledkeznek meg a vidékről sem. A Viharsarok örökké forradalmi hangulatú munkásai és agrárproletárjai között is jó talajra találnak. Nagy részük van abban, hogy lépten-nyomon harcos tüntetések robbannak ki vidékünkön is. Vásárhelyen, Makón, Csongrádon, Szentesen, Orosházán egymást érik

⁵⁷ Madzsar József dr.: Választási tanulságok. Társadalmi Szemle. 1931. júl.

⁵⁸ Mindezekről a későbbiek során még szó lesz.

a megmozdulások, amelyeket a csendőrök csak a legkegyetlenebb terrorral tudnak elfojtani.⁵⁹

Szegeden is állandóan érezteti hatását a kommunisták működése. Még ha nem volnának illegális szervezetei a KMP-nek a városban és a környéken, Szeged bizonyos értelemben akkor is valóságos kommunista központ volna. A hirhedt szegedi Csillag-börtönben ugyanis mindig nagyszámú kommunista raboskodik. Itt tölti ebben az időben első büntetését Rákosi Mátyás is. A gyakorlati munkától elszakított elvtársak elméleti továbbképzésükre használják fel az időt. A Csillag-börtönből kiszabadult kommunisták úgy távoztak, mintha pártiskolát végeztek volna. Igyekeztek kapcsolatot teremteni a párttal, ugyanakkor a kinti pártvezetés is állandóan gondot fordított az összeköttetés fenntartására. Ez a szegedi kommunisták révén sikerült.

1930 májusában a rendőrségnek sikerült felfedeznie egy ilyen összekötő rendszert. Letartóztatták Schwarz Mária magántisztviselőnőt, Cseh Imre cipészt, Lugosi Károly börtönőrt, Kiss Etel cselédlányt és Glosz Imre magántisztviselőt. A letartóztatottak Lugosi Károly segítségével tartották fenn a kapcsolatot a Csillag-ba zárt kommunistákkal. Ez az egy kapcsolat megszakadt, de épült helyette másik. A párt mindig megtalálta az összeköttetést a bebörtönözött tagjaival. Ez rendkívül nehéz lett volna a szegedi kommunisták közreműködése nélkül. Szegeden azonban voltak kommunista szervezetek és áldozatkész kommunisták.

Az uralkodó osztály próbálja ugyan megnyugtatóni saját magát és a polgári közvéleményt, hogy Szegeden nincs kommunista veszély. 1930. április 30-án Borbőla rendőrfőtanácsos kijelenti: „Szegeden nincs a kommunizmusnak semmi gyökere s a szociáldemokrata munkásság mindenkor a józan mérsékletet tartja szem előtt.”⁶⁰

Az uralkodó osztály számára oly megnyugtató nyilatkozat ellenére a Szegedi Napló így számol be május elsejéről: „A kerékpáros és lovas készütség a városháza hídja alatt állott. Újszegedet ellepték a cirkáló rendőrök.”⁶¹ A megnyugtató helyzet ellenére a rendőrség tehát mégis teljes permanenciában van. Félnék, hogy a szociáldemokrata munkásság, amelyben „nincs gyökere a kommunizmusnak”, mégis letér a „józan mérséklet” útjáról és valami kevésbé mérsékelt lépést tesz azoknak a röpcéduláknak a hatására, amelyekkel a kommunisták május 1-re virradó éjszaka elárasztották a várost. Ez megszokott eljárása a rendőrségnek. Hirdetik Szeged kommunista mentességét, s közben tudják, hogy milyen jó talajra talál Szeged munkásaiban a kommunisták forradalmi agitációja. A legkisebb megmozdulás hírére általános készültséget rendelnek el és ilyenkor valósággal ostromállapot képét mutatja a város.

⁵⁹ KMP röpirat, PTI. Röpiratgyűjt. III. 1/1930/94. 3.

(Lásd még: Az 1929—30-as világgazdasági válság hatása Magyarországon c. kötet 401, 415, 416, 424, 455 stb. old.)

⁶⁰ Szegedi Napló, 1930. április 30.

⁶¹ Szegedi Napló, 1930. május 3.

Hogy mennyire „nincs talaja” a Kommunisták Magyarországi Pártjának Szegeden, azt megmutatták a Borbola nagyhangú kijelentése után nem sokkal bekövetkező események.

1930. május 18-án a rendőrségnek sikerült nyomára bukkannia a legnagyobb szabású kommunista szervezkedésnek, amely a tárgyalt időszakban Szegeden lezajlott. Az esemény óriási izgalomba hozta a várost, de országos viszonylatban is rendkívüli érdeklődést váltott ki.

„Bolsevista forradalom csírait fojtották el Szegeden!” — ilyen és hasonló című cikkek jelentek meg a burzsoá sajtó lapjain a Népszava tutósítása szerint. A nyilvánvaló túlzás beszédesen bizonyítja a burzsoázia pánikszerű félelmét minden kommunista megmozdulástól.

„Mi történt Szegeden?” — teszi fel a kérdést a KMP lapja, a Kommunista. — „Szegedi és makói elvtársaink konferenciára jöttek össze, hogy megtrágyalják a kerület szervezeti helyzetét és a KMP II. kongresszusa által hozott határozatokat; hogy teljessé tegyék a szegedi kerületben a fordulatot, hogy bolsevik módon szigorú önkritikával levonják a május 1-i akció sikertelenségének tanulságait.”⁶²

Tehát kerületi konferenciát tartottak a tápéi füzesekben a megjelent vezetők, amelyen a párt legfontosabb kérdéseit vitatták meg.

A rendőrség azonban az elkövetett konspirációs hibát kihasználva — és valószínűleg spicli jelentésekre is támaszkodva — lecsapott a konferenciára és elfogta a résztvevőket.

A konferencia nem a szervezkedés megindítására volt hivatva. Hisz a kommunisták szervezkedése váltakozó eredménnyel és erővel folyt végig a 20-as években is. A KMP vezetősége most a válság körülményeinek, a munkásság hangulatának figyelembevételével újult erővel folytatta a szervezkedést Budapesten és vidéken egyaránt. Szeged és környéke sem került el a figyelmét.

A párt feladatul tűzte ki, hogy a válság-nyomorgatta munkás és szegényparaszt tömegek ösztönös elégedetlenségét forradalmi irányba terelje, harcukat a válság és a fokozott kizsákmányolás ellen megszervezze és vezesse. Ennek a feladatnak a megvalósításához láttak hozzá nem kevés sikerrel Szeged kommunistái is. Jelentős segítséget kaptak ehhez a Központi Bizottságtól, amely állandó összeköttetést teremtett 1929-ben a KMP déalföldi szervezeteivel. A szegedi kommunisták a legális és illegális módszereket helyesen összekapcsolva egyre jobban kiterjesztették befolyásukat a munkások között.⁶³ Fő működési területük a *szakszervezetekben*, az *ifjúság körében* és a *munkanélküli*, jórészt szervezetlen tömegek között volt.

A nyomozás során a rendőrség megállapította, hogy az építőmunkások szakszervezete volt a szervezkedés egyik központja. Házkutatást tartottak a szakszervezet épületében, lefoglaltak minden iratot és egy időre megtiltották a szakszervezet további működését. Letartóztatták

⁶² Kommunista, 1930. június. Szegedi letartóztatások.

⁶³ PTI Arch. 550/1930/92. A továbbiakban is ugyanez a főforrás.

a szakszervezet két vezetőjét, Ladvánszky József kőművest és Stéhli István mázolókat. Különösen Ladvánszky Józsefnek volt sok a rovásán. Büntetve volt korábban is, és neve szerepelt a „fekete listán”. Most kapcsolatot tartottak fenn a kommunistákkal, maguk is agitációt folytattak mellettük. Az építőmunkások szerepét hangsúlyozza Buócz rendőrfőkapitány-helyettes parancsának „megokolása” is, amelyet a Népszava közölt: „...kétségtelen adatok merültek fel arra, hogy az állami és társadalmi rend felforgatására irányuló büntett szervezésében résztvevő egyének legnagyobb része az építőmunkások szakszervezetének a tagja, hogy a megbeszéléseket részben a Fodor utca 10. sz. alatti hivatalos helyiségben tartották, és hogy a szervezkedésben a csoport kerületi titkára, Ladvánszky József is résztvevő azáltal, hogy a csoport hivatalos helyiségében szemináriumi előadásokat tartott és azok résztvevőit a kommunista eszméknek igyekezett megnyerni.”⁶⁴

Másik komoly bázisa a szervezkedésnek a földmunkások között volt. Itt Kákonyi József és Batiz-Rácz János tevékenykedtek különösen. Kettejük ellen már 1930. évi lefogatásuk előtt is eljárást folytatott a rendőrség. 1929 decemberében az inségmunkások között fejtették ki propagandát. Azonkívül Kákonyi lakásán összejöveteleket tartottak. ahol Kákonyi a Parasztok Lapjából és a 100 %-ból felolvasásokat tartott és arról beszélt, hogy a magyar birtokviszonyokat az oroszországihoz hasonlóan kellene megoldani.

Az ifjúság megnyerésében jelentős szerepe volt az építőmunkások szakszervezetében a fiatalok számára megtartott előadásoknak, szemináriumoknak. Még nagyobb sikereket ért el a KIMSZ Makón. A nyomozás során 9 makói fiatalot tartóztattak le, akik valamennyien a KIMSZ tagjai voltak. Rövid idővel a májusi letartóztatások előtt a csanádi főispán kénytelen megállapítani: „A fokozatos ellenőrzés dacára is a kommunista ifjúság szervezkedés központi irányítás mellett állandóan folyik.” Felhívja tehát a főszolgabírák figyelmét, hogy fokozottabban figyeljék a fiatalokkal, levettéssel érintkező „gyanús” elemeket.⁶⁵

A makói rendőrség azonban a szegedi lebukásig nem tudott elfogni közülük senkit, pedig az ifjúság munkások időnként elárasztották a várost röpcédulákkal. A szegedi letartóztatások után a Makón lefolytatott nyomozás eredményeképpen jelentheti csak a makói rendőrkapitányság a főispánnak: „...Az itt lefolytatott nyomozás során őrizetbe vett Igaz Pál és társai vallomásaiból és a foganatosított házkutatások alkalmával őrizetbe vett nagymennyiségű, több mint 1000 darab számra menő kommunista röpiratokból, sajtótermékekből megállapítást nyert, hogy Makón kommunista ifjúság munkások szervezete létesítése céljából a tagok beszerzése sejtrendszerűen történt 1930. év elejétől kezdődően egész május hó elejéig. Igaz Pál volt az, aki a kommunista ifjúság munkásokat beszervezte és a beszervezett ifjúság munkások közreműködésével 1930. év folyamán Makó város területén több ízben kommunista szövegű, az állami és társadalmi rend ellen irányuló, izgatást tartalmazó szövegű és

⁶⁴ Népszava, 1930. május 27.

⁶⁵ PTI Arch. Szegedi főispáni iratok. 1930—302.

a sajtótörvénybe ütköző különböző bűncselekmények tényálladási elemeit magukban foglaló röpiratokat a nyílt utcán történő elszórás által terjesztett, kommunista sajtótermékeket Budapestről szállított, ilyeneket lakásán rejtgetett és többeknek olvasás, tanulmányozás végett átadott." Ugyancsak Igaz Pál tartotta a kapcsolatot a budapesti és a szegedi kommunistákkal — teszi még hozzá a jelentés.⁶⁶

A munkásság érdekeiért folyó harcban nem feledkeztek meg a kommunisták a munkanélküliekről sem. Sikeresen folyt ezirányú szervező munkájuk a szegedi munkanélküliek elkeseredett tömegei között is. 1930 tavaszán egymást követő, harcias hangulatú tüntetések sora zajlik le. Nap mint nap felharsant a Kossuth Lajos sugárúton, a Széchenyi téren a munkások jelszava: Munkát, kenyeret!

A városháza urai rettegve hallgatták a kórust és gyorsan kiadták a parancsot a tömeg szétesztatására a riadóztatott rendőrlégénységnek.

1930. február 13-án a rendőrség engedélyével az SZDP tartott gyűlést a munkanélkülieknek. Lájer párttitkár személyesen igyekezett elhínteni a maszlagot a hallgatók között. A munkanélküliek forrongó hangulatának leszerelésére rendezett gyűlést a kommunisták heves tüntetéssé változtatták. A munkások otthagyva Lájert — mintegy 700-an — a városháza elé vonultak. A Széchenyi téren ekkor is egy rendőrsztagnak kellett beavatkoznia ellenük. Megismétlődtek a tüntetések február 14-én és 15-én is. Ezenkívül számos küldöttség kereste fel a polgármestert vagy az alispánt. A küldöttségeket minden esetben legalább 100—200 munkanélküli is elkísérte, hogy nagyobb nyomatékot biztosítson a kérelmeknek.

Igaza volt a Szegedi Napló vezércikkírójának, aki szervezett megmozdulásokat látott a tüntetéseken és küldöttségjárásokban. Különösen nem tetszett neki az, hogy az inségmunkások ahelyett, hogy örültek volna a nem várt munkalehetőségnek és keresetnek, munkabeszüntetéssel és felvonulással ünnepelték május elsejét.⁶⁷

Meg kell állapítanunk ugyan, hogy a sorozatos tüntetések mögött kísért az „akciópárt” jelszava, mégis a KMP eredményei közé kell számítanunk ezeket a megmozdulásokat, annál is inkább, mert nem voltak öncélúak és mindig elég széles tömegeket mozgattak meg. A KMP-nek sikerült gyökeret vernie a munkanélküliek között. Nem tekinthető véletlennek az sem, hogy az elfogatások után két nappal, május 20-án zajlott le a legszenvedélyesebb tüntetés.

A tömeg a Kossuth Lajos sugárúton vonult a városháza felé. „Munkát, kenyeret!” kiáltással haladtak az úton. „Rendkívüli fenyegető magatartásuk volt” — jegyzi meg a Napló munkatársa.

Az ellenük kivezényelt rendőrök az Anna-kútnál vontak kordont, hogy megakadályozzák a munkások beözönlését a Széchenyi térre. A tüntetők többször megkísérelték áttörni a kordont. A rendőrök közéjük

⁶⁶ A makói rendőrkapitány jelentése Csanád megye főispánjához.

PTI Arch. Csanád m. főisp. eln. 1930—284. „Előre, harcra ifjúnunkás.” (Ifjúsági Könyvkiadó, 1954. Összeáll.: Svéd László.) 254. o.

⁶⁷ Szegedi Napló, 1930. május 6. (Szervezett munkanélküliség.)

rohantak és nem kímélve a gumibotot és kardlapot, végül sikerült visszafordítaniok a munkásokat.⁶⁸

Ezeknek a tüntetéseknek a hatása alatt írja a Szegedi Napló Intő szó című vezércikkét:

„Hazaárulással egyenlő értékű bűnt követnek el azok, akik az elégedetlenkedők lelkiismeretlen izgatásával széthúzást okoznak... A hazánk és minden magyar testvérünk iránt érzett mélységes szeretet hangján figyelmeztetjük azokat, akik egyelőre még a munkanélküliek fájdalmas táborába tartoznak: ne higgyenek a zengő jelszavak mindent jórafordító varázsában. Magyarországot csak a türelem, a kitartó és az önfeláldozó munka, mindnyájunk becsülete és hazafias közreműködése állíthatja talpra.”⁶⁹

Az előbbiekből látható, hogy a szegedi munkások nem fogadták meg a megriadt burzsoázia szívhezszóló kérelmét, és inkább hallgattak a kommunistákra, mint erre az émelygős szózatra.

A per anyagából kiderült, hogy a szegedi kommunisták a parasztság szervezésére is gondoltak. Ezt láttuk a szegedi földmunkás-szervezetben végzett agitációnál is, amikor a földkérdés megoldásánál a Szovjetunió példájára hivatkoztak. A makóiak esetében még nyilvánvalóbb a dolog. Közöttük ugyanis több földmunkás, illetve paraszt játszik vezető szerepet. Szalárdi Péter, Diós Sándor földmunkások, Székely Mihály pedig hagymakertész. A május 18-i gyűlésen is megvitatták az agrárkérdést. Volt szó egy fedőszervként szolgáló parasztpárt esetleges létrehozásáról, valamint aratósztrájk szervezéséről is. Igaz Pál kifejtette azt a nézetét, hogy a parasztok között a földmunkás kommunistáknak kell dolgozniuk, mivel ők jobban ismerik a parasztság problémáit. Természetesen a szegedi szervezkedők sem voltak mentesek a parasztkérdésben az egész pártra jellemző hibától: csakis az agrárproletárok és a szegényparasztok körében akartak munkát kifejteni. Fel sem merült közöttük az egész dolgozó parasztság megszervezésének a kérdése.

Az eddigiekben láttuk a különböző legális lehetőségek felhasználásával folyó szervező és agitációs munkát és annak jelentős eredményeit.

Folyt azonban közben az illegális pártszervezet kiépítése is. Az arra megérett munkásokat kiválasztották és felvették valamelyik sejtbe. A sejtek kiépítése folyt Szegeden, Makón, Kecskeméten egyaránt. A szegedi szervezést Gladich József vezette Gera Sándorral együtt. A perben a központtal összeköttetést tartó Kovács Istvánon kívül ők voltak a fővádoltak. Gladich egyébként a találkozón 14 új ember beszervezéséről számolt be, Igaz Pál Makóról 13 új tagot jelentett, a kecskeméti küldött pedig 4-et.

Az illegális munka területén — az országos hibákhoz hasonlóan — többször vétettek a konspiráció szigorú követelményei ellen. Túlságosan nyíltan és nagyobb csoportokban találkoztak. Túlságosan nyíltan és közvetlenül folytatták a szakszervezeti ellenzék kialakítására és a jobb-

⁶⁸ Szegedi Napló, 1930. május 21. (Kedden délből ismét jeleneteket provokált a munkanélküliség.)

⁶⁹ Szegedi Napló, 1930. április 6. (Intő szó.)

oldali vezetők megbuktatására irányuló agitációjukat. Így lehetővé vált, hogy Lájerék figyeltethessék a szervezkedést, sőt a rendőrség spiclit épített be közéjük, akit Galiba Imre a tárgyaláson leleplezett. Tetőzték hibájukat a tápei füzében tartott területi konferencia időpontjának megválasztásánál és a konferencia alatti magatartásukkal. A „Kommunista” a már idézett cikkében erről így ír: „Mielőtt tovább mennénk, rá kell mutatni az ottani elvtársak hibáira. Néhány nappal előbb lebukott a szegedi fogház fekete vonala, amelynek útján érintkezett az ott bebörtönzött elvtársakkal. Erről — bár szükséges lett volna — a szegedi elvtársak a központot nem értesítették és így a központnak nem volt módjában a konspirációs rendszabályokat megtenni. Azon a héten nem lett volna szabad konferenciát tartani, hanem későbbre halasztani. A másik hibát ott követték el, hogy bár az elvtársak észrevettek egy őr, aki a rendőrséget értesítette a konferenciáról, mégis azon a helyen maradtak. Az őr előtt bizonyára gyanús volt, hogy kilenc ember ül, beszélget a szakadó esőben.”⁷⁰

Így a rendőrségnek sikerült rajtaütni a konferencián. Négy elvtársat azonnal elfogtak, a többieknek, közöttük a két budapesti küldöttnek, sikerült elmenekülniök. A további nyomozás során még 20 embert tartóztattak le. Kovács István azonban nem volt közöttük. Őt csak 1934-ben sikerült elfognia a rendőrségnek. A többiek kihallgatása azonnal megkezdődött. A rendőrség elképesztő brutalitással fogott a „munkához”. Gombai Mihályt gumibottal verték, verésről panaszkodott a tárgyaláson Batiz-Rácz, Kákonyi és a többiek is. Gladichot 3 napi éhségsztrájk után agyonveréssel fenyegették a detektívek.

A vádlottak magatartására jellemző, ahogyan Gera Sándor viselkedett, amikor a Széchenyi téren átvezették. A Szegedi Napló munkatársának nagy felháborodására így „szidta” az őt kísérő rendőrt: „Lesz még idő, hogy a maga kezén lesz a bilincs és én kísérem ezen az úton.”⁷¹

Az ügy főtárgyalása 1931. június 4—21. között zajlott le. Az izgalom ekkor is fellángolt a városban. Az egyik legnagyobb szegedi tüntetés a tárgyalás idején zajlott le. Valószínűleg nem spontán vonult fel 1931. január 13-án még a valóságot szépítő polgári lapok szerint is 2000 ember hangos tüntetéssel Szeged utcáira. A polgármester szerint „bújtogató elemek” előre megszervezték a tüntetést.⁷² Ebben alighanem igaza volt. A szabadon maradt kommunisták vezetésével a munkások akarták bebizonyítani szolidaritásukat a tárgyalóteremben harcoló elvtársak iránt. A tárgyalás nyilvánosnak indult. Azonban — mint a fő-tárgyalás jegyzőkönyvében szerepel — az első napon a bíróság bevonulásakor Gladich József felállt és hangosan kiáltotta: „Éljen a Magyarországi Kommunisták Pártja!” A mellette ülő Gera Sándor is felugrott és éltette a KMP-t. Ezek után az ügyész tanácsosnak látta, ha a nyil-

⁷⁰ Kommunista, 1930. június. „A szegedi letartóztatások.”

⁷¹ Szegedi Napló, 1930. május 24. (Stéhly és Ladványszky kivételével az összes kommunistákat átadták az ügyészségnek.)

⁷² Szegedi Napló, 1931. január 14. (Felháborító a munkanélküliek között észlelhető bújtogató.)

vánosságot kizárják a perből. Zárt tárgyalást kért tehát, amelyet meg is kapott. A tárgyalás után a Wild-tanács meghozta az ítéletet. A fővád-
lottakra a következő büntetéseket szabták: Gera Sándor 2 és fél év,
Gladich József 2 és fél év, Gombai Mihály 2 és 3 hónap, Székely Mi-
hály 2 év, Kákonyi József 2 év, b. Rácz János 2 év, Komocsin Antal
8 hónap, Szekeres Mihály 8 hónap, Ladvánszky József 3 hónap, Stéhly
István 2 hónap, Diós Sándor 6 hónap, Igaz Pál 2 év 6 hónap, Bökönyi
János 5 hónap, Sarkadi István 4 hónap, Kelemen Imre 4 hónap.

Az ítéletet a vádlottak megfellebbezték. A fellebbezés után az ügy
1931 júniusában a Tábla elé került. Az Ítéletábla is zárt tárgyalást ren-
delt el, hiába tiltakozott ellene Molnár Erik védőügyvéd. Az ügyész az-
zal érvelt, hogy a nyilvánosság veszélyeztetné a közrendet.⁷³ Nyilván-
valóan azt akarták ismét megakadályozni, hogy a bátor kommunisták
szószékként használják fel a vádlottak padját. A tábla ítéletét nem tud-
juk, Valószínű azonban, hogy némely esetben bizonyos csökkentést esz-
közölt, mert a per több szereplőjével találkozunk, mielőtt a kiszabott
büntetésük lejárt volna.

Az egész Horthy-korszakban ez volt a legnagyobb kommunista per
Szegeden. Hogyha figyelembe vesszük is a KMP általános hibáit, ame-
lyek közrejátszottak a nagyarányú lebukásban, kétségtelen, hogy a szer-
vezkedés kiterjedt méreteit is bizonyítja a tömeges letartóztatás. A vál-
ságsújtotta tömegek egyre inkább a kommunistákhoz csatlakoztak, fel-
ismervén, hogy azok harcolnak igazi érdekeikért. Az áruló szociálde-
mokrata pártvezetők megrettentek ettől a növekvő befolyástól. A sze-
gedi eseményekkel kapcsolatban is elmondták rendkívül jellemző véle-
ményüket a Népszava hasábjain:

„A szegedi rendőrhatalóságoknak is tudniuk kell a pesti hatóságok-
kal együtt, hogy a munkanélküliség a legnagyobb melegágya a bolse-
vista kísértésnek, s a legkevesebb munkaalkalom is jóval hatásosabb,
mint a legdurvább hatósági beavatkozás. Ha a hatóságok a munkanél-
küliség leküzdésére mindent elkövettek, akkor a munkásság szervezetei,
mint a múltban, úgy a jövőben is könnyen el tudják majd intézni a
bolsevista agitációval kísérletező néhány száz embert a saját hatáskö-
rükben, minden hatósági beavatkozás nélkül... A munkásság saját ér-
dekében mindenkor jóval előbb törekedett szervezeteit a kommunisták-
tól immunissá tenni, mielőtt hatósági beavatkozásra kerülhetne sor. A
jelentkező bolsevista kísérletek különben sem a munkásság szervezetei-
ben nőnek ki, hanem a munkanélküliekkel zsúfolt munkaközvetítőkből,
a nyomortanyákon, a föld alá kényszerített sajtó- és gyülekezési jog do-
hos pincéiben, mert a legális szervezetekben sem tér, sem levegő nem jut
számára.”⁷⁴

Minden benne van ebben a cikkben, ami a szociáldemokratákat
jellemezi. Enyhe szemrehányás, ugyanakkor mentegetőzés az uralkodó

⁷³ Szegedi Napló, 1931. június 12. (A tápéi füzesekben leleplezett kommunis-
ták bünperében az ítéletábla zárt tárgyalást rendelt el.)

⁷⁴ Népszava, 1930. június 3.

osztály felé és egy kis demagógia a munkások felé; minden megtalálható a szegedi események szociáldemokrata kommentálásában.

Mindez nem takarhatja el a valóságot, amelyet a per bizonyít. A kommunisták központi irányítás alatt jelentős szervezetet építettek ki Szegeden és környékén éppen a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek legális lehetőségeit felhasználva. A szervezetet — ha meg is gyengítette — nem semmisítette meg a lefogásokat követő terrorhadjárat. A szegedi kommunista szervezet a veszteségeket rövidesen kiheverte és nemsokára ismét a helyén állt a munkásság érdekeiért folyta'ott harc első soraiban.

„A KMP-t sem az Alföldön, sem másutt már lefogni nem lehet. A mozgalmat megakadályozni nem egy pár elvtárs, de még egy pár száznak a lefogásával sem lehet. A KMP minden lefogás után (ha pillanatnyilag vissza is esik) csak megerősödik, mert a lefogások erősítik az ottmaradt elvtársak harci akarását, a tömegeknek a párt iránti szimpátiáját.” — írta már idézett cikkében jogos önbizalommal a *Kommunista*.⁷⁵

A májusi veszteség meglátszott a szegedi *szeptember 1.* lezajlásán is. Nem sikerült olyan harcos forradalmi tüntetéssé változtatniok a felvonulást, mint Budapesten. Azonban a szociáldemokraták által tervezett csendes sétán túlmentek Szegeden is. Ismeretes, hogy a belügyminiszter engedélyezi a szociáldemokratáknak a munkanélküliek gyűlésének megtartását. Erre rendeli el a szociáldemokrata vezetőség a csendes sétát. Szegeden sem engedélyeznek semmiféle gyűlést. Buócz főkapitány kijelenti: „Meg fogunk akadályozni minden rendzavarást és biztosítjuk az utca és a polgárság nyugalma.”⁷⁶ A továbbiakban megindokolja, miért nem ad engedélyt. Tudomására jutott ugyanis, hogy a kommunisták is megkezdtek az előkészületeket a tüntetésre. Házról házra járva agitáltak és azon igyekeztek, hogy „zavargást” keltsenek. Óva intik a munkásokat, hogy tartózkodjanak minden rendbontástól. A rendőrség teljes megmozgatásával sem elégszenek meg, a csendőrséget, sőt a katonaságot is mozgósítják. Megszállják az összes „vezélyeztetett” pontokat: a Széchenyi teret kordonnal vonják körül, megszállják a gyárak környékét is. Délelőtt 10 óra tájban gyülekeznek a munkások a Kosuth Lajos sugárúton. A budapesti Népszava tudósítása szerint 6 ezer felvonuló kezdi meg a sétát a Nagykörút és a Tisza Lajos körút között.

Nem maradtak meg azonban a csendes sétánál. Az Anna-kútnál álló rendőrök tömege feldühítette a munkásokat. Nekifordultak a kordonnak és át akartak törni. A rendőrök visszaszorították őket. A munkások többször megismételték az áttörési kísérletet és egyre hangosabbak lettek. A szociáldemokrata vezetők kétségbeesetten hozzáfogtak a tömeg lecsendesítéséhez és szétszélesztéséhez. Fél 1 óra körül sikerült végre a szociáldemokraták és a rendőrség közös erőfeszítése árán szétoszlatni a tüntetést.

⁷⁵ Kommunista, 1930. június. A szegedi letartóztatások.

⁷⁶ Szegedi Napló, 1930. augusztus 28. (A szegedi szociáldemokraták szept. 1-én népgyűlést akarnak tartani.)

A szeptember 1-i tüntetés tehát magán viselte a letartóztatott vezetők hiányát. A kommunisták azonban újból összeszedték magukat. Erőre kapásukat bizonyították a már említett 1931. január 13-i események. Az egyre szaporodó számú munkanélküliek elégedetlensége a válság nyomorának növekedésével egyre magasabbra emelkedett. A kommunisták látták ezt az elégedetlenséget és megszervezték az egyik legnagyobb tüntetést, amely ebben az időben lezajlott.

A polgári lapok tudósításai szerint 2 ezer munkanélküli indult el január 13-án a városháza felé. Természetesen most is rendőrök állták el útjukat. A hangosan tüntető tömeg a rendőrkordon láttán még szilajabb lett. „Le a rendőrséggel”, „Törjük át magunkat a rendőrkordonon”, „Munkát, kenyeret!” — hangzanak kiáltásaik és jelszavaik.⁷⁷ A rendőrség ismét csak erőszakos beavatkozással tudta szétosztatni a tüntetőket. A tüntetés után a polgármester felháborodva nyilatkozott arról, a „bűjtogató elemek” — értsd kommunisták — kihasználják a munkanélküliséget. A megmozdulásról az a véleménye, hogy az előre megszervezett felvonulás, forradalmi jelenség volt. Most az egyszer eltálla az igazságot. Ilyen és hasonló események miatt — amelyek országszerte előfordultak — hozta meg a belügyminiszter hirhedt rendeletét a statárium kiterjesztéséről és 1931. szeptember 30-tól „eltilt minden politikai jellegű népgyűlést”. „A jelenlegi viszonyok között a népgyűlések általában — bármily célból kéri is — politikai jellegűekké változhatnak. Ezért a népgyűléseket általában politikai jellegűeknek kell tekinteni.”⁷⁸ A továbbiakban azután ragaszkodnak is a rendelethez. A rendőrség terrorja még magasabb fokra hág. A legkisebb megmozdulást is kegyetlenül letörik. Azonban nem sokáig várat magára a következő hatalmas tüntetés, amely a statárium ellenére is létrejött.

1932. április 1-én betiltották a Népszavát. A pesti munkásság sztrájkokkal tiltakozott, vidéken csaknem minden nagyobb városban tüntetések robbantak ki. Peyer küldöttséget vezet a miniszterelnökhöz, aki elutasítja őket. Szegeden Lájer szintén küldöttséget vezet a polgármesterhez és átadja ugyanazt a memorandumot, amelyet Peyer a miniszterelnöknek. A polgármester nem utasítja el őket. A megszokott „barátságos” módon elbeszélget velük.

A szegedi munkások azonban nem elégedtek meg ennyivel. Őket nemcsak a Népszava betiltása izgatta, hanem a rendőrség újabb erőszakos eljárása, letartóztatásai is, amelyek a másik nagy kommunista perhez vezetnek. A rendőrség április 3-án akcióba fogott. Házkutatásokat tartott, letartóztatott 40 embert és bezárta a Munkásotthont. Ezeknek az eseményeknek hatására mozdult meg a munkásság április 7-én. A rendőrség is felkészült. Buócz Béla főkapitány általános készültséget rendelt el. Tíz óra körül jelent meg a Kossuth Lajos sugárúton a tüntető tömeg. A rendőrség ismét elzárta a városházához vezető utat az Anna-kútnál. A munkásság akkor a Takaréktár utcán nyomult be a Széchenyi térre. Egy másik csapatuk a Klauzál téren összeütközött a

⁷⁷ Szegedi Napló, 1931. január 14. (Kétezer munkanélküli felvonulása...)

⁷⁸ Szegedi Levéltár, polgármesteri elnöki iratok. 1931. (56 607.)

lovasrendőrökkel. A munkások lerángatták lovaikról a rendőröket. Komoly csetepaté keletkezett. A rendőrség 30 munkást előállított. Ugyanezen a napon az Újszegedi Kendergyárban és a Löwy-féle fatelepen sztrájk volt.⁷⁹

Ezek a sikeres megmozdulások természetesen a kommunisták cél tudatos szervező és nevelő munkájának köszönhetőek létrejöttüket. Az 1930-as letartóztatások után, különösen az akkor elítélt kommunisták szabadlábra kerülésével ismét létrehozták az illegális szervezetet, megteremtették a kapcsolatot a felsőbb szervekkel és újból hozzáfogtak a legális munkásszervezetekben végzett munkához is. Ez a munka főleg az Országos Ifjúsági Bizottság nemrégiben létrehozott helyi szervezetében, valamint a munkás kultúr- és sportegyesületekben folyt. Ezeknek az egyesületeknek a munkájába a kommunisták részéről közvetlenül bekapcsolódott Gombkötő Péter, a Belgiumból hazatért kommunista is. Már a belga KP-nak is tagja volt, Szegeden azonban még nem ismerték, nem volt „fekete” és ezért a kommunisták rábízták a legális munka irányítását. A munka hatékonyságát nagymértékben elősegítette a sikeres együttműködés megteremtése a baloldali szociáldemokratákkal. Köztük elsősorban a munkások és az ifjúság között igen népszerű dr. Szepesi Imre segítette elő az osztályharcos szellemű nevelést. A munkásotthonban tartott szemináriumai szabad vitafórumok voltak, ahol a kommunisták kifejtették álláspontjukat, maga is osztályharcos módon foglalt állást. A munkásotthonban házi újságot készítettek az ő szerkesztésében, amely szintén teret adott a harcok cikkeknek.⁸¹

Hasonló szellemben folyt a munka az eszperantisták és a munkásszínjátszók között is. További agitációs lehetőség megteremtésére szervezték meg a kommunisták Szepesivel együtt a Természetbarátok Turista Egyesületének helyi csoportját. Az egyesület megalakulását a rendőrség nem engedélyezte, az mégis működött. Kirándulásokat szerveztek, helyiségük volt a Munkásotthonban, ahol gyakran tartottak összejöveteleket. Irattárukban „Kommunista irányú verset találtak kéziratban”.⁸² A munkásotthonban tartott összejöveteleken gyakran felcsendült az Internacionálé tiltott dallama is.

A megélénkülő aktivitás szemet szúrt a rendőrségnek, hosszas megfigyelés után lecsapott a munkásotthonra. Ekkor következtek el az április harmadikai letartóztatások és a Munkásotthon bezárása.

A rendőrség ügybuzgóságára jellemző, hogy a házkutatás alkalmával lefoglalt többek között egy Ady-kötetet és egy magyar nótával tele írt füzetet is. A szorgalmas munka ellenére mégsem sikerült elegendő bizonyítékot összegyűjteni a letartóztatottak ellen.

A törvényszéki főtárgyalást az ügyben augusztus 30-ra tűzték ki. Bizonyítékaik elégtelenségére vall az is, hogy nem találtak elég alapot arra, hogy statáriális útra tereljék az ügyet és zárt tárgyalást rendeljenek el. A letartóztatottak ellen a következő vádakát emelték:

⁷⁹ Szegedi Napló, 1932. április 8. (A szegedi rendőrség elejét vette a készülőtüntetéseknek.)

⁸¹ Buócz rendőrfőkapitány jelentése a BM-nek, PTI Arch. A. VI. 18. (23.)

⁸² Uo.

1. Megszervezték az Országos Ifjúsági Bizottság Szegedi Csoportját, amely állítólag az ifjúság forradalmi nevelésével foglalkozott.
2. Megjelentetnek egy lapot Háziújság címen, amelyben izgató cikkeket írnak.
3. A Munkásotthonban az Internacionálét éneklük.⁸⁰

Az OIB-t maga Lájer párttitkár igazolta. A szervezet az SZDP KB-nak engedélyével jött létre. Legálisan működött. Ezt az érvelést a bíróság elfogadta. Ez persze nem jelenti azt, hogy a KIMSZ nem épülhetett be a szervezetbe. Erről esetleg az a négy fiatalkorú vádlott tudott volna beszélni, akiket azzal is gyanúsítottak, hogy május 1-re a Szovjetuniót éltető feliratokat akartak készíteni. Ők azonban hallgattak és nem sikerült rájuk bizonyítani semmit.

Az Internacionálé éneklését sem sikerült rábizonyítani a vádlottakra.

A vádlottakat két csoportba lehet osztani. Az egyik csoportba tartoztak azok, akik nem vallottak, és semmit sem lehetett rájuk bizonyítani. Köztük volt dr. Szepesi Imre, az említett négy fiatalkorú és rajtuk kívül még több fiatal munkás és két egyetemi hallgató, Strausz Sándor és Szamek György. Ha a rendőrség előtt vallottak is közülük, a bíróság előtt azzal érveltek, hogy a vallomást veréssel kényszerítették ki belőlük. A rendőrség állatias brutalitásáról egyébként minden vádlott beszélt. Ezt a csoportot a bíróság bizonyítékok híján kénytelen volt felmenteni.

A vádlottak másik csoportja ismert kommunistákból állott. Fölösleges és reménytelen lett volna tagadniok. Vállalták a kommunista szervezkedés vádját.

E miatt ítélték el hat kommunista vádlottat. Gera Sándorra, Gladich Józsefre 8—8 hónapot, Komócsin Antalra 5 hónapot, Korom Mihályra, Gombkötő Péterre, Pontyik Pálra 3—3 hónapot szabtak ki a „társadalmi rend felforgatására irányuló vétség” címén.⁸³

Az ügyészség azonban nem érte be ennyivel. Bizonyíték-kiegészítő eljárásra tett indítványt és fellebbezett. Az Ítéletábla, amely 1933. március 22-én kezdte tárgyalni az ügyet, megváltoztatta az ítéletet. A második csoport vádlottjait nem a „társadalmi rend felforgatására irányuló vétségben”, hanem a „társadalmi rend felforgatására irányuló büntettségben” mondta ki bűnösnek és így súlyosabb ítéletet szabott ki rájuk. Gera Sándort 3 évre, Koromot, Gombkötőt, Gladichot 2—2 évre, Komócsin Antalt 1 évre, Pontyik Pált 3 hónapra büntették. Ugyanakkor a többi vádlottat is elítélték 15 naptól 5 hónapig terjedő börtönbüntetésre.⁸⁴

⁸⁰ Szegedi Napló, 1932. szeptember 1.

⁸³ Szegedi Napló, 1932. augusztus 31—szeptember 6. (Tudósítások a tárgyalásokról.)

⁸⁴ Szegedi Napló, 1933. április 5. (A tábla elítélte a szegedi kommunista per felmentett vádlottait.)

Ez a per ismételten bizonyítja egyrészt az uralkodó osztály terrorját és pánikszerű félelmét mindenféle haladó, főleg pedig forradalmi megmozdulástól, másrészt megmutatja azt, hogy a kommunisták szervezkedése minden legális lehetőség felhasználásával az egyre nehezebb körülmények között is tovább folyt.

Ez a per és a vele kapcsolatos munkásmegmozdulások egyben a válság alatti mozgalmak végét is jelezték.

LA SITUATION DES OUVRIERS ET LES ACTIVITÉS DES COMMUNISTES DE SZEGED PENDANT LA CRISE ÉCONOMIQUE DE 1929—1933.

par Lajos Serfőző

Bien que dans l'industrie de Szeged c'était l'industrie légère produisant des articles de grande consommation, et principalement l'industrie textile qui eussent prédominé, néanmoins la crise économique de 1929—1930 créa une situation grave. Il va de soi que les ouvriers durent assumer la plus lourde charge pendant la crise. Le nombre des chômeurs s'éleva de 800 de l'année 1929 à 5000—6000 en 1932, c'est-à-dire un tiers des ouvriers de la ville resta sans travail à cette année. La durée du travail fut malgré cela généralement 9—10 heures par jour. L'introduction de la journée-travail de 8 heures fut discutée par l'Association Économique Patronale de Szeged, la demande fut trouvée juste en principe, mais l'état de choses établi préalablement ne changea pas. Les salaires diminuèrent. Les paiements horaires établis de 20—60 fillérs furent à peine suffisants pour assurer l'achat minimum des articles nécessaires pour la vie. L'expulsion administrative des locataires ouvriers fut constamment à l'ordre du jour, parce qu'ils étaient incapables de payer le loyer annuel de 500 pengoes pour une pièce avec cuisine.

Afin de diminuer le mécontentement général provoqué par la misère, la classe dirigeante fit plusieurs tentatives. Dans les cantines populaires on distribua des déjeuners gratuits, immangeables d'ailleurs, dont les frais de production ne s'élevèrent pas au-dessus de 12 fillérs; des travaux publics furent organisés où les ouvriers gagnèrent 1—1,5 pengoe par jour après un travail fait dans des conditions inhumaines. Au milieu d'une propagande bruyante la classe dirigeante „pratiqua la charité”.

Le travail de la cellule locale du Parti des Communistes en Hongrie prit un essor pendant les années de la crise économique. À côté du renforcement de la cellule illégale on obtint des résultats aussi parmi les chômeurs. Les résultats furent considérables en premier lieu parmi les jeunes ouvriers du bâtiment. Sous la conduite des communistes, les chômeurs organisèrent plusieurs manifestations au printemps de 1930.

Le 18 mai 1930, les communistes de Szeged et de ses environs se réunirent pour une conférence régionale. À cause des défauts conspiratifs la police surprit la conférence et plusieurs communistes furent arrêtés. Les arrestations et les procès qui en suivirent eurent un grand retentissement dans tout le pays.

Cependant, dans l'organisation et la direction de la grande manifestation des chômeurs du premier septembre 1930, les communistes furent de nouveau dans les premiers rangs. Ils continuèrent également le travail d'agitation et d'éducation parmi les ouvriers. Un des principaux domaines de ces travaux fut le foyer ouvrier. Ils se rattachèrent au travail des associations culturelles et sportives, et firent des cours idéologiques pour les jeunes ouvriers, et ils organisèrent des manifestations combattives.

Au printemps de 1932, la police opéra de nouveau des arrestations en masse parmi les communistes de Szeged et les ouvriers sympathisant avec eux. Malgré cela, le travail des communistes ne prit pas fin, il se poursuivit aussi dans les années d'après la crise économique.

ПОЛОЖЕНИЕ РАБОЧИХ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КОММУНИСТОВ В ПЕРИОД ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА 1929—33 ГГ. В ГОРОДЕ СЕГЕДЕ

Несмотря на то, что в промышленности города Сегеда преобладала лёгкая промышленность, главным образом текстильная, производящая предметы первой необходимости, экономический кризис 1929—30. г. создал тяжёлое положение в экономической жизни города. В первую очередь, конечно, испытывали тяжести кризиса рабочие. Число безработных в 1929 г. достигло 800, к 1932 г. это число повысилось на 5—6000, то есть 1/3 часть рабочих города осталась в этом году без работы. Рабочее время всё таки оставалось 9—10 часов. Союз сегедских работодателей вёл переговоры о введении восьмичасового рабочего дня, необходимость которого на принципе и призналась, но фактически нигде не изменилось прежнее положение. Заработная плата уменьшилась. За час работы рабочие получали гроши, 20—60 филлеров, это едва обеспечивало жизненный минимум. Происходило постоянное выселение рабочих из квартир, потому что они не были в состоянии уплатить годовую квартплату в размере 500 пенгэ за свою квартиру в одну комнату с кухней. Для уменьшения недовольства рабочих, живших в нищете, господствующий класс принял некоторые меры. Стоимостью 12 филлеров изготовляли они непригодный для питания обед и раздавали его в «народных» столовых, кроме этого рабочие получали бесчеловечно тяжёлую работу за подённую плату в размере 1, 1 1/2 пенгэ, и таким образом господствующий класс с большой пропагандой, осуществлял благотворительства, которое однако принашло мало пользы.

В деятельности сегедской организации Венгерской Партии Коммунистов намечается подъём в годы кризиса. С укреплением нелегальных ячеек они достигли значительных успехов в легальных организациях и также среди безработных. Эти значительные успехи проявились в первую очередь в работе среди молодёжи, в организациях профсоюза земельных и строительных рабочих. Весной 1930. года безработные организовали под руководством коммунистов многочисленные демонстрации.

18. мая 1930 г. сегедские и окрестные коммунисты собрались на областной конференции. Из-за конспирационной ошибки полиция напала на конференцию и арестовала много коммунистов. На арест и на следующие за ними судебные процессы откликнулась вся страна. Однако организации и руководству большой демонстрацией безработных 1. сентября 1930 г. уже опять содействовали коммунисты. Они продолжали дальше агитационную и воспитательную работу, главным жестом которой был рабочий клуб. Они включились в деятельность культурнопросветительных и спортивных обществ рабочих, вели семинары для молодёжи и организовали дальнейшие боевые демонстрации. Весной 1932 г. полиция опять принимала аресты в широком масштабе среди сегедских коммунистов и поддерживающих их рабочих. Однако с этим деятельность коммунистов в Сегеде не прекратилась, она продолжалась дальше, и в годы после кризиса.

SERFŐZŐ LAJOS:

A KOMMUNISTÁK MAGYARORSZÁGI PÁRTJÁNAK
TEVÉKENYSÉGE A MUNKÁS KULTÚR- ÉS SPORTMOZGALOMBAN
(1925—1930)*

Bevezetés

A proletariátus osztállyá szerveződésének időszakában — ennek a folyamatnak természetes velejárójaként — támad és terjed a művelődés igénye a munkások között. Először természetesen az alapismeretek (írás, olvasás) megszerzésére törekedtek, amelyek tovább segíthették őket további kulturális, társadalmi és politikai ismeretek elsajátításához.

Ez a törekvésük bizonyos fokig találkozott a kapitalisták érdekeivel is, hiszen a kapitalizmus fejlődésével, a gépesítés korszakában szükségük volt értelmes, tanult munkásokra. Ezért elnézték, sőt támogatták a munkások ilyen irányú törekvéseit, természetesen csak addig a mértékig, amíg ez nekik hasznos volt. Látták ugyanis, hogy a tudás az osztályöntudat kialakításának egyik legjelentősebb fegyvere lehet. Az ifjúság tanulásának ellenőrzése, kézbentartása az egyházi és állami iskolák révén egyszerű volt. A burzsoázia azonban a felnőtt munkások művelődésének ellenőrzéséről sem mondott le. Közvetlenül, vagy közvetve befolyásolni igyekezett a munkás kultúregyesületek munkáját. Az öntudatos munkások viszont arra törekedtek, hogy a kultúrmozgalmat is az osztályharc szolgálatába állítsák. Kezdetől fogva folyt tehát a harc a munkás kultúrmozgalmon belül az „osztályfeletti”, a „politikamentes” kultúra jelszavát hangoztató burzsoa törekvés, és a harcos, osztálykultúra kialakítását célzó proletártörekvések között.

A nemzetközi munkásmozgalmában a kulturális egyesületek az első munkásszervezetek közé tartoztak. Pl. Svájcban már 1833-ban megalakult a német munkások önképző egyesülete, amely 1858-ra szövetséggé terebélyesedett. Magyarországon is az első munkásszervezetek egyike volt a Pestbudai Munkásképző Egyesület, amelyben később az I. Internacionálé tagjának, Farkas Károlynak kezébe került a vezetés.

Az 1870-es években Németországban, a többszólamú éneklés klaszszikus földjén, Bebel személyes kezdeményezésére megalakult az első

* Részlet egy nagyobb tanulmányból.

munkás-énekar. Ezzel kezdődött el tulajdonképpen a munkás kultúrmozgalom. A Bebel-féle kórus nyomán számos munkáskórus alakult szerte Európában. Rövidesen a német munkásmozgalommal amúgyis szoros kapcsolatban levő magyar munkások is követték a példát; megalakultak az első magyarországi munkásdalkarok. Ezek a munkáskórusok kezdetben a meglevő polgári dallam és forma átvételével új, osztályharcos szöveget énekeltek. A szövegre helyezték a hangsúlyt, a dallam csak segédeszköz volt, amely nagy tömeghez segített elvinni a szöveg mondanivalóját. Ez a gyakorlat általános volt. Nemcsak az énekarok, hanem a szórakozásként, tüntetésen stb. éneklő munkások is szívesen énekeltek mű- vagy népdalra alkalmazott, legtöbbször maguk szerkesztette szöveget.

Ezt a közvetlen, agitatív jellegű éneklési módot éppen ezek az utóbbi alkalmak tartották fenn a munkások között. Maguk az énekarok csakhamar elszakadtak a napi eseményektől, megmerevedtek, ragaszkodtak a kialakult hagyományos stílushoz, lényegében polgári színvonalon maradtak.

*

Ugyanebben az időben — a XIX. század második felében — megjelent az ipari munkásság mint téma, a polgári művészetben és irodalomban is.

Millet, Meunier, Zola, Hauptmann stb. ábrázolták nagy rokonszenvvel a „szegény embereket”. Természetesen mint polgárok nézték őket, és polgári közönségnek szánták műveiket. A munkásság azonban fel tudta használni munkáikat, amikor proletár alkotások híján ezekből igyekezett megismerni saját helyzetét. Ebben nagy segítségére lesz a munkásoknak a dalosok fellépése után kialakuló színjátszó mozgalom, amely műkedvelő színvonalon, csak itt-ott támogatva hivatásos színészekről, szintén jelentős munkát vállalt magára a munkások politikai és kulturális nevelése terén.

A századforduló után a radikális polgárságnak néhány mozgalma nagy vonzást gyakorolt a munkásokra. Ilyen volt az eszperantista, anti-alkoholista, természetbarát és a különösen fellendülő sportmozgalom. A munkásmozgalom vezetői belátták, hogy az említett polgári mozgalmaktól úgy lehet távoltartani a munkásokat, ha maga a munkásság is létrehozza a megfelelő munkásegységeket.

Igy alakultak meg Magyarországon is a 900-as évek első tizedében a munkás turista-, antialkoholista-, eszperantista- és sportegyesületek. Ezek az egyesületek kezdettől fogva nemcsak a szorosan vett célkitűzéseik érdekében fejtettek ki munkát, hanem az egyesületeken belül széleskörű kulturális élet is folyt.

Létrejöttükkel nagyjából ki is alakult az a keret hazánkban, amelyben a munkásság kulturális élete folyt. A kultúregyesületeket, kultúrmegmozdulásokat természetesen a Szociáldemokrata Párt tartotta befolyása alatt. A befolyás megnyilvánult ideológiai, politikai és szervezeti téren egyaránt. Szervezeti befolyását arra használta fel a Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetősége, hogy az egyesületek vezetését neki

megfelelő emberek kezébe juttassa. Ezek a vezetők voltak hivatva biztosítani a kultúrmozgalomban a revizionista ideológiát és a megalkuvó politikát. Ennyiben ki is merült a párt vezetőinek támogatása. A mozgalomban kevés fontosságot tulajdonítottak a kulturális életnek. Az egyesületek vezetésében csakhamar uralkodóvá vált a politikamentes irányzat. Csak az egyesület szorosan vett feladatának (az éneklésnek, sportolásnak) elvégzését tekintették feladatuknak, a politizálást, politikai vezetést már nem. Általánossá vált az a jelszó, hogy politizálásra megvan a párt és szakszervezet, a kultúregyesületeknek nem az a feladatuk. Pedig a kultúregyesületekben nagyon sok, a politikai mozgalom periferiáján élő munkás is volt, akiket éppen a kultúrmunkában való részvételük útján lehetett volna megnyerni a politikai mozgalomnak. Természetesen ez a kép, ha eléggé általános volt is, nem volt egyöntetű. Ahol öntudatosabb munkások és vezetők működtek egy-egy helyi kultúregyesületnél, ott élénk politikai élet folyt és a kulturális tevékenység is ennek szolgálatában állott. Politikailag tehát meglehetősen tarka képet mutatott a kultúrmozgalom.

Fokozta a követelményektől való elmaradást, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetősége nem foglalkozott a kultúrmozgalom elvi kérdéseivel sem. Nem volt világos és határozott kultúrpolitikája.

Megállapítható azonban, hogy amint az általános politikai irányzata gyakorlatilag nem ment tovább az általános választójog és egyéb polgári szabadságjogok követelésén, úgy kultúrpolitikájában megelégedett a polgári kultúra elsajátításának és művelésének követelményeivel.

A proletariátus számára természetesen szükséges és hasznos az emberiség kultúrájából a haladó vívmányok és termékek elsajátítása, azonban ez nem elegendő, különösen akkor, ha ez az elsajátítás az értékek kiválogatása nélkül, a proletariátus magasabbrendű kultúrája kialakításának szándéka nélkül történik. Enélkül a kultúrmozgalom, bár sokat tehet a munkásság műveltségi színvonalának emeléséért, a célt nem éri el. A magyar munkásmozgalomban ilyen viszonyok alakultak ki már a világháború előtt és megmaradtak a világháború alatt és után is.

A Tanácsköztársaság fennállásának rövid ideje alatt nem tudott lényegesen változtatni ezeken a viszonyokon. Az első magyar proletárdiktatúra kultúr szervei hatalmas munkát végeztek. Munkájuknak eredménye azonban elsősorban a kultúra mennyiségi terjesztésében mutatkozott (iskolázás, színházak és mozik látogatása, olcsó kiadványok stb.).

A rövid idő miatt — bár ehhez a munkához is hozzáfogtak — nyilvánvalóan nem érhettek el döntő fordulatot a minőség terén. (A színházak műsorpolitikája, egyes megjelent könyvek.) A Tanácsköztársaság leverése után — bár némi módosulásokkal — visszaálltak a régi állapotok.

A módosulások először is az egyesületek vezetőinek magatartásában jelentkeztek. A Szociáldemokrata Párt felső vezetése ebben az időben a Tanácsköztársaság elítélése, a kommunistákkal való éles szembe fordulás, a Horthy-rendszerbe való beépülés szándéka miatt még a világháború előtti pártvezetéshez viszonyítva is lényegesen jobbra tolódott és személy szerint is a legjobboldalibb egyénekből állt. Hasonló

folyamat figyelhető meg a kultúrmozgalom vezetésénél is. A kultúregyesületek vezetői igyekeztek még passzívabbá, még politikamentesebbé tenni az egyesületeket.

Másik jelentős változás, hogy ugyanekkor — hasonlóan a párt- és szakszervezeti mozgalomban lévő ellenzékhez — itt is kialakulóban volt az ellenzék a munkások között. Ez az ellenzéki mozgalom akkor kezdett rohamosan szélesedni, amikor a szakszervezetektől ellenzéki magatartásuk miatt kizárt munkások, valamint a párt- és szakszervezetekbe belépni nem akaró fiatalok nagy számban kapcsolódtak be a kultúregyesületek munkájába. Ez az ellenzék a 20-as évek első felében még szervezetlen volt.

Ugyanebben az időben sok, a kapitalizmusból, a kapitalista kultúrából a sorsdöntő események után végképp kiábrándult fiatal értelmiségi, művész, író, talajvesztetten kereste az új életmód, az új kultúra felé vezető utat. Egy részük a proletariátus felé fordul.

Ilyen körülmények között fogott hozzá a KMP a 20-as évek közepén a kultúrmozgalom területén végzendő tervszerű, céltudatos munkájához.

A Kommunisták Magyarországi Pártja kulturális munkájának megindítása

A kapitalizmus stabilizálódásával a nemzetközi kommunista mozgalom előtt felmerült a kérdés: hogyan tovább. A Kommunista Internacionálé V. kongresszusa 1924-ben megadta a választ: a forradalom apályának időszaka az erőgyűjtés ideje. A pártoknak tanulniuk kell a tapasztalatokból, szélesíteni kell tömegbefolyásukat, javítaniuk kell munkamódszerüket. Egyszóval, a fiatal kommunista pártokat bolsevizálni kell.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának is ez a feladata. Ennek a célkitűzésnek a jegyében kezdődött meg itthon a párt újjászervezése, és hozta meg határozatait az I. Kongresszus 1925-ben.

A változatlanul megmaradt stratégiai irányvonal következtében a felkészülés nálunk is a proletárdiktatúra közvetlen megvalósítására irányult ugyan, de mivel nem az azonnali forradalomról, hanem egy későbbi időben bekövetkező forradalmi helyzetre való felkészülésről volt szó, ez az időszak igen jelentős eredményeket hozott. Főleg a legális és illegális munka összekapcsolása terén születtek meg ezek az eredmények.

Az MSZMP létrehozása és működése mellett ilyen vonatkozásban legjelentősebbek a kultúrmozgalomban elért eredmények.

Az MSZMP megalakulásával egyidőben gondolt arra a párt, hogy kulturális munkával is alátámassza az ellenzéki legális munkáspárt agitációjának sikerét. A párt vezetése részéről Poll Sándor foglalkozott ezzel a munkával.¹ A feladat kettős volt. Egyrészt új, szociáldemokra-

¹ Párttörténeti Intézet Archivuma. A. XI. 11/1926/6.

táktól eleve független kultúregyesületeket kellett létrehozni, másrészt be kellett hatolni a szociáldemokrata vezetés alatt álló régi kultúregyesületekbe is.

A szociáldemokratáktól független kulturális mozgalom formáját a szavalókórusokban találták meg. A szavalókórus új művészeti ág volt a munkásmozgalomban. A nemzetközi munkásmozgalomban is alig egy-két kísérlet volt még csak szavalókórusok alakítására. E téren tehát a szociáldemokrata befolyás nélkül lehetett kísérletezni. 1925-ben Tamás Aladár vezetésével megalakult a 100 % szavalókórus, amely kiindulópontja lett a rövid idő alatt kibontakozó hatalmas kórusmozgalomnak.

Ugyanakkor megindult a munka a kultúregyesületekben is a kialakulóban levő ellenzéki erők összefogására.

A kultúregyesületekben folyó többirányú tevékenység összefogására, egybehangolására, elvi és gyakorlati irányításának megteremtésére, a munka kiszélesítésére több kísérlet történt. Ide tartozott az MSZMP kulturális ügyeivel való foglalkozásra alakult háromtagú bizottság 1925 tavaszán. Majd az Új Föld mozgalom próbálkozott kísérleti jellegű előadásaival. Később ugyancsak Új Föld néven lapot is adtak ki Tamási Aladárék. E lap azonban szintén rövid életűnek bizonyult.²

E kísérletek után végleges megoldásnak szánták a 100 % c. lapot. A párt eleve nagy jelentőséget tulajdonított a folyóiratnak. Megjelenését alaposan előkészítették. A leendő főszerkesztő, Tamás Aladár, többször Kint járt Bécsben a teendők megbeszélése végett. A lap első száma 1927. augusztus 15-én jelent meg.

A folyóirat művészeti és irodalmi kultúrszemleként indult, de jelentősége kezdettől fogva nagyobb volt. Megjelenésének idején az MSZMP munkája az üldözések miatt megszűnőben volt. Az illegális szervezet a sorozatos letartóztatások folytán szintén nehéz helyzetbe került. A lapra tehát nehéz feladat hárult a mozgalomban. Létrehozásánál cél volt az is, hogy ez a legálisan megjelenő lap a lehetőség szerint pótolja mind az illegális, mind a legális politikai munkában támadt hiányokat.³

A 100 % tehát jelentős munkát végzett a KMP általános elméleti és politikai nézeteinek terjesztése terén is, természetesen az akkori irányvonalnak megfelelően, elsősorban azonban a kultúrmozgalom szervezését és irányítását tekintette feladatának. Érdemei és sikerei itt mutatkoznak meg leginkább. Hogy a kultúrmozgalom baloldalának olyan jelentős sikerei voltak a 20-as évek végén, abban elvülhetetlen érdemei vannak a 100 %-nak, amely ilyen vonatkozásban szinte teljesen betöltötte a kollektív agitátor, propagandista és szervező hivatását. Több cikkében foglalkozva a kérdéssel, meghatározta a kultúrmozgalom helyét a munkásmozgalomban. „Sohasem csinálunk titkot abból, hogy nekünk nem az egyes kultúregyletek, sem az egyes kultúrtestületek nem jelentenek öncélt. Eszközei, csataterületei, harci eszközei a mun-

² Tamás Aladár: A 100 % előtt. Kortárs, 1958. augusztus.

³ Ugyanott.

kasság felszabadulási küzdelmének, a munkásság harcának a kapitalizmus ellen.”⁴ Ez korántsem volt ilyen egyértelmű a kultúrmozgalom tagjai előtt. A tagság ugyanis meglehetősen heterogén összetételű volt. A kommunista pártot követő ellenzékieken kívül nagy befolyásuk volt a szociáldemokrata vezetőknek és követőinek is. Voltak a KMP-t jobbvagy baloldalinak tartó frakciócskák. Sőt: olyan elemek is bekapcsolódtak a kultúrmunkába, akik még az SZDP és a szakszervezetek politikai munkájában való részvételt is soknak, veszélyesnek tartották. Ilyen körülmények között bázisuk volt a különböző szociáldemokrata és frakciós nézeteknek. Ezek a nézetek — nem véletlenül — több ponton találkoztak.

A jobboldali szociáldemokrata vezetők, különösen a kultúregyesületi vezetők, a kultúrmozgalom politikamentességét hirdették és ezt meg is akarták valósítani. Úgy vélekedtek, hogy a kultúregyesületekben nincs helye a politikának, — hiszen ezt az alapszabályok sem engedik meg. Politizálásra ott van a párt- és szakszervezeti mozgalom. Hozzájárultak még az apolitikussághoz a régi és az akkori német szociáldemokrata jobboldaltól átvett nézetek a kultúra osztályfelettségéről, semlegességéről. A kultúregyesületek célját valami — a szociáldemokrata elmélettel összefüggő — nevelési feladatban látták: „A gazdasági szükségszerűség parancsolóan írja elő a kollektív állam létesítését. A gazdasági adottság megvan. Az ámenet problémája: az ember. A mai ember nem éri el a tudás, az önfegyelmélettség, a gondolkodás megszokottságának azt a fokát, hogy áttérhessen és át merjen térni az új termelési rendre. Új ember kell. És itt nyomul előtérbe a nevelés problémája.”⁵

A különböző „baloldali” csoportok szintén nem kevés problémát okoztak a kultúrmozgalomban. Megjelenésüket magyarázza a fasiszta terror. Ilyen nehéz körülmények között ugyanis a munkásmozgalom gyakran periferikus területre csúszik — mint erre is helyesen rámutat a 100 %.⁶ A forradalmi politikai harcok veszélyét vállalni nem akaró kispolgárok és intellektuelek itt élik ki, viszonylag veszélytelen területen, ellenzékiekedésüket. Szemben állanak a szociáldemokrata vezetéssel, de ugyanakkor élesen szembefordulnak a KMP politikai és a kultúregyesületeket forradalmasítani akaró törekvéseivel is.⁷ Lényegében ez az irányzat is a politikamentességhez jutott el és jobb időkre várván, valami elvont célú neveléssel akartak foglalkozni ők is.

Az illegális harc rendkívüli nehézségei, a kegyetlen üldözés miatt támadtak a KMP-n belül is bizonyos legális illúziók. Az illegális pártmunkát egyesek a legális szervezetben végzett munkával akarták helyettesíteni. Igen erős volt ez az elképzelés éppen a kultúregyesületekkel kapcsolatban az ott elért sikerek láttán. A 100 % ezzel is szembeszállt.⁸

⁴ Gergely Sándor: 100 %. 1929/39. II. évf. 3. sz.

⁵ Sp. A szocializmus jövőjének problémája a nevelés problémája. Munkáskultúra. 1925. 5. sz.

⁶ Németh Lajos: Kultúra és politika. 100 %. 1927/28. 7. sz.

⁷ Tamás Aladás: Az álbaldal ellen. 100 %. 1929/30. 1. sz.

⁸ Tamás Aladás: A munkáskultúrszövetségért. 100 %. 1928/29. 7. sz.

Többfrontos harcban kellett tehát képviselnie a 100 %-nak a párt irányvonalát. Mivel a téves nézetek a politikamentesség kérdésében futottak össze, elvileg kellett tisztáznia a politika és kultúra viszonyát. Elválasztható-e a kultúra a politikától? — teszi fel a kérdést az egyik cikk.⁹ Semmiképpen sem — adja meg a választ —, mert a művelődés lehetősége elválaszthatatlan a munkaidőtől, a munkabértől, a munkaviszonyoktól. Ezek mintegy anyagi feltételei a kulturális élet folytatásának. A hosszú munkaidőtől, az embertelen körülményektől elgyötört, kevés keresetű munkásoknak ugyanis nincs lehetőségük, sem kedvük művelődni, kultúregyesületekbe járni. Ezeknek a feltételeknek a megteremtése és javítása pedig csak gazdasági és politikai harccal lehetséges.

Kultúrszervezetek — éppúgy, mint más munkásszervezetek — létének elengedhetetlen feltétele a szervezkedés szabadsága. Ennek kivívásáért és megőrzéséért pedig szintén állandó politikai harcot kell folytatni.

A kultúra tehát nem választható el a politikától. Ezt az alapigazságot igyekezett megértetni a kultúrmozgalom még öntudatlan tagjaival a 100 %. Azon túlmenően, hogy a lap harcos cikkeiben foglalkozott a politikai harc folytatásának szükségességével, a szerkesztőség, a terjesztőgárda, a 100 % szavalókórusa közvetlenül élőszóval is erre igyekezett rábírni a kultúrmozgalom résztvevőit.

Ebben az elméleti-gyakorlati politikai munkában a 100 % mozgalom a KMP akkori irányvonalát hirdette és igyekezett megvalósítani. Így hibái és erényei nem tértek el lényegesen a párt hibáitól és erényeitől. A maga területén szintén a második proletárdiktatúra közvetlen kivívására igyekezett felsorakoztatni a munkásokat. Ennek érdekében agitált írásain és szervezetein keresztül egyaránt a 100 % és köre. Mégpedig nemcsak a mozgalom tagjainak meggyőzését és politikai aktivizálását akarta elérni, hanem azt is, hogy a kultúrmozgalom a maga sajátos eszközeivel szintén bekapcsolódjék a munkások széles tömegeinek megnyeréséért vívott harcba. A párt — és így a 100 % is — tehát nemcsak agitációs területnek, hanem agitációs eszköznek is tekintette a kultúrmozgalmat. Ezért volt kétszeresen is fontos az itt folyó munka.

A helytelen stratégiai irányból kifolyóan természetesen éppúgy, mint a párt munkájának egyéb területén, merültek fel politikai hibák. Mivel azonban az első kongresszus határozatainak a szellemében nem az azonnali forradalom, hanem a felkészülés, az erőgyűjtés, a tömegkapcsolatok szélesítése volt a cél, ezek a hibák itt is eltörpülnek az eredmények mellett. Különösen vonatkozik ez az 1929—30-ig terjedő időszakra.

A pártnak — főleg a 100 % révén — a kultúrmozgalomban elért jelentős sikerei méltán sorolhatók a korszak többi nagy eredménye — az MSZMP megalakítása, az SZDP-ben folyó és a szakszervezeti ellenzéki munka — mellé. A 100% azonban nemcsak elméleti és gyakorlati irányító centrum volt a kultúrmozgalomban; hanem fórum is. Helyt adott hasáb-

⁹ Németh Lajos: Kultúra és politika. 100 %. 1927/28. 7. sz.

jain a kialakulóban lévő pártos irodalomnak. A 100% eddig vázolt ténykedésének csak az elhallgatás volt a meg nem érdemelt sorsa, ebben az utóbbi minőségében azonban éles támadások érték a felszabadulás után. A támadások mélységesen elítélték a lap irodalmi és művészeti közleményeinek szektásságát és avantgardizmusát. Az ítélet sommás volt, teljes egészében elvetette ezeket a hagyományokat. Kialakult tehát az a helyzet, hogy míg a pártnak ebben az időben folytatott általános politikai harcát hibáival és erényeivel együtt, a maga bonyolultságában, nagyjából helyesen értékeltük és magyaráztuk, a 100 % kulturális szerepére meglehetősen egyértelmű elítéléssel, vagy legalábbis viszolygással tekintettünk vissza. Holott a 100 % kulturális munkája nem volt negatívabb, mint az általános politikai munka. Ezt igyekszik bizonyítani Réti László is.¹⁰ A rövid cikk persze nem biztosított elég lehetőséget az alapos és részletes értékelésre. Így elkövette ugyanazt a hibát, mint azok, akiket bírál: a szektásságot összekeverte a formabontó anarchizmussal, vagy legalábbis nem választotta el attól. A szektás stratégiai irányzat valóban közrejátszott abban, hogy a lap irodalmi rovatának tematikája leszűkült. Főleg a proletárdiktatúráért folyó osztályharcot közvetlenül propagáló legradikálisabb művek jelenthettek meg benne, akármilyen művészi szinten is írták meg azokat. A hagyományokból is csak a forradalmi alkotásokat vallották magukénak. Ez azonban azt is jelentette, hogy a haladó hagyományok és az akkori haladó irodalom egy részétől elhatárolták magukat.

Az avantgardizmus, bár bizonyos vonatkozásban a tömegektől való elszakadást jelent, nem ugyanaz, mint a politikai szektásság. Nem vezethető le egyszerűen a párt akkori stratégiai irányvonalából, hanem bővebb magyarázatot igényel. A magyarázatra már többen jelentős kísérletet tettek, elsősorban Révai József¹¹ és Király István.¹² Ezekből a magyarázatokból kiviláglik egyrészt az, hogy az akkori magyar proletárirodalom értékelése nem választható el a nemzetközi proletárirodalomtól, annak fejlődési sajátosságaitól, elért fejlődésfokától. Másrészt az is nyilvánvaló e tanulmányok helytálló értékelő munkája nyomán, hogy a proletárirodalom egy részének, főleg a költészetnek, szükség-szerűen át kellett vergődnie a különböző izmusok buktatóin, a dolgozókhoz nyíltan és világosan szóló szocialista realizmushoz vezető úton.

Milyen szerepet játszott ebben a 100 %? A kor leghaladottabb hazai és nemzetközi proletárirodalmát tükrözte. Ahogy a proletárirodalom nemcsak a modernizmus útján fejlődött, úgy a 100% sem csak avantgardista műveket közölt. Egymás mellett jelentek meg a lapban Barta Sándor, Nagy Lajos, Gergely Sándor, Hidas Antal stb. realista igényű írásai, valamint Tamási Aladár, Erg Ágoston, Palasovszky Ödön avantgardista versei. Ugyanúgy a külföldi írók esetében is együtt szerepeltek Hasek, Ehrenburg, Vera Imber, E. E. Kisch, valamint Becker, Ernst Toller, Bruno Schönlink művei. Nemcsak a különböző stílus-

¹⁰ 100 %. Népszabadság, 1957. aug. 15.

¹¹ József Attila költészetéről. Kortárs, 1958. június.

¹² A modernizmusról. A Magyar Tudományos Akadémia József Attila ülés-zakán elhangzott felszólalás. Kortárs, 1958. december.

irányzatot valló írók egymás mellett élése tűnik szembe a folyóiratban, hanem az is megfigyelhető, hogy folyamatosan háttérbe szorulnak a modernisták. Eben a vonatkozásban nem választható el a 100%-tól a *Forrás* c. irodalmi lap. A 100% ugyanis egyre inkább az általános politikai kérdéseket tekintette fő témájának, ugyanakkor viszont elég erős volt arra, hogy egyre szűkülő irodalmi rovatát külön folyóirattal helyettesítse. Így jelent meg a 100 % körének támogatásával, a körhöz szorosan hozzátartozó Gereblyés László szerkesztésében a *Forrás*. Ebben a lapban méginkább háttérbe szorultak az izmusok követői és a harcos realista irodalom legjobb képviselői kaptak benne helyet. A Nagy Lajos legjobb írásai közé tartozó Razzia, Január, Lecke a folyóiratban, vagy ennek *Építők Könyvtára* c. sorozatában láttak napvilágot. Állandó munkatárs volt Illyés Gyula. Cikkeket írt a lapba Kodolányi János is, aki ekkor még ezt vallotta: „Egyetlen cél van csupán előttem: a proletariátus szolgálata a toll fegyverével...”¹³ Bekapcsolódott a *Forrás* körül kialakuló kör munkájába József Attila is, aki ekkorra már szintén megívta harcát az izmusokkal.

Ennek a tisztulási folyamatnak nemcsak a nemzetközi proletárirodalomban végbemenő fejlődés volt az oka. Nagyban hozzájárult ehhez az itthoni avantgardisták között kitört harc is, amely éppen a 100 % idejében és a 100 % révén volt legélesebb. A polgári művészet tartalma és formái ellen lázadó, az apolitikusságot és a l'art pour l'art elvet tagadó avantgardisták egy részéről, köztük az avantgardizmus legkiemelkedőbb hazai vezetőjéről, Kassák Lajosról ugyanis kiderült, hogy politikai téren feladta a harcot. Így lényegében maga is az apolitikusság, a l'art pour l'art hívévé vált. A 100 % igen élesen — néha túlzásoktól sem mentesen — szembeszállt ezzel a munkások forradalmiságára nagy veszélyt jelentő irányzattal.¹⁴ Ez a harc elsősorban politikai téren folyt, de hozzájárult az esztétikai nézetek tisztázásához is. Kassáknak nemcsak politikai nézeteivel, hanem írásainak tartalmával és formájával is kezdték szembefordulni.¹⁵

A proletárirodalom fejlődésének, sajátosságainak az eddigiekben megkísérelt vázolásán túlmenően még van néhány ugyancsak fontos momentum, amely további magyarázatot ad arra, hogy miért jelentek meg formabontó versek a 100 %-ban, különösen a folyóirat megjelenésének első időszakában.

Ezek közül igen lényeges az, hogy Magyarországon a sajtószabadságot, a szabad szellemet, a kommunista mozgalmat és gondolkodást könyörtelenül üldöző fasizmus volt hatalmon. Ez bizonyos fokig más megvilágításba helyezi a magyar avantgardizmust, mint pl. a nyugati országok hasonló törekvéseit. A nyugati demokráciákban ugyanis nyíltan, közérthető nyelven és formában el is lehetett volna mondani a for-

¹³ A *Forrás* olvasóihoz. *Forrás*, 1930. április.

¹⁴ Tamás A.: Az álbáloldal ellen. 100%. 1929/30. III. évf. 1. sz. és Kassák: a „Szakember”. 100%. 1928/29. II. évf. 9—10. sz.

¹⁵ József Attila költészetének fejlődésében is jelentős a Kassákkal való szembefordulás. Révai i. m.

radalmi mondanivalót. Ebből a szempontból tehát — indokolatlanul rejtették az izmusok nehezen érthető burkába. Magyarországon viszont a költők erre a cenzúra miatt is kényszerültek. Ez ugyan mellékes a döntő okhoz viszonyítva, mégis figyelembe kell vennünk, amikor a magyar modernizmus forradalmi ágáról beszélünk.

Mindez nemcsak az egyes művekre vonatkozik, hanem a megjelenő folyóiratokra is. A 100 % esetében is tudatosan álcázni kellett a lap igazi jellegét. A hatóságok félrevezetése céljából egyezett bele a párt az extravagáns címbe, és ezért kellett — főleg eleinte — minél több avantgardista verset megjelentetni a lapban.¹⁶ Végül egy szubjektív, de el nem hanyagolható momentum a 100 % avantgardizmusának magyarázatára, hogy szerkesztői és írói fiatalok voltak. Nagy Lajos a félreérthetetlen rokonérzés hangján írta róluk: „Nagyon érdekelt engem a társaság, mert csupa nyugodt, derűs fiatalemberről állott. Lelket öntöttek abba, aki közülük került.”¹⁷ Nem tartoztak tehát az utat tévesztettek közé, de azért mint fiatalok, minden különösért, minden szokatlanért lelkesedtek.

A 100 % végeredményben mint irodalmi fórum sem volt a tömegektől elszakadt, csak az avatottak számára író avantgardista lapocska. Ha más nem is, megóvta ettől az a tény, hogy aktívan részt vett a politikai mozgalomban, hogy egyre szélesebb munkás és értelmiségi tömeggel való kapcsolatban.

A szavalókórusok

A 100 % mozgalomnak sem politikai, sem esztétikai értékelésétől nem választható el a szavalókórusok működése. A mozgalom a szavalókórusral indult el és az egyre terebélyesedő szavalókórus-mozgalmat a 100% később is szinte teljesen befolyása alatt tartotta.

A párt nem véletlenül választotta a szavalókórust a megindítandó kommunista kultúrmunka egyik fő formájának. Elsősorban azért, mert mint teljesen új művészeti ágnak, külföldön is alig akadt egy-két hasonló mása. Magyarországi előzménye Palasovszky Ödön, majd Simon Jolán szavalóművésznő kísérlete volt a húszas évek első felében.

Ezen a területen még nem érvényesült tehát a hagyományos, tehát szociáldemokrata vezetés alatt álló munkás kultúrszervezetek kötöttsége. Viszonylag szabadon folyhatott a tagtoborzás az új iránt fogékony, főleg fiatal munkások között. Meg lehetett valósítani a kórus adta keretben a kommunista nevelőmunkát is.

Természetesen nemcsak a fenti megfontolások alapján választották ezt a műfajt. Művészetiileg is megfelelőnek tartották. A polgári és kispolgári hagyományokkal, az elsekélyesedő szociáldemokrata kulturális étellel akartak szakítani. A szavalókórusokban az új, a kollektív művészet egyik fajtáját látták. „A szocialista kórus nem előad, hanem

¹⁶ Lásd erre vonatkozóan Tamás A.: A 100% előtt. Kortárs, 1958. augusztus.

¹⁷ Nagy Lajos: A menekülő ember. Bp. 1956. 356. old.

a közönség gondolatait fejezi ki szabatos művészi formában. Lerombolja a mesterségesen emelt válaszfalakat az előadó és a hallgató között, és mélységes szolidaritásának ad aktív kifejezést. Ennek a művészi előadásmódnak tökéletesítésében első helyen járnak a szavalókórusok. Akik az első szavalókórusokat megszervezték, nagyobb lépéssel vitték előre a szocialista kultúrát, mint előttük bárki más.¹⁹

A munkás-szavalókórusok tehát az avantgardista törekvésekkel párhuzamosan léptek fel. Sok formai elemet átvettek az avantgardista kórusoktól, egy lényeges pontban azonban eltértek a fiatal értelmiségieknek a formai elemek felforgatásában jelentkező, kissé anarchista lázongást kifejező szavalókórusaitól. Maga a hazai avantgardista kórusmozgalom kiemelkedő képviselője, Palasovszky Ödön számol be erről: „Ezek közül a kórusalakulatok közül néhányan bámulatos gyorsan befogadták mindazokat az eredményeket, amelyek az avantgard színpadokon és a modern mozgás törekvések munkájából beszűrődtek. S azután a tiszta munkásideológia alapján mindezt továbbfejlesztették a maguk számára. Így terjedtek el az agitációs, vitázó munkáskórusok, a munkásindulók kórusai, a gépmunka motívumaiból táplálkozó kóruskompozíciók... Olykor rögtönzésjelleggel, vagy harcos szatírával, mely a vitába a közönséget is bevonja.”²⁰

A kommunisták éppen ezt a lehetőséget látták meg a szavalókórusokban, amikor hozzáfogtak az első munkás-szavalókórus megteremtéséhez. Jó agitációs eszköz megteremtését várták a szavalókórusoktól és ez a legfontosabb.

Ilyen tudatos megfontolások alapján indult meg tehát a 100 % szavalókórus. „A szervezet egészen különálló, a Szociáldemokrata Párttal semmiféle kapcsolata nincs. Tagjainak egy része a Szociáldemokrata Pártból kizárt elemek, vágista emberek és kifejezetten kommunisták.” — írja egy rendőrségi jelentés 1929-ben.²¹ Első fellépésükkel egy csapásra meghódították a közönséget. A Zeneakadémián mutatkoztak be 1926 elején két Majakovszkij-verssel. Hatalmas sikerük volt.²²

A kórusok sikereinek, majd a 100 % népszerűsítő munkájának hatására és a tömegek igényeinek nyomán rohamosan terjedt a kórusmozgalom. Egymás után alakultak meg az új szavalókórusok a különböző munkásszervezetek kereteiben. Először a kultúregyesületek baloldali elemei alakították meg kórusaikat. Így megkezdte működését az anti-alkoholisták, az eszperantisták és az MTE szavalókórusa. Nem vonták ki magukat a kórusok alakításából a Szociáldemokrata Párt és szakszervezetek sem. Az ellenzéki munkások kezdeményezésére sorra alakultak ezekben a szervezetekben is a kórusok. Kiemelkedik közülük a nyomdászok, a XV-ös pártszervezet, az óbudai, a pesterzsébeti és a kőbányai területi pártszervezetek kórusai.

¹⁹ Szalmás Piroska: Dalkórusok a munkáskultúra szolgálatában. Munkáskórus. 1933. I. évf. 2. sz.

²⁰ Palasovszky Ödön: Kórusok. Színház és film. 1930. I. sz.

²¹ P. I. A. VI. 17/1929/2.

²² Szalmás Piroska: A Szalmás-kórus. Krónikáskönyve. Bp. 1940.

Hiába hívta fel a felső hatóságok figyelmét az imént idézett rendőrségi jelentés a vidéki terjedés megakadályozására, vidéken is (Győr, Szolnok, Szarvas, Felsőgalla) megalakultak az első szavalókórusok.²³

A kórusok munkáját a 100 % körében és a különböző szervezetekben dolgozó kommunisták csaknem kizárólagosan irányították. Ha a szervezeti befolyásuk nem is volt meg minden kórusban, a politikai és kultúrpolitikai irányítást — főleg a 100 % révén — kezükben tartották.

A szerkesztőség a tárgykörhöz tartozó cikkeken kívül a 100 % könyvtár első kötetét is a szavalókórusok ügyének szentelte. A könyvecske nemcsak azáltal adott útbaigazítást a kórusoknak, hogy válogatást közölt a forradalmi kórusversekből, hanem azzal is, hogy megmagyarázta, milyen alkalmakkor milyen témákkal lépjen közönség elé a kórus: „A szolidaritás, az építés, a szabadság és a győzelem ünnepei. Megemlékezés a börtönben synylődőkről. Requiem halottaink fölött. A proletariátus külföldi előnyomulása.” — megannyi szavalókórus téma. Nem szabad azonban elhanyagolni a hétköznapi életet sem: „A gyár, a föld. A sztrájk. Az asszony. A gyermek. Éppígy a munkáskezek alatt formálódó tiszta anyagok: az acél, az üveg élete, a mai kor tempóját irányító energiák: a gőz, az elektromosság.” — mind méltó témái lehetnek a szavalókórusoknak. Mindezekon kívül reagálniuk kell a kórusoknak az aktuális eseményekre, satírikus módon is.

A szavalókórusoknak tehát a legszélesebb területen be kell kapcsolódniuk a proletariátus hétköznapi és politikai életébe.²⁴ Ennek a fel fogásnak az alapján adták közre a javasolt műsorszámokat. A többi között a következő verseket találjuk a könyvben:

Hian-Szám (Hidas Antal): Rubintos rizs pereg.

Hans Kipper: Himnusz.

Erg Ágoston: Masinák harci éneke.

Ernst Toller: Requiem.

Majakovszkij: 150 millió.

Ady: Csák Máté földjén.

Rédei Géza: Gép-rit-mus-ban.

Petőfi: Kuttyák dala, Farkasok dala.

L. Tihanyi Ernő: Fekete és vörös.

Majakovszkij: Balra mars.

Palasovszky Ödön: A zri-kórus.

J. Becher: Vihar Sangháj fölött.

Vanzetti: Szabadság²⁵

²³ Lásd mindezekhez: PTI. A. VI/17/1929/2. A nyomdászok szavalókórusának öt éves munkája. *Munkáskórus*, 1933 márc. I. évf. 1. sz.

A szarvasi építőipari munkások szavalókórusa. *Munkáskultúra*, 1933. május. I. évf. 2. sz.

²⁴ Tamás Aladár: Szavalókórusok. Bp. 1928. 100 % könyvtár, 1. sz. Palasovszky Ödön bevezetője.

²⁵ Ugyanott.

Az idézett, kissé szürrealista stílusú bevezető, valamint a felsorolt versek ismét csak a 100% értékelésénél mondottakat támasztják alá. Szerzőtől és formától függetlenül azok a versek kerültek be ebbe a gyűjteménybe, amelyeknek politikai, forradalmi mondanivalójuk van. Az említett versek mind rendelkeztek ezzel a mondanivalóval. A kötetet szerkesztő Tamás Aladár előszava felhívta a kórusvezetők figyelmét a versek mondanivalójára és a kórusvezető kötelességévé tette, hogy azt minden egyes vers megtanulásánál tudatosítsa a kórusossal. A kórusvezetőnek „meg kell ismertetnie a kórusossal mindazokat a kulturális, társadalmi problémákat, és tényeket, amelyek végső fokon gyökere és éltető alapja minden előadandó műnek, amely a kórus elé kerül. Ki kell mutatnia az összefüggést is, ami a való élet és az előadásra kerülő művek között van...”²⁶

A versek megmagyarázását a kórusok politikai nevelésében egyik fő formának tekintették. Ehhez a nevelőmunkához be lehetőséget adtak Ady, Petőfi, Majakovszkij, Becker versei, de H. Kipper Himnusza is, amely forradalmi humanitású szeretetről beszél, vagy L. Tihanyi verse is, amely ezzel a sorral fejeződik be: „És vörös a milliók szenvedéséből születő forradalom!!!” Nem véletlen azonban, hogy politikai mondanivalójukat tekintve leggyengébbek a leginkább formalista költemények (Rédei és Palasovszky versei).

A kötet nagy segítséget nyújtott a gombamódra szaporodó kórusoknak. A javasolt versek adták minden kórus műsorának gerincét.

Érthető, hogy a kórusok olyan rohamosan meghódították a munkásközönséget, mert hatásuk lenyűgöző volt. Ebben kétségtelenül közrejátszottak a formai elemek is. A kórusok újszerűsége, a hangerő, egyenruhás, ökölbesorított kezű tömeg a színpadon stb. A hatás döntő tényezője azonban a versek politikai tartalma volt. Különös jelentőségük a szavalókórusoknak, hogy sokkal nyíltabban szólhattak, mint a politikai szónoklatok. A szociáldemokrata gyűlések jobboldali szónokainak megunt beszédeinél sokkal többet is mondtak, a tömegek pedig áhították a nyílt beszédet. Elsősorban ebből a szémszögből kell megítélnünk az előadott verseket és az előadói formát, nem művészi színvonaluk után. Kétségtelen, hogy a formalizmus veszélye állandóan kísértett a szavalókórusoknál. Ezt a veszélyt látták a kórusokat irányító kommunisták és igyekeztek is azt elkerülni. Így írnak a munkáskórusokról: „Mint része, aktív része osztályának, a munkásosztálynak, minden egyes megnyilvánulása csak ennek az osztálynak tipikus megnyilvánulása lehet... Ezért kell erősen agitativ jellegűnek lennie az előadandó szavalókórusok túlnyomó részének. A technikai megoldás, az előadás módja mindig az előadandó műtől függ... Semmiesetre sem szabad, hogy egy új l'art pour l'art ejtse hatalmába, de nem is szabad dilettantizmusba sülyednie, csak azért, mert a tömegszavalás hatásai aránylag könnyen elérhetők.”²⁷ A formalizmus elsősorban ott fenyegetett, ahol a demokratikus viszonyok, a kommunista pártok legalitása következtében a nyílt

²⁶ Ugyanott.

²⁷ Munkás szavalókórusok. Munkásspport, 1929. szeptember.

tömegagitációnak számos más eszköze is megvolt, és a szavalókórus elsősorban művészi kísérletnek számított. Ebben az időszakban a munkásszavalókórusok nálunk főleg olyan agitációs eszköz szerepét játszották, amelyek igénybevételére az élet, a fasiszmus körülményei kényszerítették a kommunistákat és más ellenzékiet. Később, amikor az SZDP vezetői igyekeztek kivonni a kórusokat a kommunisták eszmei befolyása alól radikális politikai szereplésük miatt, e manőver egyik eszköze éppen az lett, hogy a kórusokat iparkodtak formalista irányba terelni. A húszas években a szavalókórusok a szociáldemokrata ellenőrzéstől szinte teljesen függetlenül működtek. Az SZDP jobboldali vezetése ugyanis eleinte nemigen törődött velük. Hamarosan kénytelenek voltak azonban figyelni rájuk. Ennek komoly oka is volt.

A munkások úgyszólván egyetlen kulturális megmozdulása sem zajlott le a szavalókórusok közreműködése nélkül. A kulturális és sportegyesületek valamennyi rendezvényén szerepeltek. Kiemelkedtek ezek közül az MTE kultúrestjei és matinéi, különösen az 1929 márciusában a városi színházban rendezett nagyhatású matiné. Ennek a műsornak a gerincét ugyancsak a szavalókórusok számai adták.²⁸ Felléptek a baloldali értelmiségiek kísérleti színpadain, az *Új Föld* estéken, különösen a *Cikk-cakk* estéken. A kísérleti műsorokban a legegységelműbb, legvilágosabb számok éppen a szavalókórusok számai voltak.²⁹ Rendeztek önálló esteket is különböző helyeken, pl. a Zeneakadémián.³⁰ Legszeresebb kapcsolatba kerültek a munkásokkal a kultúrszervezetek különböző munkásotthonaiban rendezett féllegális, vagy illegális kultúrmegmozdulásain.³¹

A tömegek előtt elért sikereik természetesen felkeltették a jobboldali vezetők figyelmét. Annál is inkább, mert nemcsak az előadásokon való szereplésük volt feltűnő, hanem más vonatkozású politikai munkájukkal és magatartásukkal is bőven találkozhattak. Rájöttek arra is, hogy egy-egy szavalókórus legtöbbször egyben szeminárium is, ahol a kórus-tagok harcosszellemben történő nevelése folyik. A tüntetésekre is bekapcsolódtak a szavalókórusok. Az 1929-ben az SZDP tattersálinagygyűléséről hazatérő tömeget a szavalókórusok — élükön a 100%-kórossal — készítették hangos tüntetésre. A tömeg a kórusok irányításával az Internacionálét énekelte végig a Rákóczi úton.

1928-ban egyik hajókirándulásról hazatérőben a kommunistákkal telt váci börtön falai alatt három kórusból egyesített 120 főnyi kar dörögte Majakovszkij: Kékszubbonyosok c. költeményét.³²

Az ilyen és hasonló megnyilvánulások nemcsak a rendőrség figyelmét hívták fel a szavalókórusokra, hanem kivívták a jobboldali szociáldemokrata vezetők felháborodását és félelmét is.

²⁸ A Munkás Testedző Egylet ünnepélye. 100 %. 1928/29. II. évf. 6. sz.

²⁹ Gergely Sándor: Két cikk-cakk este. 100 %. 1927/28. I. évf. 7. sz.

³⁰ Tamás Aladár: Szavalókórusok. Bp. 1928. 100 %. Ktár 1. sz.

³¹ MTP Arch. A. VI. 17/1929/2.

³² Gereblyés L.: Tegnapi tüzek. Sportolók a szabadságért. Sportlap és Könyvkiadó. 1955.

A rendőrség egyébként már korábban felfigyelt a szavalókórusokra. 1929 elején összefoglaló jelentésben számolt be a belügyminisztériumnak a szavalókórusoknál tapasztalt jelenségekről.³³ A belügyminisztérium a jelentésre támaszkodva 1929. április 4-én utasítást küldött szét a törvényhatóságokhoz és a kerületi rendőrkapitányságokhoz. Ebben az utasításban hangsúlyozták, hogy a szolidaritás érzésének fejlesztése, a szocialista irodalom megismerése mellett „... ezek a szavalókórusok bizonyos mértékben kommunista jellegű tevékenységet fejtenek ki és tulajdonképpen titkos céljuk az ifjómunkások és munkásnők, valamint a leventeköteles korban lévő iparostanoncok és segédek lelkét az internacionalista eszméknek megnyerni.” Utasította tehát a hatóságokat, hogy a szavalókórusokat „... fokozott figyelemmel kell szemmel tartaniok.”³⁴

Az opportunista szociáldemokrata vezérkar látva a szavalókórusok harcossá politikai magatartását, radikalizáló hatását a munkásokra, valamint a rendőrség beavatkozási szándékát, úgy döntött, hogy intenzíven foglalkozni fog a szavalókórusokkal. Elhatározásuk méginkább megszilárdult, mikor meggyőződtek arról, hogy a többi munkás-kultúregyesület ellenzékének sikeres működése nem választható el a szavalókórusoktól és a színjátszó kísérelletektől.

A kultúregyesületekben végzett kommunista munka

A kultúregyesületek és sportegyesületek nagyrészt a század elején alakultak. A régi mozgalomban fontos, vagy fontosnak vélt feladatok elvégzésére hozták létre őket. (Antialkoholisták, eszperantisták, természetbarátok, sportolók.) A húszas évek közepére meglehetősen ellanyhult, ellaposodott, elkispolgárisodott működésük. Az SZDP-ből és a szakszervezetekből megkezdődő kizárások után sok ellenzéki munkás lépett be ezekbe az egyesületekbe. Különösen jelentős a baloldali érzelmű és hajlamú, de a szociáldemokrata politikából kiábrándult nagyszámú fiatal jelenléte az egyesületekben. Elsősorban az ő megnyerésükre gondolt a KMP, amikor egyre fokozottabb gondot fordított a kulturális területen végzendő tevékenységre. 1925-től kezdve került sor erre az újfajta munkára. A KMP 1928-as plénumának első napirendjére készített és határozattá emelt beszámoló világosan összefoglalta az itt végzett munka célját és kiemelte a munka fontosságát. A kultúregyesületekben lévő munkásokról megállapította a határozat: „Ezt a tömeget politikailag kell aktivizálni, a kultúregyesületeket a kommunista párt egyik igen fontos területének kell tekinteni.

Ennek a tömegnek a politizálása azt jelenti, hogy állandó kiválógatással a legjobb munkáselemeket kell bevonni a kommunista pártba, annak üzemi sejtjeibe. Ez azonban csak az elitre vonatkozik. Magát a széles tömeget más módon kell politizálnunk. Úgyis, hogy egyrészt be-
visszük a szociáldemokrata ellenzékbe. De hiba volna azt hinni, hogy

³³ PTI. Arch. A. VI. 17/1929/2.

³⁴ PTI. Arch. A. VI. 3/18.

ez a kultúregyletekben lévő munkástömeg politizálásának egyedüli formája. A szakszervezeti kommunista frakciók szimpatizáló periferiájának is meg lehet őket lazán szervezni, ez is egy fajtája (ha nem is a legmagasabbrendű) a politizálásnak. De legfőképpen arra kell törekedni, hogy az üzemekben, a kommunista üzemi sejtek közül mint szimpatizáló periferiát aktivizáljuk őket.

A politikai aktivizálás előfeltétele, hogy a kommunista frakciók magát a kultúregyleti speciális munkát is helyesen végezzék. Kultúregyleti akcióprogramot kell kidolgozni. Egységesíteni kell a különböző kultúregyesületekben folytatott kommunista munkát. Aktivizálni kell a kultúrszövetséget. Törekedni kell arra, hogy a nevelőmunka az egyesületekben kommunista monopólium legyen. De viszont hiba volna a kommunista munkát a nevelésre korlátozni. Magában az antialkahoista, eszperantista stb. szervező munkában is részt kell venni. Reális feladatként kell kitűzni a kultúregyesületek meghódítását a kommunista pártnak. Ebben a munkában együtt kell működnie a kommunista ifjúnak-szövetséggel.”³⁵

Ez a határozat már a meglévő gyakorlati munka tapasztalatain alapszik. Lényegében eddig is ezekért a célkitűzésekért dolgoztak többkevesebb sikerrel. A határozat után azonban a kommunisták és KIMSZ tagok még aktívabb és még tudatosabb tevékenysége következtében meggyorsult a folyamat és az ellenzék 1928—29-ben elérte sikereinek csúcspontját. A kultúregyesületek egynémely sajátossága elősegítette a munkát. Külön alapszabályokkal működtek, amelyet közvetlenül a belügyminiszter hagyott jóvá. Ez bizonyos szervezeti különállást, függetlenséget biztosított a Szociáldemokrata Párttal szemben. Az együttműködést persze ez nem zavarta, míg az egyesület élén élén megbízható vezetők álltak. Az SZDP nem is nagyon szólt bele ügyeikbe, megbízott a helyi vezetőkben. Ezt a körülményt az ellenzék ki tudta használni. Nehezítette viszont a harcot, hogy az egyesületek egymástól is függetlenek voltak, sőt gyakran fordultak elő köztük féltékenységek, surlódások.

A KMP a kultúregyesületek meghódításának — mint látni fogjuk irreális — jelszavát taktikailag a fentiek figyelembe vételével próbálta megvalósítani. A gyakorlati munkában arra törekedett, hogy egyrészt az egyesületeknek az SZDP-től való függetlenségét igyekezett erősíteni, másrészt megkísérelte közelebb hozni egymáshoz őket. Az egyesületek egymáshoz közelítésének tervét elősegítette, hogy 1928. január 29-én megalakult a 10 417 tagot számláló kultúrszövetkezetekből a Munkás-kultúrszövetség.

Bár a szövetség létrehozásában az ellenzék már közreműködött, nem tudott döntő befolyást gyakorolni annak jellegére. Hiányosságainak bírálatával azonban azonnal jelentkezett a 100%. Kifogásolta, hogy a harcos ifjúnak-szövetség nemzedék képviselője hiányzik, a szövetség nem adott ki programot, nem szállt szembe a nacionalista „kultúrfőlény” jelszóval.

³⁵ A KMP 1928-as plenumának anyagából. Párttörténeti Közlemények, 1958. aug., 134. old.

Veszélyes nézetek mutatkoztak ennél az új szervnél. Azt hirdették ugyanis, hogy adott viszonyok között a tanulás és művelődés a feladat, és ezzel lemondanak a politikai és világnézeti harcról, pedig a kultúrszövetségnek feladatának kell tekinteni a politikai és világnézeti harcot is — írta a 100%. A kultúregyesületek és a kultúrszövetség meghódításaért megindult küzdelem ettől fogva egyik fontos része lett a munkások megnyeréséért, a jobboldali szociáldemokrácia ellen folytatott harcnak.

— * —

Az intenzívebben és szervezettebben folyó munka hatása gyorsan megmutatkozott az egyes kultúregyekben. Elsősorban az AMSZ-ban, az eszperantistáknál, az MTE-ben figyelhető ez meg. Igen jelentős eredményeket értek el a Természetbarátok Turista Egyesületénél is. Legkevésbé a Dalosszövetségben mutatkozott meg az előretörés.

Az *Alkoholelleses Munkások Szövetsége* a század első évtizedében alakult. A húszas évekre nem túlságosan népszerű, szűk szervezetté vált. Maga az SZDP vezetősége sem vette komolyan célkitűzéseit. Pedig ezek a célkitűzések rendkívül hasznosak a munkások számára. Az alkoholizmus ugyanis nyilvánvalóan káros hatással van a munkások egészségére, erkölcsi és politikai magatartására. Az alkohol könnyen elvonhatja a munkás figyelmét a társadalmi problémáktól. Az antialkoholista propaganda sok munkást megnyerhet az osztályharc számára, még többet megóvhat a zülléstől.

Ennek tudatában kezdték meg a munkát a kommunisták az egyesületekben. Ekkorra már a többi kultúregyesületekhez hasonlóan — az AMSZ-ban is megnőtt a létszám. Különösen sok ellenzéki hajlamú fiatal kapcsolódott be a szövetség munkájába. A plénum határozatának megfelelően a párt és a KIMSZ tagjai erőteljesen hangoztatni kezdték az alkoholelleses propaganda folytatását, mintegy életre keltették az egyesület régi nemes hagyományait. Rámutattak az alkoholizmus társadalmi okaira. Mivel összefüggés van a társadalmi helyzet és az alkoholizmus között — mondták — az alkoholizmus elleni harcot össze kell kapcsolni az osztálytársadalom elleni harccal.³⁶

Így igyekeztek a szűkebb célkitűzésekből kiindulva elvezetni az egyesület tagjait a politikai harcig. Azonban nem elégedtek meg ennyivel. Különböző politikai problémákról, napi politikai kérdésekről is tartottak előadásokat az egyesületben.³⁷ Ezeket a rendőrség félrevezetésére gyakran antialkoholista előadásoknak álcáznak.³⁸ Szavalókórusa is volt az egyesületnek ellenzéki irányítás alatt. Tehát a KMP plénuma határozatának szellemében a nevelőmunkát igyekeztek kivenni az egyesület jobboldali vezetőinek kezéből.

³⁶ Gergely Sándor: Munkáskultúra, Bp. 1930.

³⁷ A Népszava „Kulturális hírek” rovatában pl. ilyen előadásokat hirdet az AMSZ: 1928. szept. 12-én: A proletárművészetről. 1928. szept. 16-án: A mai Olaszország stb.

³⁸ Réti László: Sport- és kultúrkiállítás az ellenforradalom idején. Sportolók a szabadságért. Sport lap és Könyv Kiadó, 1955.

A kommunista munkások és ifjómunkások ténykedése igen gyors és jelentős sikerekhez vezetett. Az ellenzék — ha nem is vált egységgé — rohamosan megerősödött és megszerveződött. Az egyesület vezetésében is jelentős tért hódított az ellenzék. Mindezt bizonyítja és lemérhetővé teszi az 1928 szeptemberében rendezett kiállítás, amelyet az AMSZ az eszperantistákkal és az MTE-vel együtt rendezett. Bár kulturális és sportkiállításnak számított, nem egyszerű „szakmai” propaganda volt a célja. A házfelügyelők szövetségének Wesselényi utcai helyiségében összegyűjtött és kiállított anyag széleskörű és nagyszabású volt. Megnyilvánult benne a legélesebb társadalomellenes és a szociáldemokratá bürokrácia elleni bírálat és háborúellenesség. Mindez a kiállított harcos politikumot sugárzó plakátokban, grafikákban, karikatúrákban és fényképekben jutott kifejezésre. A kiállítás tehát egyúttal mintegy munkás-képzőművészeti tárlat is volt. Nagy sikerük volt Dési-Huber István linoleummetszeteinek, különösen a munkásösszetartás erejét sugárzó *Felvonulás*-nak. Nagy Béla, Sugár Andor stb. művei szerepeltek még a kiállításon. De ott vannak a külföldi proletár művészek művei is. Käthe Kollwitz és Georg Grosz megdöbbentő háborúellenes plakátjai tetszettek meg különösen a közönségnek. Három plakát tartalmáról a rendőrség jóvoltából tudunk. A nem túlságosan szakszerű, de a politikai mondanivalót meglátó beszámoló szerint az első képen egy piros alak az utcán fut egy börtön és egy templom között. A börtönből láncok csapnak ki, a templom egy hegyen áll és a völgyből csendőrszuronyok és rendőrsisakok tűnnek fel. A címe: Segítsetek! (Feltehetően Vörös segély plakát lehetett.) A másik plakát hadbíróági tárgyalást ábrázolt. Egy német, egy osztrák-magyar katonatiszt és egy lelkész ültek az asztalnál. „A lelkésznek az. orrára van bigyesztve a kereszt” — írta megbotránkozva a műkritikussá előlépett detektív.

A harmadik inkriminált kép egy akasztófát ábrázolt. Az akasztófán egy fiatal leány holtteste függött, amelyet éppen egy katonatiszt fényképezett. Az aláírás: „Barátságos arcot kérünk.” (Ez az utóbbi kettő tehát háborúellenes plakát lehetett.)

A detektívétől némileg eltért a 100% véleménye a kiállítás képzőművészeti részéről, a résztvevő művészekről: „Régen maguk mögött hagyták a formákon való rágódást, de az új proletárformák gazdagságát felhasználták a bőven ömlő proletár-tartalom kifejezésére.”

A plakátok és metszetek mondanivalóját jól kiegészítették a fényképek. Szívesen álldogált a közönség az előtt a fénykép előtt, amely az 1919. május 1-i, Andrásy úton rendezett futóversenyt ábrázolta. A másik fénykép alatt felirat: „A salgótarjáni bányászok küzdelme elbukik, mert nincs kitartás.” Közvetlenül mellette táncoló párt ábrázoló kép alatt ez állt: „A pártszervezet táncestélyt rendez.” Az osztályharcra felszólító jelszavak, feliratok tették még teljessé a kiállítást. A közönségnek nagyon tetszett az embernagyságú sörösüveg nyakát átölelő férfit ábrázoló közismert „Baksör” reklám, amelyet némileg módosítva függesztettek ki. „A mi kiállításunkon a sörösüvegnek keze volt, és

pénzt dugott az úriember zsebébe, akiben világosan fel lehetett ismerni Peyer Károlyt.” — emlékezik vissza a kiállítás egyik rendezője.³⁹

A kiállítást nyitvatartásának két napja alatt (szeptember 8 és 9) nagyszámú közönség tekintette meg. Különösen 9-én voltak sokan. A rendőrség azonban már nyolcadikán ellátogatott és az előbb ismertetett három képet levetette a falról. Ezt a tényt a rendezőség a képek helyére felfüggesztett, jól látható, pirosbetűs felírással hozta a látogatók tudomására. A rendőrség 9-én azt a feliratot is levetette. A rendezőség azonban ezután is módot talált arra, hogy megmutassa a munkásoknak a levetetett képeket.

A kiállítás nemcsak a rendőrség közbelépését vonta maga után, hanem az SZDP jobboldali vezetőinek felháborodását és brutális ellenakcióját is. Ez nemcsak egyéni sértődöttségük miatt történt, hanem mert ők is látták azt, amit a 100% a kiállítást értékelő cikkében írt: „A kiállítás egy lépés az egységes marxista munkás világnézet és az egységes munkás kultúrszövetség felé.”⁴⁰

A másik egyesület, amely a fordulópontot jelentő kiállítás rendezésében részt vállalt, az *eszperantisták egyesülete* volt.

Zamenhof a sok eredménytelen kísérlet után a XIX. század második felében végre olyan mesterséges nyelvet szerkesztett, amely a gyakorlatban is életképesnek bizonyult. Az eszperanto gyorsan terjedni kezdett. Elősegítette ezt, hogy egyes polgári radikálisok naív és illuzorikus elképzeléseikben fontos szerepet szántak ennek a nyelvnek (a testvériség megteremtése, világállam stb.). A munkások között is népszerűvé vált ez a nemzetközi érintkezést megkönnyítő műnyelv. Az internacionalizmus ápolásának eszközét látták benne.

Magyarországon 1913-ban alakult meg a több budapesti és vidéki csoportot összefogó *Magyar Eszperantista Munkások Egyesülete*. A mozgalom politikai jelentősége az 1920-as években nőtt meg. 1921-ben megalakult ugyanis Sennacieco Associo Tutmonda (SAT) néven a munká-eszperantisták internacionáléja. Ellentétben a legtöbb nemzetközi munkásszervezettel, a SAT egységes volt. Az internacionálék és a szakszervezetek egyaránt támogatták. Az irányítás, a világszervezet működése mindvégig baloldali jellegű volt. Szellemi vezetői közül ebben az időben kitűntek Romain Rolland, Henri Barbusse és Einstein.

A magyar szervezet is élénk kapcsolatban volt a Párizsban és Lipcsében székelő központokkal. A kapcsolat természetesen kölcsönös volt. A világszervezet baloldali jellegű lapjai nagy népszerűségnek örvendtek a magyar munkás-eszperantisták között. A SAT *La novo epoko* című lapjának magyarországi terjesztését már 1924-ben betiltotta a rendőrség. Az egyesület és a mozgalom baloldaliságát látva, már a 20-as évek elején sok ellenzéki munkás lépett az eszperantisták soraiba. Az

³⁹ Ugyanott.

⁴⁰ Lásd a kiállításához: Rendőrségi jelentés a főkapitánynak. P.TI Arch. A. VI. 20/10.

Gergely Sándor: Munkáskiállítás. — 100 %. 1928/29. 2. évf. 1. sz.

Réti László: Sport- és kultúrkiállítás az ellenforradalom idején. Sportolók a szabadságért. 1955.

MSZMP-nak igen sok esperantista tagja volt.⁴¹ Az egyesületnek a 20-as években történő gyors növekedésére jellemző, hogy míg 1924-ben 8—10 csoportja volt, 1926-ra a csoportok száma 18-ra nőtt. A taglétszám ekkor 1234 fő volt.⁴² A további létszámnövekedés itt is összefüggött a kommunista befolyás növekedésével. 1928-ban már 23 csoport működött és megnőtt az egyes csoportok taglétszáma is. A 23 csoport közül 7 budapesti, 6 Budapest környéki és — a mozgalom kiterjedtségére jellemzően — 10 vidéki csoport is volt.⁴³ A kommunisták itt is kiadták a jelszót: „... részt kell vennie a munkáesperantistának az osztályharcos munkásmozgalom gazdasági, politikai és társadalmi harcaiban és másrészt: az esperantó révén a nemzetközi nyelv iránt érdeklődő, öntudatlan dolgozókat meg kell tanítani helyesen látni.”⁴⁴

Megindult tehát a harc a „par esperanto” (esperantóért) és a „per esperanto” (esperantó által) irányzatok között. Azaz, ott ütköztek össze a nézetek, hogy az esperantisták csak a nyelvet tanulják-e, hátat fordítván a politikai harcnak, vagy igenis politizáljanak az egyesületen belül, és a nyelvet is a politikai harc szolgálatába állítsák. A per esperanto irányzat egyre erősödött. Az I. sz. csoport teljesen az ellenzék befolyása alá került. Az egyesület vezetésébe is bekerültek kommunisták és ellenzékiek.⁴⁵ A megélénkülő életre jellemző a kulturális és nevelő munka fellendülése: „Tudomásomra jutott, hogy a Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesületének tagjai forradalmi, kommunista verseket, énekeket és színdarabokat tanulnak be esperantó nyelven és működésük során kommunista tanokkal is foglalkoznak.”⁴⁶ Sajátos lehetőségeik folytán kiterjedt nemzetközi kapcsolatuk volt. Levelezést folytattak moszkvai, párizsi, lipcsei, drezdai stb. esperantistákkal. És természetesen a kommunisták terjesztették a tagok között a párt sajtótermékeit és röpiratait is.⁴⁷ Ilyen körülmények között azután érthető, hogy az esperantisták ellenzéke szívesen részt vállalt az AMSZ-szal és TTE-vel közösen rendezett kiállítás megszervezésében.

A kiállítás harmadik rendezője, a *Munkás Torna Egylet* 1908-ban alakult meg Budapesten.

A XX. század elején a polgári sportmozgalom rendkívüli módon fellendült és nagy vonzóerőt gyakorolt a munkásfiatalokra is. Ennek ellensúlyozására szervezte meg a Szociáldemokrata Párt a munkás sportegyesületeket. Az MTE a 20-as években igen nagy jelentőségre tett

⁴¹ PTI Arch. A. VI/20/12. Rendőrségi jelentés.

⁴² Soós László: Az esperantó mai állása. 100 %/o. 2. évf. 1. sz.

⁴³ A következő csoportok működtek: I. sz. Bp. VIII. ker. — II. sz. Bp. IX. ker. — III. sz. Kíspeszt. — IV. sz. Bp. VII. ker. — VII. sz. Szeged. — VIII. Újpest. — IX. Pesterzsébet. — X. sz. Kaposvár. — XI. sz. Szombathely. — XII. sz. Rákospalota. — XIII. sz. Pestújhely. — XIV. sz. Bp. VII. ker. (Magántisztviselők.) — XV. sz. Orosháza. — XVI. sz. Pécs. — XVII. sz. Miskolc. — XVIII. sz. Bp. VI. ker. — XIX. sz. Békéscsaba. — XX. sz. Békésgyula. — XXI. sz. Bp. X. ker. — XXII. sz. Tatabánya. — XXIII. Pilisvörösvár.

⁴⁴ Gergely Sándor i. m.

⁴⁵ PTI. Arch. A. VI. 20/6.

⁴⁶ A Belügymin. 9337/1928. VII. res. rendelete. PTI. Arch. A. VI. 20/8.

⁴⁷ PTI. Arch. A. VI. 20/8.

szert. Döntő feladata volt, hogy a rendszer által szervezett vagy támogatott ifjúsági mozgalmak (levente, cserkészlet, polgári sportegyesületek) militarista és nacionalista hatása alól kivonja a munkásifjúságot. Ezt a célt támogatva és tudatosítva kezdte meg munkáját a KMP ebben az egyesületben. Ettől kezdve az MTE-ben az ellenforradalmi rendszer idején, az egyesület fennállása végéig, szinte megszakítás nélkül működött kommunista sejt. A kommunisták legerősebb támogatójává, a legerősebb és legtekintélyesebb szakosztály, a tornaszakosztály vált. Ez a szakosztály szerkesztette a munkássportmozgalom lapját, a *Munkás sport*-ot, természetesen ellenzéki szellemben. A lap igen hasznos szerepet játszott a munkás sportolók nevelésében, de az egész munkás-kultúrmozgalmi ellenzék irányításában is.

A kommunisták a tornaszakosztályon kívül vezető szerepet játszottak az egyesületnek a nevelés szempontjából fontos kultúr-csoportjában is. Az 1928-ban fellendülő ellenzéki munka eredménye volt az év júl. 3-án, a lágymányosi BEAC-pályán rendezett szabadtéri munkás-sportünnepély. A magyar munkássportolók már jártak az 1925-ös bécsi, majd az 1927-es prágai munkásolimpiákon, részesei voltak a munkássportolók lenyűgöző hatású tömeggyakorlatainak. Magyarországon ilyen jellegű munkásmegmozdulás a Tanácsköztársaság leverése óta még nem volt. A rendőrség engedélyezte az utcai felvonulást a pályára, de csak mellékutcákon át. Így is sok lelkes nézője volt a felvonulóknak. A pálya nézőterén a nagyszámú munkás közönség várta őket. A közönség érzéseiről hüén számol be a riporter: „Valamivel már el is múlhatott 3 óra, amikor megpillantottuk az első lobogót. Azután feltűnedezték a különböző munkássportolók zárt sorai, mindegyik élén zászlók. Ott vonultak el szemeink előtt büszkén és fegyelmezetten. Föléledhetett mindannyiunkban a gondolat: ime, ez a valódi fegyelem, ők csak a holnap seregei lehetnek.”⁴⁸ Azután megkezdődtek a változatos és nivós gyakorlatok és versenyszámok. Különösen tetszett a zászló- és kalapácsgyakorlat. A tiszta vörös zászlóval végzendő gyakorlatot nem engedélyezte a rendőrség, mondván, hogy az politikai tüntetésnek számítana. Fehér szalagból M betűket varrtak tehát a zászlócskákra és úgy mutatták be a gyakorlatot. A lobogó zászlóerdőben azonban így is a vörös szín dominált és dobogtatta meg a közönség szívét. A lendületes kalapácsgyakorlat a munkásság erejét szimbolizálta.⁵⁰ A felvonulás, a tömegekre gyakorolt hatás az ünnepélyt az év egyik legjelentősebb munkásmozgalmi eseményévé, az ellenzék nagy sikerévé avatta. Az ellenzék következő jelentős vállalkozása ezután a kultúr- és sportkiállítás sportvonatkozású anyagának összeállítása volt.

Bár a kiállítás megrendezésében nem vett részt, együtt működött már ekkor az előbbi egyesületek ellenzékeivel és hozzájuk hasonló folyamaton ment keresztül a *Természetbarátok Turista Egyesülete* is. Az egyesület, illetve annak központi csoportja 1910-ben alakult meg azzal

⁴⁸ 100 %. 1929/30. III. évf. 2. sz. *Harc a munkáskultúráért*.

⁴⁹ Gereblyés László: MTE-ünnepély a BEAC-pályán. 100 %. 1927/28. 9. sz.

⁵⁰ Uo. és Fehér Erzs: Ifjú szívvel. Sportolók a szabadságért. Sportlap és Könyv Kiadó, 1955.

a céllal, hogy az egész héten füstös, egészségtelen környezetben dolgozó munkásokat hét végén kivigye a szabadba. A központi csoport megalakulását követően számos munkás-turista csoport szerveződött. A 20-as években működtek csoportok Budapesten a különböző szakszervezetekben (magántisztviselők, vasasok, nyomdászok, könyvkötők, bőrösök) és területen (II. ker., III. ker., VII. ker.).

Pest környékén, Újpesten, Rákospalotán, Kispesten, Csepelen, vidéken pedig Miskolcon, Pécsen, Sopronban, Székesfehérváron, Egerben voltak helyi csoportok. Ekkorra már jól kiépített menedékház hálózat várta a túrázó munkásokat. A TTE bizonyos fókig különleges helyet foglalt el a kultúr- és sportegyesületek között a kommunista mozgalom szempontjából. A hegyek és erdők közé legkevésbé ért el a városban annyira veszélyes rendőrség keze. Politikai nevelőmunkára, konspirációs célokra nagyszerűen fel lehetett használni a túrákat. Többek között ezért is fordult fokozottan a kommunisták figyelmé a TTE-ben végzett munka felé. Itt is jól összekapcsolták az egyesület érdekeiért folyó harcot a politikai munkával. Követelték pl. az egyre szaporodó „tilos területek” felszabadítását a turisták számára, ugyanakkor azt is hangoztatták, hogy az egyesületben folyó oktatás nem merülhet ki a csillagászat, térképjelek stb. tanulmányozásában, hanem politikai kérdésekkel is foglalkoznia kell. „...munkásturistának lenni is kettős munkásmozgalmi feladatot jelent: harcos tagjává lenni a politikai és gazdasági küzdelemnek és ugyanakkor munkát vállalni a másik harcos területen — az osztályharcos felvilágosítás frontszakaszán.”⁵¹

Az ellenzék csakhamar jelentős befolyásra tett szert a központi csoportnál. Teljesen az ellenzék vezetése alá került a VII. kerületi csoport és a magántisztviselői csoport, de voltak ellenzéki munkások a többi csoportnál is. A magántisztviselők csoportját Stromfeld Aurél vezette, aki számos előadást tartott a kiránduló munkásoknak. A túrákon szervezte meg és gyakorlatoztatta az R gárdát is, amely haláláig az ő vezetése mellett, az ő intenciói szerint osztályharcos szellemben működött.⁵²

Az énekkarok tekinthetnének vissza legnagyobb múltra a munkáskultúrmozgalom történetében. Már a XIX. sz. végén voltak magyar munkáskórusok. (*Nyomdászdalkör* 1886, *Budapesti Általános Munkásdalogylet* 1891.) A meglevő dalogyletek 1907-ben már megalakították országos szervezetüket, a *Munkás Dalszövetséget*. Az énekkaroknak voltak tehát legbegyökerezettebb hagyományaik. Szövetségeik önállóságára féltékenyen vigyáztak. Konzervativizmusukra jellemző művészeti irányvonaluk is. Elzárkóztak minden modern törekvéstől. Igazi kórusnak csak a férfikart tartották, a vegyeskarokat lenézték. Az ún. „lieder-tafel” stílus uralkodott közöttük. Lapjuk, a *Munkások Dal- és Zenekönyve* talán a legmaradibb munkáslap volt. A vezetőség és a lap a politikától teljesen elzárkózott, mondván, hogy politizálásra ott van a párt

⁵¹ Gergely Sándor: i. m.

⁵² Szaton Rezsőné: Stromfeld Aurél, a turista. Sportolók a szabadságért. Sportlap és Könyv Kiadó, 1955.

Nagy Kálmán: Stromfeld Aurél, Bp. 1952.

és szakszervezet és ezek sajtója.⁵³ Tiszteletre méltó volt a Szövetség szeretete a klasszikusok iránt, de jogos volt a 100 % felháborodása, amikor a *Munkások Dal- és Zeneközlönyének* 1928. októberi számában olyan cikk jelent meg, amely bírálta a régi énekkarokat, mert előadásukban az agitativ szöveg volt a döntő.⁵⁴

A dalosmozgalom szerepe mégis igen jelentős ebben az időben is. Azzá tette már a benne résztvevő munkások száma is. 1927-re 68 kórus volt tagja a Szövetségnek. Megmozdulásaik közül különösen kiemelkedtek a kétévenként rendezett demonstratív hatású országos találkozók. Először 1926-ban Szegeden rendeztek ilyen találkozót. A sikeren felbuzdulva 1927-ben Pestre terveztek nemzetközi dalosversenyt, ezt azonban a rendőrség nem engedélyezte.

A vidéki országos találkozók azonban megismétlődtek 1928-ban Debrecenben, majd 1930-ban Győrben. A rendőrség nem jó szemmel nézte ezeket a nagy munkásmegmozdulásoknak számító találkozókat, amelyeknek — különösen a későbbiekben — nagy politikai jelentőségük is volt.⁵⁵

Az ellenzéknek tehát rendkívül nehéz volt behatolnia a dalos mozgalomba. A Dalosszövetségen kívül működő kórusok jelentettek számukra elsősorban bázist. Ezek közül igen jelentős volt a húszas évek végén Szabó Ferenc kislétszámú népdalkórosa, amely 1936-ig működött és főleg magyar, román, orosz, ausztrál stb. népdalokat, valamint magyar és német munkásmozgalmi dalokat adott elő.

Befolyása volt az ellenzéknek az AMSZ-ban és az MTE-ben alakult énekkarokra is.⁵⁶ Elsősorban ezek a kórusok terjesztették el az új harcos, munkásmozgalmi dalokat, amelyeket azután szívesen énekeltek a munkások összejöveteleiken, tűráikon.⁵⁷ De a Dalosszövetség vezetésének véleménye ellenére a tag-kórusok műsorában is szerepeltek népszerűvé vált munkásdalok.⁵⁸

A nehézség ellenére 1928-ra a Dalosszövetségben is szóhoz jutott az ellenzék. Az év egyik választmányi ülésén már egyes választmányi tagok is követelték a merev elzárkózás megszüntetését, hangoztatták a politizálás fontosságát.⁵⁹

*

Körülbelül ilyen helyzetben volt a munkás kultúrmozgalom az emlekezetes AMSZ kiállítás idején. A kiállítás fordulóponttá vált az ellenzéki mozgalom fejlődésének és az egész kultúrmozgalomnak történetében. A kiállításnak a három egyesület által történt közös megrendezése

⁵³ Gergely Sándor: Daltárs, hová még? 100 %. 1928/29. II. évf. 3. sz.

⁵⁴ Ugyanott.

⁵⁵ PTI. Arch. MMDSZ. 1. A Műv. Biz. jegyzőkönyvei. Szentgyörgyi Árpád összefoglaló jelentése.

⁵⁶ Szalmás Piroska: A szavalókórus krónikáskönyve. Bp. 1940.

⁵⁷ Ebben az időben vált ismertté több, máig is ismert mozgalmi dal. Pl. a Bukócska, Varsovianka, Geyer Flórián dala, KIMSZ-induló, Elöl járunk a harcban stb. stb. Magyarországi munkásdalok, Zeneműkiadó, 1955.

⁵⁸ Pl. Munkásdal, Zászlóbontás, Ne ölj stb. Ugyanott.

⁵⁹ Gergely Sándor: Daltárs, hová még? 100 %. 1928/29. II. évf. 3. sz.

bizonyítja, hogy az ellenzék megteremtette az együttes, harcos fellépést a különböző egyesületek között. Az egység meglétét bizonyítja a kiállítás után megnyilvánuló üldözés elleni közös fellépés is. A TTE, az AMSZ, az EME és a MDSZ baloldala közös röpiratban hívta fel a figyelmet az ellenzék ellen megindult támadásra és az összefogás, az egységes harc szükségességét hangoztatta.⁶⁰ Erre az együttes fellépésre nagy szükség volt a támadás idején, mely két irányból indult meg a kultúrbaloldal ellen.

Mint láttuk, a rendőrség — mint minden kommunista-gyanús megnyilvánulást — árgus szemmel figyelte a kultúrbaloldal ténykedését is. A szavalókórusoktól az eszperantistákig, csaknem minden egyesület szemmeltartására külön rendelkezésekben intézkedett a belügyminisztérium. Közbelépett az AMSZ-kiállításon, és utána számos intézkedést foganatosított kultúregyesületi ellenzék ellen. Ezek között az első az AMSZ felfüggesztése volt.⁶¹

1928 folyamán a Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetői is kezdték felfigyelni az ellenzék tevékenységére. A kiállítás után a legközönségesebb bosszú számba menő akciót indították a kultúrellenzék ellen. A hajsza Peyer Károlynak a Szakszervezeti Értesítőben megjelent *Teremtsünk rendet* c. cikkével indult.⁶²

⁶⁰ Kézdi Lajos: *Harc a munkáskultúráért*. 100 %, 1929/30. III. évf. 3. sz.

⁶¹ Jellemző a rendőrség buzgóságára, hogy a kiállítás után a lapszerkesztésekben és könyvkereskedésekben folytatta kutatását az esetleg még Magyarországon fellelhető G. Grosz metszetek és festmények után. *Népszava*, 1928. szept. 23. Megmozdult a rendőrségi apparátus.

⁶² A jobboldali szociáldemokratákra és magára Peyerre annyira jellemző cikkben a többi között a következőket olvashatjuk:

„A szervezett munkásság nem azért építette föl a maga párt- és szakszervezeteit, nem azért támogatja erkölcsileg és anyagilag a különböző kultúrszervezeteket, hogy azok akár melegágyai, akár lerakódóhelyei legyenek oly eszméknek, amelyeket a magyar proletariátus már egyszer a saját testén gyakorlatilag kipróbált és amelyről meggyőződhetett, hogy demagógiánál egyebet nem tud.”

„Azok a jelenségek, amelyeket láttunk egyes kultúrszervezeteknél, láttuk a legutóbbi tattersalli népgyűlésnél, arra készítet mindenkit, nem mintha ezeknek a dolgoknak különösen nagyobb fontosságot tulajdonítanánk, hogy a dologgal foglalkozunk...”

„A magyar munkásosztály a bolsevista kalandért sokkal nagyobb áldozatot hozott, semhogy ezeket a törekvéseket lekicsinyelve haladjon el mellette.”

„Az egész munkásosztály elnyomását úgy gazdasági, mint politikai téren a bolsevista kaland tette lehetővé.”

„Nem szabad az eseményeket lebecsülni, de nem szabad gyöngeséget sem mutatni akkor, amikor a rosszindulatú demagógia kézenfekvő. Tízévi keserves küzdelem, tízévi keserves munka eredményeire tekinthetünk vissza, amely idő alatt egyedül álltunk szembe az ellenforradalmi terrorral és úgy a párt, mint a szakszervezetek kiállták a legerőteljesebb támadásokat. Most sem szabad gyöngeséget mutani, hanem ha kell, meg kell tisztítani sorainkat, mielőtt a demagógia nagyobb károkat okoz.”

„Senkinek sem volt szüksége arra, hogy dugva terjesztett röpiratokból, vagy »100 százalékos« alapon szerezzék meg azt a tudást, amire szüksége lesz.”

Foglalkozni kell a fiatalokkal: „Ez a nevelés azonban legyen olyan, hogy a fiatalság ismerje meg a munkásmozgalom céljait és törekvéseit, tanuljon és bírálatát tegye el arra az időre, amidőn a munkásság bizalmából akár a párt, akár a szakszervezetben vezető tisztséget tölt be.”

Szakszervezeti Értesítő; 1928. okt. Peyer Károly: *Teremtsünk rendet*.

Először ugyan a rendőrség beavatkozása miatt éles cikket ígértek a Népszavában, de amikor megtudták, hogy mi is volt azon a kiállítás, ők is az AMSZ ellen fordultak. Kiderült ugyanis, hogy még az egyesület titkára és több vezetőségi tag is egyetértett a jobboldali szociáldemokrata vezetőséget bíráló anyag kifüggesztésével. A titkárt és társait azonnal, még szeptemberben kizárták a pártból. A kizárási határozat természetesen óriási felháborodást keltett nemcsak a kultúrmozgalomban, hanem az egész szervezett munkásság között. A párt- és szakszervezeti ellenzék dr. Madzsar József vezetésével felhívást intézett a szakszervezetekhez, hogy ítéljék el a pártvezetőség magatartását.⁶³

Fokozta a zavart és az elégedetlenséget, hogy dr. Kis Jenő is ezekben a napokban jelentette meg a *Vissza tömegekhez* c. röpiratát.⁶⁴

A jobboldali vezetés azonban következetes maradt. Elszánta magát a „rendteremtésre”. Láttá, hogy a „bajok” főleg a fiatalokkal vannak. Intenzívebben kezdett foglalkozni tehát az ifjómunkások problémáival. Már az 1928-as kongresszuson felmerült ez a kérdés, de különösen az 1929-es országos pártgyűlésen hoztak döntő határozatokat az ifjómunkás mozgalomról. Elhatározták, hogy a pártszervezeteken belül ifjúsági csoportokat alakítanak. Mónus nyíltan meg is mondta, hogy ez a kommunista befolyás megakadályozására szükséges.⁶⁵ Ennek a határozatnak a nyomán fejlődött ki azután az OIB vezetése alatt működő ifjúsági mozgalom.

Nemcsak ilyen általános védekező jellegű határozatok születtek azonban, hanem minden egyes kultúregyesület ellenzékével szemben konkrét intézkedéseket is hoztak. Az intézkedések meghozatalában természetesen közrejátszott a rendőrség fokozódó üldözésétől való félelem is. A rendőri üldözés, a szervezetek megvédésének jelszava azonban legtöbbször csak ürügy volt. Az ellenzékkel szembeni eljárásnak a döntő oka annak szervezett előretörése, a szociáldemokrata vezetést és befolyást fenyegető ereje.⁶⁶ Látszik ez abból is, hogy a rendőrség eljárását többnyire megelőzte a szociáldemokrata vezetés megtorló fellépése.

Ez a meginduló támadás nem hozott azonnali, az SZDP szempontjából hasznos eredményeket. Az ellenzék nagy tömegek rokonszenvétől kísért ellenállása megakadályozta ezt. A következmény a szervezeteken belüli egyre élesebb és egyre inkább elfajuló harc lett. Legkevesbé volt eredményes a szavalókórusok elleni támadás. Mivel ebben a mozgalomban a jobboldaliaknak nem volt szervezett befolyásuk, megkísérelték megteremtteni azt. Létrehozták az úgynevezett kórus központot. A párt- és szakszervezetekben, valamint a területeken működő kórusokat kötelezték arra, hogy vessék alá magukat ennek a szervnek. Maga a kórusközpont pedig az SZDP Pajor Rudolf vezette kulturális bizottságának volt közvetlenül alárendelve. A központ meg is kezdte ellenőrző tevékenységét. Cenzúrázta az előadandó műsorszámokat. Új szavaló-

⁶³ Rendőrs. főkapitány jelentése a belügyminiszterhez. 1928. szept. 18. PTI Arch. A XVII. 1/1929/19.

⁶⁴ Ugyanott.

⁶⁵ Előre, harcra ifjómunkás. Bp. 1954. 209. old.

⁶⁶ Harcolni vagy meghátrálni. 100 %. 1928/29. 9–10. sz.

kórust csak ennek a szervnek az engedélyével lehetett létrehozni. Az eszmei befolyás növelésére megindították a *Munkáskórus* c. lapot, amely megpróbálta a kórusokat formalista irányba terelni, apolitikussá nevelni.⁶⁷ Mindezek a jobboldali törekvések a szavalókórusoknál meglehetősen kevés eredményt hoztak.

A legsúlyosabb csapás az AMSZ-ot érte a kiállítás után. Rövidesen megjelent a *Népszavában* a Szociáldemokrata Párt és a Szakszervezeti Tanács vezetőségeinek közös határozata: „A pártvezetőség és a Szakszervezeti Tanács vezetősége az Alkoholelles Munkásszövetségnek a párt- és szakmozgalom ellen irányuló működése dolgában, az ügy beható vizsgálata után, a következő egyhangú határozatot hozta: Az Alkoholelles Munkásszövetség az utóbbi hónapokban alkoholelles propaganda címén olyan meg nem engedhető magatartást tanúsított a párttal és a szakszervezetekkel szemben, amelyet a munkásmozgalom fórumai tűrhetetlennek, meg nem engedhetőnek minősítettek. Ezért a Szociáldemokrata Párt és a Szakszervezeti Tanács vezetősége egyhangú határozatában mondotta ki, hogy az Alkoholelles Munkásszövetséggel megszakít minden érintkezést és megtagad vele minden közösséget. A párt és a Szakszervezeti Tanács együttesen a maga hatáskörében megteremti a komoly és erőteljes antialkoholista propagandát.

Ennek a határozatnak az alapján a Szociáldemokrata Párt és a Szakszervezeti Tanács felszólítja a szakszervezeteket és a pártszervezeteket, hogy az Alkoholelles Munkásszövetséggel mindennemű kapcsolatot és érintkezést szüntessenek meg.”⁶⁸ Az azonnali kizárások és a határozat azonban az ellenkező hatást érték el, mint amire a szociáldemokrata jobboldal számított. Az ellenzék összekovácsolódott és mindvégig egységesen kitartott. Önkormányzatának felfüggesztése után hatósági biztos állt az egyesület élén. Ezt az állapotot a hatóság addig szándékozott fenntartani, míg a közgyűlés új vezetőséget nem választ. A közgyűlés összehívását húzták-halasztották. Hat hónap után, 1929 márciusában egyik választmányi ülésen végre napirendre tűzték a vezetőség újjaválasztásának kérdését. A jobboldal egységes vezetőség megválasztását indítványozta. A balszárny ebbe belegyezett. A kismélt elnök, Kéthly Anna, azonban kijelentette, hogy 9 javasolt személlyel nem hajlandó együtt dolgozni. Az elnökséget csak akkor vállalja el, ha vezetőséget csupa jobboldaliakból állítják össze. Ebbe az ellenzék természetesen nem egyezett bele. Ettől kezdve a választmányt sem hívták össze.⁶⁹ 1930 júniusában közgyűlést tartottak, ahol még egyszer megkísérelték a jobboldal akaratának keresztülvitelét. Az ellenzék azonban ezt megghiúsította. A közgyűlés botrányba fulladt. Ezzel lényegében meg is szűnt az Antialkoholista Munkások Szövetsége.⁷⁰

⁶⁷ Csont Ferenc: Néhány szó a munkáskórus mozgalomról. Új Harcos, 1933. május.

⁶⁸ Népszava, 1928. szept. 30. Pártügyek rovat.

⁶⁹ Kéző Lajos: A munkás kultúregyletek fordulóponton. 100 %. 1929/30. III. évf. 6. sz. és

Segít a hatósági biztos és Kéthly Anna a garancia. Proletársport, 1930. jan.

⁷⁰ Népszava, 1930. jún. 21. Egy botrányt okozó csoport.

Az eszperantistáknál az egyik csoport kultúrestjén robbant ki a harc a kiállítás után, 1928. szeptember 30-án. A kultúresten megjelent az AMSZ titkára és felolvasta a kizárásukról szóló és a Népszavában megjelent határozatot. A hallgatóság nagy felháborodással vette tudomásul a hallottakat. Az esten jelen volt az eszperantisták elnöke is, aki védelmébe akarta venni a határozatot, de nem engedték szóhoz jutni. Ettől kezdve minden csoportnál megindult a vita. Az ellenzék körlevélben eljuttatta követeléseit a csoportokhoz. Az összefüggő programot alkotó követelések közül a legfontosabbak a szélesebb egyesületi demokrácia megvalósítására, a jobboldali vezetés befolyásának korlátozására irányultak. Követelték, hogy a csoportoknak nagyobb jogkörök legyen, a közgyűlésen a vezetőségi tagok ne szavazhassanak, csak a választott küldötteknek legyen szavazati joguk. Az egyesület lapját pedig háromtagú választott szerkesztőbizottság szerkessze, ne a vezetőség. A vezetőség ellenezte mindezt, sőt szűkíteni akarta a csoportok jogkörét.⁷¹

A problémák megoldására közgyűlést hívtak össze. Az 1929. december 9-én összeülő közgyűlésen, mivel a csoportoknál a vita lényegében lezajlott, minden további vita nélkül szavaztak a fenti kérdésekben. Az 51 küldött közül 27 fővárosi, 10 környéki és 14 vidéki volt. Az ellenzék 25 szavazattal rendelkezett. A 16 tagú vezetőség nagyobb részének szavazataival alakult ki a 60—40 százalékos arány, minden szavazásra kerülő kérdésben a jobboldal javára. Ez az ellenzék jelentős előretörése volt. Az előző évben lezajlott közgyűlésen még csak a szavazatok negyedrészt tudta megszerezni az ellenzék. A növekedésben közrejátszott az is, hogy a vidéki küldöttek egy része is az ellenzékkel szavazott.⁷²

A közgyűlésen föllépett egy centrum is, amely békíteni akarta az ellentéteket, ugyanakkor hangoztatta a politizálás szükségességét az egyesületen belül. A jobboldali főlény nyomására elfogadott határozat mégis leszögezte: „A MEME dec. 9-én tartott rendkívüli közgyűlése, utalva azokra a támadásokra, amelyek az utóbbi időben a parlamentben és a parlamenten kívül és a napi sajtó egy részében az eszperantó érték, megállapítja, hogy az egyesület politikával nem foglalkozik és nem foglalkozott és alapszabályai szerint a munkások között az eszperantó nyelvet terjeszti. Ez egyesület tagjai egytől-egyig szervezett munkások, akiknek módjukban áll politikai véleményüket az arra illetékes legális politikai szervezetekben kifejezni.”⁷³

A jobboldal tehát kereken megtiltotta a politizálást az egyesületekben. Az ellenzék ebbe nem nyugodott bele. A kommunisták munkáját azonban megnehezítette, hogy — mint általában minden kultúregyesületben — kétfrontos harcot kellett vívniuk. Az ellenzékben lévő egyik frakciónak ugyanis az volt az álláspontja, hogy a kultúregyesületi munka pótol minden másutt végzett politikai munkát. Míg tehát a kom-

⁷¹ A munkáseszperantisták köréből. Egy munkáseszperantista levele. 100 %. 1928/29. II. évf. 4. sz.

⁷² Ugyanott.

⁷³ Per esperanto par la socialismo. 100 %. 1928/29. II. évf. 5. sz.

munisták a jobboldallal szemben az egyesületben végzendő politikai munka szükségességét hangoztatták, ezzel a frakcióval szemben leszögezték, hogy kapcsolatban kell lenni a szakszervezetekkel, elsősorban úgy, hogy minden kultúregyesületi tagnak egyszersmind szakszervezeti tagnak is kell lennie, és munkát kell a szakszervezetekben is végeznie.⁷⁴

Közben a rendőrség is igyekezett végrehajtani a belügyminiszteri utasítást. 1929 elején az államrendészeti osztály sorozatos házkutatásokat tartott a „gyanús” eszperantisták lakásán. A külföldi levelezést és a betiltott sajtótermékeket bűnjelnek tekintve, 11 főt letartóztattak. Közöttük volt az egyesület két választmányi tagja is. Hármuk ellen bűnügyi eljárást indítottak.⁷⁵ A megrettent jobboldali vezetés gyorsan és kiméletlenül igyekezett elhatárolni magát az ellenzéktől. Ezért 100—200-as csoportokat zárt ki az egyesületből.⁷⁶ A számukra különösen veszélyes, kommunisták vezette I. sz. csoportot úgy akarták semlegesíteni, hogy területén, a VIII. kerületben, új csoport létrehozását határozták el. A csoport nevében az egyik vezető tiltakozott, mire azonnal kizárták. A vezetőség fellépett a kizárás ellen, mire az egész vezetőséget kizárták. A csoport szolidaritást vállalt a vezetőségével, ezért az egész csoportot kizárták az egyesületből. A kispesti csoport vezetősége megbélyegezte ezt az eljárást, tehát kizárták őket is, ami természetesen a kispesti csoport felbomlásával járt.⁷⁷

*

Igen nehezen tudta viasztasorítani a jobboldal az MTE harcos ellenzékét is. Az AMSZ felfüggesztése után 1929-ben ennek az egyesületnek az ellenzéke vette át az AMSZ szerepét a kultúr-baloldal összefogása terén. 1929. március 3-án a többi egyesület részvételével az MTE nagysikerű kultúrmatinét rendezett a Városi Színházban. Gergely Sándor mondott bevezetőt. A munkásmozgalom és a munkáskultúrmozgalom együttes céljáról, a kultúrmozgalom felszabadításáról beszélt. Burkolt formában a KMP álláspontját ismertette a 2500 főnyi közönségnek és a 300 főnyi szereplő-gárdának.

A műsor is ebben a szellemben volt összeállítva. A munkások összefogásának és az osztályharcnak a szükségességét szimbolizáló élőképek és tornagyakorlatok szerepeltek benne. Nem maradtak ki természetesen a szavalatok és a szavalókórusok sem. Különösen hatásos volt a mozgás és szavalókórusok, valamint az MTE-tornászok közös zárószáma.⁷⁸ Az MTE jobboldali vezetősége távollétével tüntetett.⁷⁹

A jobboldal és az ellenzék egyik nagy összecsapására az 1929 márciusi közgyűlésen került sor. Az ellenzék sikereinek hatására már-már baloldali többségű vezetőséget választottak, de a pártvezetőség képvisel-

⁷⁴ Ugyanott.

⁷⁵ PTI. Arch. A. VI. 20/8.

⁷⁶ Az utak elváltak, aki nincs velünk, az ellenünk van. 100 %. 1929/30. III. évf. 4. sz.

⁷⁷ A munka szent és szent a munkástverő ököl. Proletársport, 1930. január.

⁷⁸ Az MTE ünnepélye. 100 %. 1928/29. II. évf. 4. sz.

⁷⁹ Hogyan hajtották végre árulásukat az MTE-ben. Proletársport, 1930. jan.

letében jelenlevő Gaál Benő fellépésére, új szavazás után, ismét a régi jobboldali többségű vezetőséget választották meg, élén a hirhedt Méder Fülöppel.⁸⁰

Ekkor még nem történtek kizárások. Az egyesület tagsága még közösen és nagy lelkesedéssel készült az 1929 nyári, szabadtéri sportünnepélyre. A rendőrség most már nem engedélyezett utcai felvonulást. Az ünnepély azonban így is nagyon hatásos volt. 1000 sportoló, köztük az osztrák és csehszlovák munkássportolók küldöttsége, mutatta be tudását a zöld gyepen. A nézőtérén 12 000 érdeklődő munkás szorongott. (Ebben az időben csak a legnagyobb futballmérkőzések vonzottak ennyi nézőt.)⁸¹

A jobboldal tovább folyó támadása a tornaszakosztály ellen irányult elsősorban, amelynek vezetése teljes egészében az ellenzék kezében volt. 1929 augusztusától kezdve nem jelenhetett meg a *Munkás-sport* című lap, amelyet ez a szakosztály szerkesztett. Akadályozták a szakosztály oktató-nevelő munkáját is. Ennek ellenére még mindig 150—200 főnyi hallgatója volt az előadásoknak és a szemináriumoknak. Folyt a politikai munka, amely „a felvilágosított ifjómunkásságot tömegével küldötte a politikai és gazdasági harc területére”.⁸²

A decemberi taggyűlésen az ellenzék hevesen támadta a vezetőséget. A beterjesztett bizalmatlansági indítványt Méder Fülöp szavazásra sem engedte. A közgyűlést követően 11 ellenzéki sportolót kizártak. Megszüntették az oktatást, a szemináriumokat. A tornaszakosztály minden gyűlését, még a vezetőségi üléseket is betiltották. Hogy a tagság ne tiltakozhasson, az egyesület helyiségét egy hétre bezárták.⁸³

A Természetbarátok Turista Egyesületének vezetősége is összehívta 1929. október 9-ére az egyesület ellenzékének visszaszorítását célzó közgyűlést. A baloldal határozott fellépése és kitartó küzdelme ellenére a vezetőség elfogadtatta határozatát. A határozat kötelezte a tagságot a vezetőség feltétlen támogatására, a csoportvezetőknek kötelességükké tette a politizálás megakadályozását az egyesületi helyiségekben, megerősítette a vezetőség régebbi határozatát, amely betiltotta a politikai cikkeket közlő háziújságokat. Intézkedett a határozat arról is, hogy meg kell szüntetni a tornaszakosztályok szervezését. Ezeket ugyanis az ellenzék hozta létre a vezetőség tudta nélkül. Az előadásokat ezentúl mindig be kell jelenteni jóváhagyás végett a vezetőségnek.⁸⁴

Az egyesületi ellenzék nem vetette alá magát a határozatnak, hanem harcot indított ellene. A vezetőség erre a baloldal öt vezetőjét kizárta az egyesületből.⁸⁵ A kommunista vezetés alatt álló VII. kerületi csoport határozatban azonosította magát a kizártakkal és a kultúregyesületek baloldali blokkjával. A vezetőség egyes tagjai a csoport azon-

⁸⁰ Ugyanott.

⁸¹ Sós László: A Munkás Torna Egylet nemzetközi sportünnepélye. 100 %, 1928/29. II. évf. 8. sz.

⁸² Hogyan hajtották végre árulásukat az MTE-ben. Proletársport. 1930. jan.

⁸³ Ugyanott.

⁸⁴ TTE Vál. jkv. 1929. dec. 9. PTI. Arch. A. VI. 22/30.

⁸⁵ Uo. 1929. dec. 20-i ülés.

nali felfüggesztését javasolták. Kis Jenő, aki a vezetőség tekintélyes tagja, egyben az egyesület ügyésze volt, közvetítő javaslatlall állott elő. Azt indítványozta, hogy a vezetőség világosítsa fel a VII-es csoport tagjait és próbálja jobb belátásra bírni a csoport vezetőségét. A csoport azonban mindezek ellenére kitartott eredeti álláspontja mellett. Ezért az egyesület vezetősége a csoport ellen fegyelmi eljárást indított, felfüggesztette annak működését és az ügyet végleges döntés céljából az 1930. évi rendes közgyűlés elé utalta.⁸⁶ Az 1930. március 23-án tartott közgyűlés elrendelte a csoport felosztatását és új csoport szervezését a VII. kerületben. Egyébként ez a közgyűlés új vezetőséget is választott, amelynek elnöke dr. Kiss Jenő lett.⁸⁷

A kultúrmozgalom elleni általános jobboldali támadás természetesen nem hagyta érintetlenül a kommunista ellenzék elméleti irányítóját, a kultúrmozgalom kérdéseivel annyit foglalkozó 100 %-ot sem. Sorozatos támadások után az SZDP jobboldali vezetői döntő lépésre szánták el magukat: 1929 végén kizárták a pártból a lap két szerkesztőjét, Tamás Aladárt és Gergely Sándort.⁸⁸

*

A közgyűlések lezajlása, a vezetőségek újjáválasztása után nyilvánvalóvá vált, hogy a 28-as plénum határozatát nem lehet végrehajtani. Egyetlen kultúrszervezet meghódítása sem lehetséges. A 100 % le is vonta ezt a következtetést. 1930 elején kijelentette: illúzió az a hit, hogy meg lehetne hódítani valamelyik kultúregyesület apparátusát a „szociálfasizmus korszakában”.⁸⁹ Több körülmény okozta azt, hogy a célkitűzés nem valósulhatott meg. Ezeket a körülményeket már a feladat célkitűzésénél sem vette kellő figyelembe a KMP. Közülük legfontosabb a fasiszta hatóságok szívós, kegyetlen üldözése, minden baloldali megmozdulás ellen. Mint láttuk, mindvégig éber figyelemmel kísérte a munkás-kultúrmozgalom életét is, és ahol szükségesnek látta, lecsapott. Az AMSZ-nál és az eszperantistáknál következett ez be elsősorban. Nem véletlen, hogy éppen ezeknél az egyesületeknél avatkozott be nyíltan, ahol az ellenzék talán a legerősebb volt. Közrejátszott persze ebben az is, hogy tárgyi bizonyítékokat könnyebben itt talált (a kiállítás, külföldi sajtótermékek), de legalább ilyen mértékben oka volt a közbelépésnek, hogy az SZDP jobboldali vezetése nem tudott „rendet teremteni” ezekben az egyesületekben. A többi egyesületnél úgy látszott, hogy az SZDP úrrá tud lenni az ellenzék felett.

A célkitűzés meg nem valósulásának döntő oka volt a SZDP jobboldali vezetésének elszánt fellépése is. Világossá vált, hogy a KMP lebecsülte az SZDP-nek a kultúregyesületek tagjaira való befolyását és ugyanakkor túlbecsülte az SZDP szerveiben lévő demokratikus lehetőségeket. Az SZDP jobboldali vezetői azonban minden eszközt felhasznál-

⁸⁶ Uo. 1930. jan. 13., febr. 3., febr. 10., ülések.

⁸⁷ Uo. 1930. márc. 23.

⁸⁸ Az utak elválnak. (Szerk.) 100 %. 1929/30. III. évf. 3. sz.

⁸⁹ Kézdi Lajos: A munkás kultúregyesületek fordulópontja. 100 %. 1929/30. III. évf. 6. sz.

náltak arra, hogy a számukra olyan veszélyesen előretörő kommunista befolyást visszaverjék a kultúregyesületekben. Az egyesületekben meglevő jobboldalra, főleg a jobboldali vezetőkre támaszkodva, maga az országos párt- és szakszervezeti vezetés vette kezébe az akció vezetését. Peyer, Kéthly, Gaál Benő, Pajor stb. társadalmi súlyuk és tekintélyük teljes latbavetésével irányították a támadást. Felrúgták a pártdemokráciát, az egyesületek alapszabályait, nem riadtak vissza erőszakos eszközöktől sem az egyesületek közgyűlésein. Amikor pedig sikerült többé-kevésbé jobboldali vezetést biztosítaniok, hozzáfogtak az ellenzéki tagok kizárásához.

A jobboldal akciójának eszközei között szerepelt az ellenzék megosztása is. Az ellenzék elve nem volt egységes. A kommunistákon és követőiken kívül befolyásuk volt benne a frakciónak, még inkább Kis Jenőéknek. A frakciók éles harcban állottak a kommunistákkal és a velük való szembefordulás miatt gyakran megbontották az ellenzék egységét (pl. az eszperantistáknál). Kis Jenőék csoportja általában együtt működött a kommunista ellenzékkel bizonyos határig, azonban ragaszkodott az egységhez, nem volt hajlandó szakítani a jobboldalakkal.⁹⁰ Döntő pillanatban ezért gyakran cserben hagyták az ellenzéket. (Az eszperantistáknál vagy az MTE közgyűlésén, ahol Gaál Benő fellépése után visszavonták szavazataikat.) Magatartásukra jellemző, hogy amikor megszerezték a TTE vezetését, ők is zártak ki kommunistákat. Kérdés persze, hogy az ellenzék egységes fellépése esetén meg tudta volna-e szerezni egy-egy egyesület vezetését. Az AMSZ példája azt bizonyítja, hogy aligha. Az AMSZ ellenzéke egységes és következetes volt a jobboldal elleni harcban. Az SZDP jobboldali vezetői azonban inkább feladták az egyesületet, minthogy ellenzéki vezetést tűrtek volna meg az élén.

Az opportunistá vezetői azonban csalódtak. Nem tudták végrehajtani a kultúregyesületek „megtisztítására” vonatkozó szándékaikat. Az ellenzéket már nem lehetett kiirtani a kultúrmozgalomból. Az folytatta harcát a következő években is.

⁹⁰ Az utak kettéváltak, aki nincs velünk, az ellenünk van. 100 %. 1929/30. III. évf. 4. sz.

Лайош Шерфезз:

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КОМПАТИИ В ВЕНГРИИ В КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНОМ И В СПОРТИВНОМ ДВИЖЕНИИ РАБОЧИХ (1925—1930)

Решения возрождавшегося в 1925 году Конгресса Коммунистической Партии Венгрии уделяли внимание просветительной работе среди народных масс. В ходе осуществления решений нелегальная компартия достигла значительных успехов за 1925—1930 годы. Эти успехи проявились главным образом в сочетании легальной и нелегальной деятельности. Наряду с созданием легальной социалистической венгерской партии трудящихся под руководством коммунистов и левой оппозиции в профсоюзах — самыми значительными явились результаты, достигнутые в культурно-просветительном и спортивном движении рабочих. Коммунисты для создания связей и управления начинавшейся культурной работы создали в 1927 г. газету «100%», которая вышла в свет легально. Газета «100%» вела борьбу против мешанских, правосторонних, социалдемократических и фракционных взглядов, которых объединяло проповедь аполитичного культурно-просветительного движения. Газета «100%» занималась этим вопросом в нескольких статьях и доказала, что культурно-просветительное движение не может быть отделено от политического и экономического движения, что оно должно служить целям классовой борьбы.

Коммунисты создали и первый рабочий хоровой кружок в 1925—26 гг. Под влиянием этого организовались многочисленные хоровые декламации в различных рабочих организациях. Они все действовали под влиянием коммунистов. Хоры, вследствие твердого политического убеждения и своих боевых агитационных программ были очень популярными среди рабочих и успешно избегли опасности авангардизма и формализма.

В конце XIX. века и в начале XX. века организовались и действовали под управлением социалдемократов культурные и спортивные общества, (Эсперанты, антиалкоголисты, члены хорового кружка, спортсмены, туристы) в которых коммунисты достигали значительных успехов, особенно после пленума 1928. г. ВПК. Пленум ставил себе целью завоевание этих обществ. Это была непосильная задача, она не могла полностью осуществиться, не всё-таки были достигнуты больше результаты. В обществах бурно ширилось влияние коммунистов. Осенью 1928. г. левая оппозиция культурно-просветительного движения организовала грандиозную, антиимпериалистическую, антивоенную выставку, которая нападала на правостороннее социалдемократическое управление. Это влекло за собой грубое вмешательство полиции и месть правосторонних руководителей Социалдемократической Партии.

Нападение началось статьёй Карла Пейэра, — председателя Совета Профсоюза «Наведём порядок». Очень много рабочих было исключено из культурных и спортивных обществ, даже из Социалдемократической Партии. Полиция арестовала много членов культурного общества.

Несмотря на это, влияние коммунистов не прекратилось в рабочем культурном движении, их работа велась постоянно в этой области более или менее успешно и в 30-ых годах.

L'ACTIVITÉ DU PARTI DES COMMUNISTES EN HONGRIE DANS LE MOUVEMENT CULTUREL ET SPORTIF (1925—1930)

par Lajos Serfőző

Les résolutions du congrès reconstituant le Parti des Communistes en Hongrie en 1925 apportèrent une grande attention au travail à accomplir parmi les ouvriers. Au cours de l'exécution des résolutions prises par le congrès, le parti communiste illégal remporta des succès considérables entre 1925—1930. Sous ce rapport, outre l'établissement du Parti Socialiste Ouvrier Hongrois, fonctionnant légalement sous la conduite des communistes, ainsi que l'organisation de l'opposition de gauche des syndicats, les résultats obtenus dans le domaine du mouvement culturel et sportif des ouvriers sont les plus importants.

En vue de concentrer et de diriger le travail culturel qui venait de commencer, le périodique „100 %” fut fondé en 1927. Ce périodique entra en lutte contre les vœux petites-bourgeoises, social-démocrates droitières et fractionnelles, qui étaient d'accord pour prêcher un mouvement culturel sans couleur politique. En consacrant plusieurs articles à cette question, le périodique „100 %” démontra que le mouvement culturel était inséparable du mouvement politique et économique, et qu'il devait servir les buts de la lutte de classe. C'étaient les communistes qui avaient créé le premier chœur parlé des ouvriers en 1925—26. A la suite de ce chœur parlé maints chœurs parlés se formèrent dans les différentes organisations ouvrières. Ces chœurs, grâce à leur attitude politique ferme et leur programmes d'agitation combattifs, réussirent à éviter le danger permanent de l'avant-gardisme et du formalisme, et ils étaient fort populaires parmi les ouvriers.

Dans les associations culturelles et sportives, établies vers la fin du XIXe siècle, et au début du XXe siècle, fonctionnant sous une influence social-démocrate (espérantistes, antialcooliques, orphéonistes, touristes) les communistes obtinrent des succès considérables, surtout après la séance plénière du PCH en 1928. La séance plénière avait en vue la conquête de ces associations. Bien que ce fût un objectif exagéré, irréalisable, quand même les résultats furent remarquables. L'influence des communistes s'étendit rapidement dans les associations. En automne 1928, l'opposition de gauche du mouvement culturel organisa une exposition monumentale, antiimpérialiste et antimilitariste, menant une attaque vigoureuse contre les leaders social-démocrates de droite. Ceci entraîna l'intervention brutale de la police fasciste et la vengeance des leaders droitières du Parti social-démocrate. L'attaque commença par l'article de Károly Peyer, président du Conseil des Syndicats („Remottons de l'ordre dans nos rangs!”), Nombre d'ouvriers furent expulsés des associations culturelles et sportives, ainsi que du Parti social-démocrate. En dehors de cela plusieurs adhérents des associations culturelles furent arrêtés par la police.

Cependant, l'influence des communistes n'a pas cessé de se faire sentir dans le mouvement culturel des ouvriers; leur travail se poursuivait invariablement dans ce domaine, avec plus ou moins de succès, dans les années trente également.

TARTALOM:

	old.
<i>G. Soós Katalin:</i> Tíz év a szegedi kommunista mozgalom történetéből	3
<i>Serfőző Lajos:</i> A munkásság helyzete és a kommunisták tevékenysége Szegeden az 1929—33-as gazdasági válság idején	15
<i>Serfőző Lajos:</i> A Kommunisták Magyarországi Pártjának tevékenysége a munkás kultúr- és sportmozgalomban (1925—1930)	47

SOMMAIRE

	page
<i>Catherine G. Soós:</i> Dix ans de l'histoire du mouvement communiste de Szeged (1919—1929)	3
<i>Lajos Serfőző:</i> La situation des ouvriers et les activités des communistes de Szeged pendant la crise économique de 1929—1933	15
<i>Lajos Serfőző:</i> Les activités du parti des communistes en Hongrie dans le mouvement culturel et sportif (1925—1930)	47

